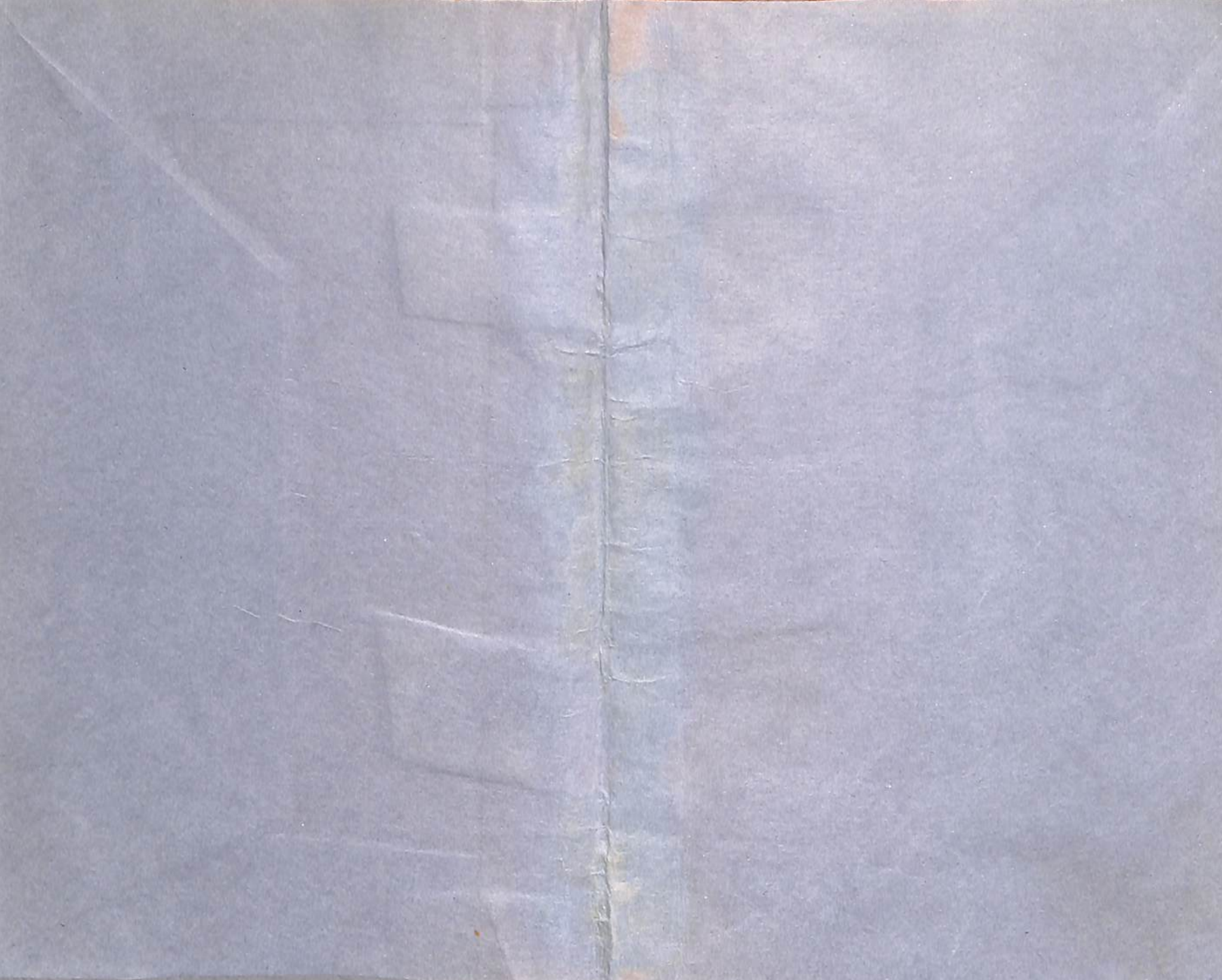

891.99

9-76

«ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ԲԱՏԵՆԱՇԱՐԻՆ ԹԻՒ 33»

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ

ԱՆՀԵՏԱՑԱԾ

ՍԵՐՈՒՆԴ ՄԸ

Եկերոյ Տպագրութիւն

891.99

Զ-76

Հրատարակութիւն
Ա. Ս. ԱԲԵՐԵՏ

1924
Կ. ՊՈԼԻՍ

58

10 NOV 2011

«ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ» ԹԻՒ 38
Հասցեական Վ.Ա.Ղ.ԲՆԱԿ Ս. ԲԵԻՐԱՏ

891.99

2-76 *W*

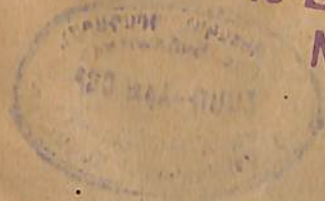
ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ

ԱՆՀԵՏԱՅԱԾ

ՍԵՐՈՒՆԴ ՄԸ

H. MAMASIAN
49-LEXINGTON AVE
N. Y. C

Լ. ԳՈՐԴՍ 1924

08.05.2013

29757

(27332-Ա-3)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱՆՀԱՏԱՆՈՒՆ «Ա.Ր.Ա.Մ.Ե.Ա.Ն»

Չափմանը, Յակոբյան Խան, Թիւ 10 12 13

(6310-52)

22058-59

ՄԱՍՆ Ա.

ՍԵՂՐԱՔ

Երեք ուսանող երիտասարդներ էին ասոնք, որոնք չէին դատ դատ գաղափարներու, զգացումներու և յատկութեանց ներկայացուցիչ. այսօր և ոչ մին մնաց անոնցմէ, մին մահը տարաւ, միւսը պանդխտութիւնը տարագրեց և երրորդին ոչ ոք գիտէ ուր ըլլալը: — Հեռք ու յիշատակ չի թողուցին. ուսկի՞ց եկան և ո՞ւր գացին ասոնք. ոչ ոք կրցաւ երբէք իմանալ. բայց անոնց տարօրինակ կեանքէն քանի մը հատուածներ գեռ բերնէ իրան կը դուրսուին. պարզ ու սրտայայտ է այս անհետացած երիտասարդաց վրայի աւանդութիւնը:

Երբ ուսանող կ'ըսեմ, կ'երեւակայէք անմիջապէս յատկով թեթեւ, յոյսով հարուստ, զուարթ, յրեպ, անտէր ու անհոգ էակ մը. ոչինչ աւելի հետաքրքիր է քան գոյութիւնն այս արարածին որ ուսման խտութիւնն իր անսպառ զուարթութեամբ կը թեւեղէ, ու շատ անգամ անողոր ճակատագրի գաղտնիքն ու գէտ մաքառի:

Ընկերական արդի դերքին մէջ ուսանողի կեանքն յատուկ գոյութիւն մ'է խորին ուսումնասիրութեան արժանի. այս տարօրինակ կեանքն ընկերական պայքարին մէջ առաջին պատերազմի դաշտն է այսուհետեւ:

Ուսանողն՝ ամեն բանի փափաքող ու ամեն բանէ զուրկ՝ հեղեղ ու դժգոհ անձնաւորութիւն մէ։

Այն երեք պատանիներն որոց պատմութիւնը կ'ստանձնենք, Բերայի Համալսարանին ազատ ուսանողներէն էին, ատեն մը բոլոր իրաւարանական երկրաչափական ճիւղերը կը դասախօսուէին հոն։

Երեքն ալ առանց ընտանիքի ու առանց ըստակի երիտասարդներ էին։ Խնչպէս գտեր էին զիրար, պարզապէս Համալսարանին մէջ հանգիպելով։ Սիտակը ճամբորդութիւնը միշտ բարեկամութիւն յառաջ կը բերէ և ուսանողութիւնը ճամբորդութեանց լաւագոյնն է։ Ուստի չուտով մտերմացեր էին այս երեսասարդներն որք միասին ճամբայ ելած էին դէպի անձանօթն։

Գասէնին սովորաբար պարապ, ու պարտաւոր դուրս ելածն ցերեկուան ճաշն առողջապահիկ կանոնաց հակառակ և հետեւաբար աւելորդ դատելու, այս պարոններն երբէք չ'էին մտաբերած բողոքին խտտութեանը դէմ գանդատելու։ Բարձրագոյն գիտութեանց հետեւելով, քիչ շատ փիլիսոփայ աչք զուարթ փիլիսոփայներ էին ասոնք։

Գասախօսութեանց ժամը լրանալուն պէս, այս երիտասարդներն՝ իբրեւ Բերայի փողոցներուն մշտաշրջիկ ոգիներն՝ վարձու սենեակ որոնելու պատրուակաւ տուներու մէջ փակուած գեղութիւններն երեւան հանելը բան գործ ըրած էին իրենց։

Բայց այս ձրի ու հաճոյալի պարապումը երկար չի տեւեց, բաղդատաբար շատ կարճ միջոցի մէջ, վարձու տուն կամ սենեակ ունեցողներուն ամէնքն ալ այս երեք թափառիկ այցելուները ճանչցան և

իրարու ճանչցուցին, այնպէս որ որ մը բոլոր տուները փակ դռան իրենց առջեւ։

Այս կացութիւնը ծանր էր ու չէր կրնար չաբուժնալիկ։ Երեք բարեկամներուն ամենէն հանձարեղին կ'իյնար ճար մը մտածել, գիւտ մը ընել, եթէ ոչ ուսմանց մէջ անուն ստանալու՝ գոնէ ամենօրեայ նոր զրօսանք մը հնարելու համար։

Հարկը մարդս հնարամիտ կ'ընէ։

Բերայի տանուտեարք առաւօտ մը տեսան երկրաչափական գործիքներով զինուած մի քանի երիտասարդներ որք իրենց տանը յատակագիծը շինելու զբաղած էին։

Փողոցներուն նոր ուղղութիւն մը տալու խօսք կար. ասանցմէ մին տունները երեքական մէթրներս քաշելու հարկին վրայ կը պնդէր... երեք մեթր... տանուտեարք ահարեկեցան, Թաղապետական վեդերորդ չըջանալով՝ փողոցի համար վիցուած տուններուն արժէքը հատուցանելու կողմէն հռչակ հանած չ'էր, ու ասով երրորդը կ'ըլլար որ երկրաչափները դարձեալ իրենց բնակութիւնը քանդել կ'որոշէին։ Կալուածատէրներէն մին մօտեցաւ այն երիտասարդին որ խումբին մեծը կ'երեւէր ու զայն տուն հրաւերուց անոր սիրտը շահելու համար։ Երիտասարդը դժուարութիւն չ'ըրաւ և իր բնկերնեքով այս հրաւերին պատասխանեց։

Այս փոքրիկ քաղաքավարութիւնը բոլոր այն փողոցի տանները փրկեց, վասն զի երկրաչափներն իրենց գործիքները վերցնելով ուրիշ տեղ փոխադրեցին։ Աւելորդ է բնկ որ այս սպառնալից կատակն ուսանողներուն նորահնար մէկ միջոցն էր։

Ահա այս և ասոր նման հազար խաղերով իրենց ցերեկուան ժամերը կ'անցունէին այս հովիւի դասարկաշրջիկներն, ինչպէս կ'ըսէր բարեյիշատակ Ռուսինեան:

Գիշերները տարբեր խնդիր էր. զրօսանքի նեղութիւն չի կար. գծուարութիւնն ընտրութեան մէջ էր. Բերայի բոլոր & Քաֆէ շանդան ջներն հիւրամեծաբ կը գտնուէին այս տղոց համար, վասնզի ամէն մէկուն մէջ մէկ մէկ երգիչ աղջկան համակրութիւնը շահած էին:

Երբեմն աղգասիրական զգացում մը մուտ կը գտնէր այս զուարճութեանց մէջ. որ մը տեսան որ Տիգրան՝ երեք մտերմաց կրտսերագոյնը՝ Արեւելեան Ալքազարի մէջ նորեկ ու գեղանի գերմանուհւոյ մը բարեկամութիւնը շահեր էր. դիտելին որ այս կապակցութիւնը սովորականէն աւելի ջերմ էր. Տիգրան ամէն օր մէկ երկու ժամ այս աղջկան տունը կ'անցունէր:

Ամիս մը վերջը գիշեր մը Տիգրան Համալսարանին բոլոր աստանդական ուսանողները ժողվեց ու Ալքազար տարաւ. Ես եմ գծեղ հրաւիրողը պարոններ, ըսաւ Տիգրան ասոնց առջեւ ինչպիսի երիտասարդներն յօժարակամ հետեւեցան իրենց գեռահաս ընկերին:

Դրամվէլի նոր գծին շինուելէն առաջ ամէնուն ծանօթ էր այս հոչակաւոր սրահն ուր այսօր նոր թատրոնը կը բարձրանայ իր շքեղ ձևկատով:

Ամէն ոք գիտէ կամ չը գիտէ թէ ի՞նչ է & Քաֆէ շանդան » մը. — Հոս՝ տեղը չ'է բարոյականի տեսակէտով քննել այս զրօսանաց վայրերը. սա չափ

հարկ է ըսել միայն որ այս սրահներուն մէջ ամբոխը երկու մասի կը բաժնուի, մին որ սրահին մէջ, պարզամիտ ու ապշած, կ'ունկնդրէ կիսամերկ ու հրապուրիչ աղջկան մը երգերուն. ասի հանդիսատեսներուն նորեկ, դերավարժ ու աղքատ մասն է. միւսն որ արհամարհելով պարզ ունկնդրոյ մը համատ գերն, իր ժամերը կ'անցունէ գերասանուհեաց յատուկ սրահներուն մէջ, այս գիցուհեաց մօտ ու < ուղեթ » ի սեղանին քով. իր կեանքը բաժնելով ցովութեան ու խաղամոլութեան մէջ:

Ալքազարի սրահն այս գիշեր կարծես սովորականէն աւելի փայլ մ'ունէր. երգիչներն իրարու կը յաջորդէին իրենց ձօխ ու շուալ շրջազգեստներուն երկայն քղանցքովը ծածկելով տեսարանին կէտն. ընդհանուր զուարթութիւն մը կար սրահին մէջ:

Կարգը Գերմանուհւոյն եկաւ. Գեղանի երգիչն յառաջացաւ տեսարանին առջեւ. սեւ ալբակէ պարզ ու անզարդ շրջազգեստ մը հագած էր որ իր գեղեցիկ մարմինն ընդրկելով անոր բոլոր հրապոյրը երեւան կը հանէր. մազերը ժողված չ'էր, այլ ցիրուցան թողած ուսին վրայ. իր գէմքը խոփո ու տրոտմ արտայայտութիւն մ'ունէր: Աղջիկն սկսաւ երգել...

Եւրոպացիներն ի զուր ջանացին բառ մը հասկընալ այս անսովոր արտասանութեան, մինչդեռ ահագնալուր ու որոտածայն ծափահարութիւն մը երգին առաջին տունը կ'ողջունէր: Երգիչ մը չ'էր նա, այլ ներշնչեալ ու գերագոյն ոգի մը որ կ'իշխէր բոլոր ներկայից վրայ, սրահին մէջ գտնուող բոլոր Հայերն ոտք ելելու էին միեւնոյն զսպանակէն

մղեալ . դերասանուհին « Մայր Արաքսի » ի տոա-
ջին ասունը երգեր էր :

Առաջին անգամն էր որ հայերէն երգ մը կը
լսուէր այս սրահին մէջ , ու այս հաճոյալից զաղա-
փարը Տիգրանի երեւակայութեան ծնունդն էր :

Տիգրան իրաւարանութեան ուսանող մ'էր .
ճպուռի մը պէս չատախօս . թուչնոյ մը պէս երգող
ու անոր պէս անհաստատ , աղջկան մը պէս քնքոյշ ,
սատանայի չափ խելացի պատանեակ մ'էր . տոա-
ջինն էր Համալսարանին մէջ ուր ամէնքը զինքը
կը սիրէին , միշտ օգնող ու ձեռնուու գտնուած էր
իր դասակիցներուն որոց անբաժանելի բնիկերն էր ,
մասնաւորապէս Սեդրաքի համար (երկրաչափու-
թեան ուսանող մը) որու զաւկէ աւելի սիրելի էր :

Տասնեւօթը տարեկան կար այս պատանին ,
համեստ իր գիտութեան մէջ , պարզ , համարձակ ,
վիճող ու զայրացկոտ աղայ մը : Բարձրագոյն գի-
տութեանց հետեւելով՝ մայրենի լեզուի գրադիտու-
թիւնը մէկ կողմ թողած չ'էր :

Բացէ ի բաց կ'արհամարհէր անոնք որ հաղիւ-
օտար լեզուի մը մէջ դեռավարժ , իրենց ազգու-
թիւնն ամօթ ու նուաստութիւն կը համարին ու
մայրենի լեզուն կը վճռեն անհամ , կոշտ ու անհե-
նոյնչափ կ'արհամարհէր զուցէ անոնք որք գիտու-
թեանց նախնական ծանօթութիւններն ստանալով
անմիջապէս աշխարհաբաղաքացի կը դառնան :

Հետեւապէս ազգային կեանքի հմուտ ու հե-
տամուտ , քննադատող ու գժգոհ ոգի , ի բնէ բնոյ-
ղիմադիր ամէն վարչութեան . քիչ չատ մատ ունե-
ցած էր իր բարեկամներուն հետ այն զանազան

ժողովրդական ցոյցերու մէջ որմէ ապիկար վար-
չութիւն մը ու նուազդացած երեսփոխանութիւն մը
կը սարսփին : Բանիցս այս երկու ժողովները պա-
շարած էր Մատենադարանի սենեկին մէջ որ մեր
ազգային վախճանական իշխանութեան սովորական
ապաստանն է :

Ղալաթիոյ եկեղեցւոյ բակին մէջ շատ անգամ
լսուած էր անոր ըմբոստ ու գրգռիչ ձայնն որ պան-
դուխտ Մշեցիներն իր շուրջը կը հաւաքէր , կը
հրահրէր ու կ'արձակէր . ժողովրդեան պատանի ու
սիրելի հեռեւտորն էր ամի՛ զոր ամէնքը կը ճանչ-
նային այն ատենները :

Այս վտարաբացման դարուն մէջ ուր միտքն
հոգին կը մնոցնէ , ուր մարդկութիւնն ազգութիւնը
կ'անհետացնէ , թերեւս միակ այս երիտասարդն էր
նիւ թապաշտ փիլիսոփայ մը՝ առանց զուրկ լինելու
այն բանաստեղծական ոգիէն զոր պատանութիւնն
ու դժբաղդութիւնը կուտան և զոր չափահասու-
թիւնն ու երջանկութիւնը կու կ'առնուն :

Տիգրանի բնտանիքը ծանօթ չ'էր ու ինքը բնաւ
չ'էր խօսեր անոր վրայ . իր մանկութեանը Պէշիք-
թաշ կը բնակէր , վերջէն Օրթադիւղ անցաւ ու յե-
տոյ Բերայի մէջ հանդիպեցան անոր :

Իր բնկերներն Համալսարանին մէջ ճանչցան
զինքը . շիկնոտ ու միլոմողճոտ , սրտափակ ու
գլխահակ աղայ մ'էր . ժամանակով սրտի մօտ , հը-
պարտ ու զուարթ պատանի մ'ըլաւ . քաշուած ու
առանձնացած էր առաջ . հիմա մօտեցող , թերեւս
յարձակող մէկն էր :

Այս աղան միջակ ու վաղիւրջ հասակով , մութ

շագանակագոյն մաղերով պատածի մ'էր. գեղեցիկ դէմք ու գեղեցկագոյն աչքեր ունէր զորս Համալսարանին չուրջը գտնուող տուներուն աղջիկները շուտով նշմարեցին:

Տիգրան սիրեց առաջին աղջիկն որ իրեն ժպտեցաւ ու ինքն իսկ իր սիրոյ սաստկութենէն վախցաւ: Դիցուհւոյ մը պէս գեղանի ու մանկամարդ հեղինուհի մ'էր այս որ Համալսարանին պարզեւարաջութեան հանդիսին մէջ տեսեր էր պատանին առաջին ելլող այնքան տարիքոտ ընկերներու մէջէն. նա մանաւանդ դարմացեր ու հաւեր էր անոր ձեւերուն որոց շնորհը պարզութեանը մէջ կը կայանար:

Կատակ մը, պարզ կատակ մ'ընել կարծեր էր ժպտելով անոր երեսին ու անոր սրտին հաղորդելով իւր աչերուն աւերիչ կրակը. վերջէն Տիգրանի յափշտակութիւնը տեսնելով զբօսներ էր քիչ մը ու յետոյ ձանձրացեր էր անկից. այս քմահաճոյքը լուրջ լան մը չ'էր աղջկան համար, այլ մահացու կրնար լինիլ պատանւոյն սրտին:

Հեղինուհին ամուսնացաւ. ահաւոր ու սարսափելի հարուած մը եղաւ ասիկա. Տիգրանին որ մաղ մնաց պիտի մննէր, մէկու մը չի բացաւ իր վիշտն ու մէկու մը չի գանգատեցաւ: արժանապատուութեան զգացումն որ ամէնէն հօգի կը խօսէր իւր հոգւոյն, զինքը փրկեց. չի մտածեց այլեւս անոր, բայց չի ջնջեց անոր սէրն իր սրտէն. ամուսնացող անխոհեմութիւն իր սիրած աղջիկը չ'էր. իր սիրածը մեռած համարեց այլեւս և երկիւղած բարեպաշտութեամբ մը իր սրտին մէջ խոր ու շատ

խոր թաղեց առաջին սիրոյ յիշատակն ու ամրացաւ ճակատագրին դէմ:

Ոչ ոք իշխեց իրեն սիրով անկից վերջը. ի փոխարէն ինքը բռն ու կատաղի եռանդով մը նետահեղաւ կանանց մէջ. սիրած էր ու խարած էին զինքը. կարգն իրեն էր խարելու. Տիգրան ձախորդութեան կը հաւատար. ուստի ծանր չ'եկաւ իրեն միոյն վրէժը միւսէն լուծել. հատուցման մէջ կիները մի կը մէկու երաշխաւոր կը ճանչնար:

Ուստի ամէն կնոջ միեւնոյն ախտով ու միեւնոյն համոզմամբ կրկնեց իր սէրն ու դիմացինը համոզեց. իրեն համար բաղդատութիւն ու տարբերութիւն չի կար կանանց մէջ. մանկամարդն ու տարիքն առնողը, գեղանին կամ տղեղը, արուհին կամ սպասուհին, գործաւորուհին կամ իշխանուհին, կրօնաւորուհին կամ հասարակաց աղջիկը միեւնոյն քանն էին իրեն համար:

Սեղաք երեք բարեկամներուն ամէնէն ծանրաբարոյն էր ու քսաներեք տարեկան լինելով Տիգրանի համար գրեթէ մեծ եղբայր մ'էր. տոգոյն, նիհար ու խարտիշաներ երիտասարդ մ'որոյ սովորաբար դաշուկ դէմքին վրայ նեղ ու բարակ շրթունքն աչքի կը զարնէր իր կարմիր գոյնովը:

Գեղեցիկ կապոյտ աչքեր, լայն ու ժամանակէն առաջ ակօսեալ ճակատ մը, սիրուն մօրուք մը ու ան երիզով կախուած ակնոց մը կը տեսնուէր այս երիտասարդին դէմքին վրայ որ միշտ լուրջ թերեւս խոժու երեւոյթ մ'որնէր. կատարեալ հակապատկեր մը լինելով հանգերձ իւր կրտսերագոյն բարեկամին, իր արտաքին ցուրտ ձեւերուն ներքեւ փափուկ ու վեհանձն սիրտ մը կը կրէր:

Անձնուէր մինչ ի մահ առանց բառ մը արտասանելու, դադարեալա՞ն, խորհրդաառու, մէկ բառով եղական ընկեր մը:

Իր սեղբօնքներն ու ճաշակը ծանօթ էին, որոյ համար մաքրակրօն Անդրեասէ՞ր մը պէս անողոք էր, կառավարութեանց միապետութիւնը, կանանց մէջ խարտեաչը, գոյներուն մէջ սեւը կը ճանչնար միայն:

Երաժշտութեան մէջ Մէնտէլսօնը կընտրէր իր յամբ, անորոշ, ու արաւում չեղտերովը, նկարչութեան մէջ Այվադովսքին իր անհուն ու անխուսափելի ծովին, իր ծփծփուն ալիքներուն, իւր կապարագոյն ու ցիրուցան ամպերուն և այն անբացատրելի խորութեան հետ որ այս մեծ արհեստագործին յատուկ է:

Բանաստեղծութեան մէջ արեւելեան երգերը կը սիրէր, երբեմն մեղամաղձոտ, յուսակաւոր այլ համբերատար ոգի մը կայ այս երգերուն մէջ, երբեմն արհամարհոտ շեշտ մը:

Անոնք որք անդէտ են օսմանեան գիտութեան, պախարակելէ ուրիշ կերպով չ'են յիշատակեր գոյնէն, Տէր Աստուած, ո՞վ է սա մարտցիկ երգիչն որ սրճարանին մօտ մէկ խորշին մէջ կը նստազէ, յարգալից բազմութիւն մը խոր լռութեան մէջ կ'սենկրնդէ նմա. Արեւելքի ժողովրդեան չափ ո՛չ ոք մեծարած է բանաստեղծներն:

Ու Սեդրաք յօժարախոյժ կ'երթար Պոլսոյ ամենէն անձանօթ մէկ խորշին մէջ, ստոճիկ թաղի մը մէկ անկիւնը բարեմիտ ու ծերունի Թուրքաց հետ ունկնդրել այս գնչու բանաստեղծներուն: Երբեմն

Հայ մ'է այս համեստ երգիչն՝ որի և մայրենի լեզուին անձանօթ՝ օսմանցի բանաստեղծներուն մէջ ստացած է փառահեղ անուն մը: Արդարեւ թուրք երգիչներն՝ սրագէտ նախնի ժամանակի ասպետներ՝ յատուկ անուն մը ունին իրենց ասպարէզին մէջ արով կը յիշատակուին:

Սեդրաք անյազ հետաքրքրութեամբ կը հաւաքէր մոռացեալ հայ բանաստեղծներու վրայ այն ամէն աւանդութիւնները՝ զորս ժամանակը դեռ չ'էր անհետացուցած: Ու կը պատահէր որ անուանի Նամի մը ելնէր ասոնց մէջէն, դեռահասակ ու վաղամեղիկ երգիչ, զրազէտ ու փիլիսոփայ մը, պարծանք հայ աղանդին, քոթորովին մոռացեալ ու անձանօթ հստմոյ հայ գրողիտաց մէջ:

Ո՛ր տեղացի էր և ո՞ր ընտանիքի կը վերաբերէր Սեդրաք. հաւատարիկ հարցում մը զոր երբէք չ'էին մտաբերած անոր բարեկամներն. հեռուէ հեռու լսած էին որ Վոսիորի տափական եղերքէն լաւագոյն ընտանիքի մը անդրանիկ զաւակն էր. իր անկողնոյ դիւքն ու ազատ դաստիարակութիւնը չ'էր ջարմարած հացրեմի տան նահապետական ընթացքին տըր անառակ ու անդարձ որդի մը նկատուած էր:

Մայրն, ո՞վ անհաւատալի դադարիք կանաքի արախն, իր ծայրաբ միւս զաւակացը յատկացուցած էր ու խոժոռ ու աններող դէմք մը միայն կար Սեդրաքի դէմ: Հայրը խորիւս յանդիմանութեամբ ու սղաւաղեօք կը հիւրընկալէր այս անչա՛ն զաւակին՝ որ իր հօր անհատական տեսարակները բռնել կը միտէր: Եղբարքն ամէնքն ալ իրմէ փոքր՝ իր վրայ կը ծիծաղէին. կատարեալ լքում մը տեսաւ

այս տղան նոյն իսկ իր ընտանեաց գրկին մէջ աւալ առանձին կեանքը անհրաժեշտ դարձաւ :

Սեդրաքի բաժանմամբ կարծես բնա մը վերցաւ ընտանեացը վրայէն . ամէնքը գոհ աւ էրջանիկ կարծեցին իրենք իրենք այս տղուն հետանալովը , իսկ ինքը չի կրցաւ բոլորովին անտարբեր բաժնուիլ մայրենի ծոցէն . ահաւասիկ իւր խորհրդածութիւններէն մաս մը զօրս թուղթի մը վրայ նշանակած էր :

1873 տարուոյ սեպտեմբերի 7րդ օրը բաժնուեցայ քննանիքս զաս ու ազաս ապրելու համար . բաժանումը միտս ադէկ ու սխուր բան մ'է . վերջաւորութիւն մ'է . հոն նախորդ կեանքը կը դադրի ու ինչ որ ալ քլայ նոր սկսելիք . կարելի չէ անհարբէր սրտով առաջինը թողուլ . յետանայեաց նայւածք մ'ունիմք ամեն բանի զոր կը թողունք կամ որ զմեզ կը թողու , — իսկ բաժանումներու ադէկութիւնը հոն է որ ո եւ է ոյժ անջատմամբ չի ջրլասուիր այլ կը կրկնապատկուի . առաւելիս յառաջդիմութիւնը կեդրոնացմամբ չ'է գոյացած . համախմբութիւնն անկարգութիւն ու խռովութիւն յառաջ կը բերէ , ուստի բաժանումը սկաւորութիւն չի նշանակէր ինչպէս ռաս անգամ կը կարծուի . առաւելիս մէջ կեանքը բաժանումով կ'սկսի . որդին պէտք է բաժնել մօրն արգանդէն որպէս զի ծնի ու ապրի , ո՛վ դժնդակ ու արդիւնաւոր հակասագիւր մարդկութեան :

Ուրիշ տեղ մը այսպէս գրէր էր . Գիշերները մինակ կը դառնամ ամայի , սենեակս որ համեստ կան կարասիք մը միայն կը պարունակէ . ամեն

ինչ կանոնաւոր տեսլուած ու իր տեղն է . նրա լուցկիին մօտ . փայտ վառարանին ետ , զգեստներս իրենց ծածկոցին ներքեւ . ժամացոյցի պէս լարուած սենեակ մը որու դէմ ի զուր գանգատելու պատճառ կը փնտռեմ . ո՛չ , այս երկրաշափական անխոստութեան չեմ ախորժիր . քիչ մը անխնամութեան երեւոյթ պէտք է ինձի . վարձկան ձեռքի մը ծառայութիւնը չէ , այլ սրտի մօտ անձի մը խնամքն է որ կրնայ շէնցնել այս անհրաժեշտ պատեր :

Սեդրաքի ընտանեկան բաժանումն ուրիշ պատճառով մ'ալ ծանր ու դժուարին եղաւ . հայրենի տունէն մեկնելով հարկ եղաւ նաեւ թողուլ մանկութեան ընկերուհի մը :

Քոյր ու եղբայր ըստելու չափ տղայ հասակէ ի վեր , Սեդրաքի հետ մեծցած գեղանի պարմանուհի մ'էր այս . որ բարեկամ ու զրացի ընտանիքի մը մէկ հատիկ զաւակն էր :

Իւր տան մէջ լքուալ՝ Սեդրաք անոր քով միայն գտեր էր առաջին գործով զգացումը :

Պատանին սովորական տղայ մը չէր . աղջկին ամէնէն լաւ գիտէր զայս . անոր ընտանեկան կացութիւնը մօտէն ճանչնալով՝ իր մեծարարքն աւելցեր էր այս դառնացեալ հոգւոյն նկատմամբ ու իւրիւր յանձն առեր էր զայն սփոփել :

Աղգային վարժարանաց ուսումնաւարտելով Սուրբիկ — այս էր Սեդրաքի նորատի բարեկամուհի . Եւստին — ինքզինքը խիստ համբաւ գտեր էր իր ուսեալ ընկերոջ քով . որոջ հմտութիւնը , բարձր դատողութիւնն ու իմաստասիր խօսակցութիւնը

ղենք կը հմայէին. երիտասարդին մտերմութիւնը խիստ նպաստած էր իր այս համակրելի հոգւոյն ու մտքին մշակման, և փրկարար ներգործութիւն մը ըրեր էր անոր վրայ:

Ինչ որ ալ լինին մեր աղգային վարժարանաց վերագրուած պակասութիւնք, նոքա՝ անհատական դպրոցներուն վրայ ամենարարձր առաւելութիւն մ'ունին որ ճշմարիտ աղգային կրթութիւն մը տալու մէջ կը կայանայ:

Յրանսայի Գլխութեան քերոյ կամ Բողոքական վարժարաններէ միոյն մէջ Ֆրանսերէն և միւսին մէջ անգլիերէնը կրնան լաւագոյն կերպիւ աւանդուիլ. աղգային վարժարանք օտար լեզուներ ուսուցանելու մէջ յաջողութիւն ունեցած չեն երբեք, և ճիշտ ասոր համար եր գովեմ զանոնք, ամէն աղջիկ՝ ընկերութեան մէջ, ընտանեաց մէջ գիրք մը ունենալէ առաջ հայունի մը պարտի լինիլ և Սուրբիկ աղգային կրթութիւն ստացող աղջկան տիպար մ'էր:

Հայ—հոռմէական բարեկամահի մ'ունեցեր էր որ բանկայթիի մէջ Ֆրանսական գիշերօթիկ վարժարան մը կը յաճախէր. տեսակցութիւն մ'ունեցան օր մը և երկու աշակերտուհիները փոխադարձաբար իրենց առած ուսմանց վրայ խօսեցան. Բերայի օրիորդն արդահատող կարեկցութեամբ մը հարցուց Սուրբիկին առած դասերն ու խորիստ միւս ծամոութեամբ մի առ մի թուեց այն կարեւոր գիտելիքները զորս ինք կ'ուսանէր: Յրանսայի պատմութիւն, Յրանսայի աշխարհագրութիւն, Յրանսայի գրականութիւն ու Պապական եկեղեցւոյն սրբազան դաւանանքն, ահա ինչ որ այս կանուխէն օտարա-

ցեալ աղջիկը թուեց իր ապշեալ ընկերուհւոյն. նոյն իսկ Ֆրանսացի օրիորդ մը պիտի նախանձէր այս արեւելքցի Ֆրանսուհւոյն վրայ: Յրանսայի յետին գետակը, սարն ու ձորն, ամէնէն անշան աւանը ծանօթ էին այս Հայուհւոյն՝ որ իր հայրենեաց Արարատը չ'էր գիտեր և չ'էր ուզեր գիտնալ:

Սուրբիկ ապշեցաւ, ամէցաւ ու զայրացաւ, մինչդեռ ամբարտաւան պարմանուհին իր չը գիտցած հայերէն բառերը կոպիտ ու սխալ արտասանութեամբ մը կրկնելով անոնց տգեղութեանը վրայ կը ծիծաղէր ու հայերէն չը գիտնալուն վրայ կ'ուրախանար: Արդէն ապագայի պատրաստութիւնները տեսեր էր. պիտի ամուսնանար եւրոպացի երիտասարդի մը հետ որ զինքը պիտի տանէր այն գեղեցիկ ու պաշտեցեալ երկիրն որուն ամէն բան զոհելու պատրաստ էր. հայ երիտասարդաց հետ ամուսնանալ, աղգային պարօններու հետ կենակցիլ, ահա այն սարսափելի հաւանականութիւնը՝ զոր բնաւ չը պիտի ընդունէր:

Բայց ինչ որ անհանդուրժելի թուեցաւ Սուրբիկի, այն նախատալից անտարբերութիւնն էր որով իր հայրենեաց յիշատակութիւնը լսեց այս խորթ ու անհարազատ զաւկին բերնէն և Սուրբիկ այլեւս չը տեսնուեցաւ անոր հետ:

Ինք՝ մօտէն տեղեակ էր Հայոց գրական դործունէութեան, ամէն նոր երկ կամ պարբերական հրատարակութիւն իր հետաքրքիր նայուածքէն չ'էր վրիպած և Սեդրաք հմուտ դատաւոր մը ու լաւագոյն առաջնորդն էր անոր գրական պարապմանց մէջ. իրիկունները ծախելով Վրջը Սեդրաք Սուրբիկի

(6310-55)
22058-59

տունը կ'երթար. օրուան լուրերն աչքէ կ'անցունէին, ու յետոյ ձմեռը, վառ ու ճարճատուն վառարանին ջերմութեանը մօտ, նոր հրատարակութիւններով ծածկուած սեղանին շուրջը, կ'սկսէր այն ջերմ, լուրջ ու հմտալից խօսակցութիւնն որ մինչեւ կէս գիշեր կ'երկարէր:— Ընդհանրապէս կը գտնուէին որ բուն աղգային գրականութենէ մ'աւելի օտարամուտ ոգի մ'էր որ հայ հեղինակաց շարադրութեանց մէջ երեւան կ'երևէր, և ուստի հայ մատենագիրներն՝ որ իրենց օրական ու պարբերական հրատարակութիւններով ֆռանսական ոճը ներմուծել ու տիրապետել տուեր էին՝ ամէն մեղադրանքէ ազատ չ'էին այս մասին:

Երբեմն գիտութեանց և ուսմանց վրայ կը դառնար խօսակցութիւնը. պարմանուհին, իր սեռին յատուկ բարեպաշտութեամբ, ըստ կարի կը գիմադրէր այն կտրուկ վճիռներուն՝ որով գիտութիւնն իր անխուսափելի ճշմարտութիւնները կը ծանուցանէ. երկրաբանութենէ մինչեւ աստղաբանութեան վրայ կը խօսէին և Սեդրաք իր բարձր կրթութեան շնորհիւ մի առ մի կը բացատրէր այն անողոք ու մշտնջենական օրէնքներն՝ որով անհունապէս փոքրիկ հիւլէն ու մեծ տիեզերքը միեւնոյն ներդաշնակութեամբ կը կառավարուին:— Ընկերական կենաց մշտայոյզ խնդիրներն ի կարգին վիճաբանութեան նիւթ կը լինէին. աղգաց ճակատագիրն, անհատներու ազատութիւնը, լեզուի ու կրօնի տարբերութիւնն հետզհետէ կը քննուէին:— Սուրբիկ յուզեալ ձայնիւ կը պաշտպանէր աշխատաւորներու տառապեալ դասն ու հարստութեան ի

դորձ դրած բռնութեան դէմ կ'որոտար, մինչդեռ Երիտասարդն հանդարտ ձայնով բացատրելով տրնտեսական գիտութեան այն ամէնանուիրական սկզբունքն որ ամէն անտուրի ազատութիւնն յարգելու մէջն է տրամադեամբ կը թուէր այն տարբեր տարբեր պատճառներն որոց մէջ փնտռել պէտք է թշուառութեանց ազատիքը:

Այսպէսով և երազացի հեղինակներու ընթերցանութեամբ ստացաւ ծաղկահասակ աղջիկն հիմնաւոր ու առողջ կրթութեան մը բոլոր տարերքը:

Սուրբիկ միանգամայն վարպետ գրչի տէր ու մանաւանդ տաղանդաւոր դաշնակահար մ'էր: Դաշնակը փոթորկեալ կամ հանդարտ ծովու մը պէս կը պատկերացնէր անոր մրկոտ կամ անդորր ոգին. անոգայ գործիքի մը յարկ չ'էր որ կը բարձրանար, այլ անոր ճարտար ու փափուկ մատներէն դրդուած անբացատրելի ու հարկչ ներդաշնակութիւն մ'էր հնչուն, պայծառ ու ազատ որ կը սաւառնէր ունկընդրին զմայլած հաւոյն վրայ: Իր ամէնէն սիրած վարպետը Մէնտէլստայն էր, վստփ Սեդրաքի սիրածն էր այն. ճաշէն վերջն երբ խօսակցութեանց նիւթն սպառէր ու քամնային հանգիստ առնուէր, այն ատեն կը զարկէր այն Սօնաքներէն մին՝ որոց արտմութիւնն ու վստփութիւնը միշտ գաղտնիք մը պիտի մնայ ամէնուրեք ճամբ:

Հաղուագիւտ խօսութեամբ մը պատանու հին գերծ էր այն ոգի ալի ազատամտութենէն՝ որով Զորատի աղջիկներն ու պառաւ կիներն իգական սեռին անհաւասարութեան դէմ կը բողոքեն շարունակ:

Աշխարհիս վրայ աղջիկը՝ պահանջող, պառաւր՝
զանգատող պիտի մնայ յաւիտեան:

Ոչ մէկ դար, ոչ մէկ լուսաւորութիւն պիտի
կրճենայ երբէք զոհացնել այս երկու անձնաւորու-
թիւնները զորս բնութիւնը մի և նոյն զօգոհու-
թեան շրջանակին մէջ միացուցած է:

Աղջիկն՝ յոյս ունենալուն վրայ կը զայրանայ,
պառաւր՝ չունենալուն համար, ու այս երկու հա-
կառակ պահանջումները մի և նոյն բողբոջով երեւան
կ'երևն.

Դիտեցէք որ երբէք մանկամարդ ու ամուսնա-
ցեալ կին մը իգական սեռին գերութեան վրայ չի
խօսիր. երիտասարդութիւնն ու ամուսնութիւնը
կնոջ ամենազօրութեան միջոցն է. բայց ամէն իշ-
խանութիւն իր անկումն ունի ու զարմանալի չ'է որ
տարիքին առնող կիները, զուրկ ամէն թեկնածու-
թենէ, անհամ դե անկարգ գտնեն այն ընկերական
կեանքը՝ զոր իրենց երիտասարդութեան ժամանակ
այնչափ հրապուրիչ կը գտնէին:

Սիրող հոգիները միշտ անձնութիւնութեան պատ-
րաստ են ու Սուրբիկ այս անձնուէր էակներէն էր-
բութեամբ խրոխտ, այլ վեհանձն յօժարութեամբ
երիտասարդին զաղափարաց բարձրութիւնը ճանչ-
ցեր ու մեծարեր էր, առանց սնոտի հպարտութիւն
մը ցոյց տալու: Սակայն այս խորին մտերմութիւնն
առանց վտանգի չ'էր:

Այս փոխադարձ յարգանքն ու համակրանքն
երկու ծաւալման կարօտ հոգիներու ամենօրեայ
միութիւնը, տարիքին, զաղափարաց ու զգաց-
մանց ներդաշնակութիւնն՝ անքակտելի կապ մը յա-
ռաջ բերին:

Պատանուհւոյն հրաշալի գեղեցկութիւնը Սեդ-
րաքի խելքը գլխէն չ'առաւ, բայց անոր գորովա-
լից մտերմութիւնը զայն չղթայեց ու աշխարհ այս
աղջկան վրայ միայն հիմնուած երեւցաւ անոր աչքին:

Սեդրաք ու Սուրբիկ զիրար սիրեցին. բայց
այս սէրը չ'էր այն վաղանցիկ ու խաբերայ աւիւնն,
որ հովի պէս կուգայ ու կ'անցնի. այլ խորին,
սուրբ ու հոգեկան միաւորութիւն մ'էր:

Ահա այս պատճառով Սեդրաքի բաժանումը
դժնդակ զրկում մը դարձաւ. բնականական գորովէ
արդէն զուրկ, կարօտ մնաց նաև այն միակերեօին
որ իրեն կը ժպտէր: Անցեալ օրերու յիշատակն հե-
ռաւոր ու կորուսեալ երջանկութեան մը պատկերին
պէս անոր շփոթ մտքին մէջ կը նկարուէր: Յայտնի
եղաւ որ չի պիտի կարենար անկէ զատուած ապ-
քիլ: Գաղտնի նամակագրութիւն մը ըստ կարելւոյն
մեղմացուց այս անջատման ցաւն: Երկար և անվեր-
ջանալի նամակներ էին ասոնք զորս ամէն գիշեր կը
գրէր, իր հոգւոյն ամէն տպաւորութիւնները,
սրտին դառնութիւններն, յոյսերն պատրանքն և
ճնորքը ցրուելով թօթափելով անզգայ թուղթին
վրայ. սիրոյ բաժ մը չի կար այս գրութեանց մէջ.
ո՛չ. սիրելը շատ չ'էր, շատ տկար բառ մ'էր որ
իր անհուն խանդաղատանքը չ'էր կարող բացառ-
րել. և ոչ մէկ բառի մէջ, և ոչ մէկ նամակի մէջ
կարելի էր ամփոփել իր փոթորկեալ հոգին:

Սուրբիկի նամակները մի և նոյն խոռովեալ
արձագանքները, մի և նոյն ունհուն անձնութիւն-
ութիւնն ու ապագայի մտահոգութիւնները կը պարու-
նակէին:

Սեդրաֆ, Բու սիրովդ ու հմտութեամբդ սնուցիր զիս. յիմար եռանդով մը նետուեցայ ամեն գաղտնիք իմանալու. դուն եովս էիր ու ամեն ինչ ուսուցիր ինձ. խոթիս. գիտուն ու սիրեցեալ առաջնորդ մ'էիր, ահաւոր վարդապետութիւններ ունէիր յեզուիդ ծայրն որք Բու բերնիդ մէջ իրենց սոսկումը կը կորսնցնէին. ի գուր ուզեցի մախաթի անոնց դէմ, Բու սերդ յաջողեցաւ ընել ինչ որ հմտութիւնդ նախապաշարմանցս դէմ չ'էր կարող ընել. համոզուեցայ Բեզի: Կապուած էի Բեզի այն միակ սիրով զոր երեսասարդունին երկու անգամ չ'ունենար իր բոլոր կեանքին մէջ. մօտ քէ հեռու միտ պաշտեցեալ յիշատակ մ'ունիս արհիւ մէջ զոր երկիրդած բարեպաշտութեամբ կը պահեմ:

Ուրիշ նամակի մը մէջ յայտն էր՝

Ռ'ու Բու Սեդրաֆ: Չմասն գիտեր է ցրտին, ձիւն ու բուք կը տեղայ, ինչ կ'ընես առանձին ու միին սենեկիդ մէջ. այս տունը բան մ'է նսեմ Բանի որ հոս չ'ես. ծնողացս սերը չի լնուր այն պարապը զոր դուն բողուցիր: Չ'ըլլայ քէ յուսահատ Բաջութեամբ, չափազանց աշխատութեամբ առողջութիւնդ վթանցես: Անձիդ տուած հարուածը միայն Բեզի չը պիտի զարնէ.

Եւ այլուր: Լսեցի Բնութեանցդ յաջողութիւնը մաքեմաքիբ միտ կը սիրէիր, ու նեմարտութեան գիտութիւնն է կ'ըսէիր. կը տեսնես քէ ինչպէս կը յիշեմ բոլոր խօսքերդ. սակայն չ'ըլլայ քէ այդ պարապմունքը Սուրբիկդ մոռցնել տալ Բեզ: Ես կ'ուզեմ որ Բու համբաւդ այնչափ մեծ ըլլալ որչափ մինչեւ հիմա տեսած զրկումդ: Քու անունդ պէ՛տէ:

Է. կ'ուզեմ որ մեծարանօք յիշուի ու Ես անով պարծենամ:

Դուն հարուստի աղջիկ ես. կը գրէր որ մը անոր երեսասարդը. Ես ալ հարուստի որդի էի, բայց հիմա ոչինչ եմ. ասեմ մը չ'էի եւ հիմա ալ չ'եմ տար կաւորութիւն հարստութեան, բայց քէ որ միջոց մ'է այդ Բեզ մօտեցալու, Սուրբիկ, հնդիկ իշխանի մը չափ հարուստ պիտի ըլլամ: Անուան ու փառքի նետամուտ չ'էի եւ չ'եմ, սակայն երբ Բու ծնողացդ աչքին այդ է այն պատուանդանն որով մինչեւ Բեզ բարձրանալ ներեալ է, լա՛ւ ուրեմն, պիտի մոռնամ, պիտի փակեմ սիրտս, ու միտս միայն մաշտեցնելով պիտի ստանամ այն դիւրը զոր ընկերութիւնը կը պահանջէ նորեկներէ:

Այս հաստատ համոզմամբ ձեռք զարկաւ իր երկրաչափական ուսմանց զորս քանի մը տարիէն անմասն յաջողութեամբ մը պիտի աւարտէր, Է Համալսարանին մէջ ճանչցաւ Տիգրանն ու սիրեց զայն եղբոր մը չափ: Այս երկու պատանիներն այնչափ աւելի զիրար կը սիրէին որքան մինչեւ ցայն վայր զլացուած էր իրենց ամէն գորովանք: Իրարու համար գաղտնիք չ'ունեցան Է ոչ մէկ ժամանակ:

Տարիքի պզտիկ տարբերութիւն մը պատճառ չ'եղաւ իրենց սրտի կապերը միմեանց հաղորդելու. Սեդրաֆի նոր բարեկամն անոր սիրովանք ու քաջալերութեան օրինակ մ'եղաւ Է անոր զուարթ ու խնդուն երեսը՝ մասամբ թեթեւցուց ուսման տարիներու աշխատութիւնն ու տրամաթիւնը:

Տիգրանի միջոցաւ ծանօթացաւ նաեւ Խոսրովի

հետ որ նոյնպէս զուարթ ու զուարճախօս ուսանող մ'էր, և այս ընկերական կեանքով կարծես անզգալի կերպով վերջացուցին տարեշրջաններն ու վերջին քննութիւնները տուին:

Սոսրով դատաւորական ձիւղն ընտրեց. Տիգրան ազատութիւն կը սիրէր միշտ, ու փաստարանական ասպարէզը մտաւ. պաշտօնէութեան փառքն, որ Սոսրովին բոլոր ակնկալութիւնն էր, իրեն համար նշանակութիւն չունէր: Այս երեք մարդիկը՝ չորս տարի դաւանկերութիւն ընելէ վերջ՝ իրարմէ կը բաժնուէին աշխարհի պայքարին մէջ մտնելու համար:

Իայց Սոսրով պարզ ու գոհ սրտով չի զատուեցաւ իր ընկերէն. գաւառացի՝ այսինքն ի բնէ խորամանկ՝ բնաւորութեամբ խիստ հեռի էր Տիգրանէն: Սակայն իրաւ է որ երբէք միմեանց դէմ մեղադրելի վարմունքի մէջ զանուած չ'էին ու թէ որ Տիգրանին ծանր եկած բան մը միայն կար, այն ալ սա էր թէ իր ընկերը ջանացած էր ատեն մը իր յոյն սիրուհին ձեռքէն կորզել. բայց աղջիկը՝ բացէ ի բաց ծաղր ու ծանակ բրած էր արդէն իր դժբաղդ հակառակորդն ու զայն Համալսարանին բոլոր ուսանողաց կատակներուն ու հեղնութեանց մատնած էր:

Սոսրով ամէն բանէ աւելի ընկերական գիրք մը ձեռք բերելու հետամուտ՝ յօժարակամ իր նրպատակի յաջողութեան զոհած էր ամէն զգացում. կատարեալ տէր իր անձին, վարժած ծածկելու այն ամէն դառնութիւնը՝ զոր Համալսարանին մէջ Տիգրանին բարձր դիրքն իր նախանձոտ սրտին մէջ կը թափէր, բայց ամէն ատեն կարօտ անոր օգնութեան,

վկայագիր մը ձեռք բերելու համար, վկայագիր՝ որ ամէն ասպարէզ պիտի բանար իր առջեւ, խոհեմութիւն համարած էր զգուշանալ ամէն ընդդիմութեան ու հակառակութեան փորձերէ: Ընդհակառակն խոնարհ ու հաճելի ձեւերով անոր պաշտպանութեան ապաւինիլ կը ցուցունէր, որով յաջողեր էր Տիգրանի կատարեալ վստահութիւնը շահելու:

Անգամ մը միայն քիչ մնացեր էր վար առնուալս կեղծաւորութեան դիմակը: Վայրենի ու վաւաչոտ սէրով մը սիրած էր այն գեղեցիկ հելլենուհին որ Տիգրանի կը ժպտէ: շարունակ. ինքն երկու տարիէ ի վեր մէկ ժպտին կարօտ, մէկ նայուածքին կապուած, մաշեր ու սպառեր էր երբ իր երջանիկ ընկերն, ամէն բանի մէջ ճակատագրէն օգտուած, անյուսալի յաջողութիւն մը ձեռք կը բերէր և որ աւելին է, ամէն օր համար կուտար իրեն՝ վայելած բոլոր շնորհներուն:

Ափսոս, վայելչութեան կողմէ չ'էր կարող մրցիլ իր գեղեցիկ ոսոխին հետ. իր կարճ հասակով, ցած ճակտով, գոռզ մազերով ու ծաղկաւեր դէմքով, բարեձեւութեան պահանջումներ չ'էր կարող ունենալ. բայց իր առաւելութիւններն ալ կը կռէր անոր փոխարէն. իր հայրենիքէն ոտքով եկած էր Պոլիս, եօթն տարեկան եղած ատենը, և Ղալաթիոյ վարժարանին մէջ տնտէսին քով ու անոր կերակուրներով ապրած էր մինչեւ տասներեք տարեկան հասակը երբ յաջողեր էր. Շահազարեան վարժարանը մտնել. ամէն բանի կարօտ, ամէն բան ձեռք բերելու էր անմիջական հաստատմանութեամբ. մանկութենէն դատապարտուած ընկերական ամէն

մահացումներու, մարդատեսաց մէկը դարձած էր ու կիսակտար փրկութիւնայութեամբ մը որ իր մոլոր սկզբամանցը կը համաձայնէր, չուտով համոզուած էր թէ չարն ու բարին գոյութիւն չ'ունին, թէ վստահութիւնը տեղին համեմատ ազնուութիւն է, թէ մարդուս զերագոյն նպատակն իր եսութեան մէջ կը կայանայ:

Հետեւապէս գէշ ոգւով ու սխալ դաստիարակութեամբ զօրացած, և ոչ մէկ բանի մէջ լաւ կողմը կրցած էր նշմարել: Հեղինակը սէրն անգամ չ'էր այն բարձր ու ազնիւ զգացումն որ մարդն անասուններէն կը բաժնէ, այլ վայրագ ու ահաւոր իղձ մը ու տանջանք մ'էր:

Երբէք չ'էր ներած իր պատանի ընկերոջը դասի մէջ առաջնութիւնը, սիրոյ ասպարէզին մէջ անոր նախամեծար համարուիլն իր համբուրութեան շափը լեցուց. մութին մէջ սպասող կատարեալ թշնամի դարձաւ իր սրտէն, թէ և անկարող անոր մնասելու: Ազնկան մօտ իր խնդիրքն ու հետեւանքն հետեւեալ օրը Տիգրանին միջոցաւ տարածուելով Համալսարանին մէջ, մին իր ծաղրանկարը շինեւ էր որուն մէջ իր ծակոտեալ երեսը գեղունօն. չրթանցը կը մօտեցնէր, երբ սա զգուանօք գլուխը կը դարձնէր. ուրիշ մը փոքրիկ ոտանաւոր մ'էր շինեւ անոր վրայ որ բոլոր ուսանողներուն բերանն ինկաւ:

Այն ատեն անհաշտ ու ռիսակալ լուրթեամբ մը պաշտպանեց ինքզինքը. երկու տարի կար շրջանն աւարտելու. քիչ մը վերջը Տիգրանի լքումն ալ տեսնելով անհուն դժապում մը ունեցեւ, կատարեալ վրէժխնդրութեան համ մ'առեր էր անկից: Բայց

այդ իր նուառութիւնը չ'էր փոխարինած. բաղդն հարուած մը տուած էր Տիգրանին, ինք իր կողմէն բան չ'էր կրցել ընել:

Ասոր հետ մէկտեղ մտերմութեան ու բարեկամութեան ցոյցերը կրկնապատկել հարկ եղաւ երբ աւարտման քննութիւնք մօտեցան:

Արդարեւ անօգուտ չ'եղաւ այսքան կեղծաւորութիւն. իր վկայագիրը Տիգրանի շնորհիւն ըստացաւ. ամէն դասի մէջ յետադէմ, իր բարեկամին դատաւարաց քով ըրած բարեխօսութեամբ ձեռք յերաւ այդ պաշտելի թուղթն որու վրայ իրաւամբ կը հիմնէր իր բոլոր ապագան:

Զատուեցան իրարմէ փոխադարձ անձնուիրութեան խոստումներով. « Դատաւոր եղած ատենդ չ'ըլլաց որ իմ իրաւունքներս անտես ընես », ըսաւ Տիգրան: Խոսքովին ձեռքը սեղմելով. — « Ոչ ոք չքեղ պաշտպանելու յաւակնութիւնը երնայ ունենալ երբ դուն կեցած ես », պատասխանեց իր բարեկամը:

Իսկ Սեդրաքի ու Տիգրանի բաժանումն աւելի արտայայտ եղաւ. երկու եղբայր այնչափ չ'էին սիրած զիրար որչափ այս երկու ուսանողները. իրենց վիշակներն և ուրախութիւնը միասին բաժնած էին միմեկեւ այն ատենը:

Սեդրաք իր երկրաչափական վկայագիրն առանալէ յետոյ Առանայի երկրորդ երկրաչափ անւանուեցաւ ու մականեցաւ Պոլսէն. անտանելի թուեցաւ այս բաժանումը Տիգրանին. ամէնքն այս գաւառին վատ ու մահաբեր օդին վրայ կը խօսէին, իսկ Սեդրաք բնաւ չի դեղեւեցաւ. իր բարձր արժա-

նիքը գործով պիտի ապացուցանէր. իր տիրուհոյն ճանչնալը չ'էր բաւէր իրեն, անոր ընտանիքն ալ համոզել կ'ուզէր: «Սուրբի՛կ, քեզի համար կը մեկնիմ», ըսաւ նորատի աղջկան: Սուրբիկ այս գօրաւոր մարդուն միակ տկար կողմն, այս Աթիւլէսին միակ վիրաւորելի կէտն էր:

Տարի մը կայ որ երկտասարդ երկրաշարժն իր պաշտօնին գլուխն է, ուր յաջողած է իր պաշտօնակցած և մեծերուն յարգանքն աւ համակրանքը չանիլ: Ատանայի դաշտին մահարեւ օդը քարեռքելու համար եղած ջանքերէն և ս'չ մին յաջողած էր. Սեդրաք այս մեծ ու մարդասիրական նպատակին նուիրեց ինքզինքն. իր պատրաստած յատակագիծն ու ծրագիրը բոլորովին պիտի մաքրէին այդ աղմուտ դաշտին վատառողջ ժանտահոտութիւններն, ու երկրագործին պիտի տային ընդարձակ աւ բարերեր հողեր. Սեդրաքի առաջարկութիւնը բոլոր գաւառին համար կենսատու խնդիր մ'էր և իր ծրագիրն ամբողջապէս ընդունուեցաւ. գաւառին կառավարիչը Մէծիտիչէի չորրորդ աստիճանը խնդրեց այս եռանդուն պաշտօնակալին համար, որ անմիջապէս շնորհուեցաւ: Այլ գանդատելու տեղի չի կար. բազմը կ'սկսէր ժպտիլ: Իր առանձնութեան մէջ չ'էր յուսահատած երբէք. սիրուհւոյն պատկերն հոն էր որ զինքը կը քաջալերէր: Քայլ մ'եւս և անս առաջին երկրաշարժի պիտի անուանուէր Ո՛հ, այն ատենն բաց ճակատով պիտի դառնար Պոլիս ամուսնութեան խնդրելու իր սիրած աղջիկը. ընտանիքը չ'էր կրնար գովամակիլ այլ եւս: Երազէ իրականութեան մէջ անցնելու համար այս քայլը միայն մնացեր էր:

Սեդրաք իր աշխատութիւնը կրկնապատկեց. կառավարութեան պաշտօնէի մը յարմար հանդարտ գործունէութիւն մը չ'էր, այլ հիւանդոտ տենդէ մը վարակեալ անձի մը նման կը վարէր իր անտանելի աշխատութիւնը: Չորս մարդու գործ էր ստանձնէր ու քսան մարդու գործ կը տեսնէր. անիմանալի պատերազմ մ'էր զոր ժամանակը փութացնելու համար կը մղէր ամէն օր, պաշտօնի բարձրացում խոստացեր էին իրեն, բայց վեց ամէնէն առաջ չ'էր կրնար կատարուիլ. ապրիլի վերջն էին. վեց ամիս՝ վեց տարուան չափ երկար թուեցաւ իր անհամբեր արտին: Եթէ զաշխարհ բեռնէին իր ուսին վրայ այս պայմանաժամը կարճեցնելու համար յօժարութեամբ պիտի ընդունէր այս նոր Աթիւսը:

Մէտածրքիի Գամպոն երկկայմ չոգենաւն, որ այն ատենը Պալսոյ և Աղեքսանդրիոյ միջեւ թղթատարութիւն կ'ընէր, իր շարաթական ուղեւորութիւնը կատարելով մայիսի մէջ կիրակի առաւօտ մը Վոստորի ջուրերը կը մտնէր նոր հարսի մը պէս քծնելով, Նաւուն կամրջին վրայ երիտասարդ ուղեւոր մը կը տեսնուի գունաթափ ու գողգոջուն, մակոյկներն անմիջապէս կը շրջապատեն նորեկ չոգենաւն. ատենդ միայն մէջ Տիգրան կը գտնուէր որ առանց սպասելու չոգենաւին կենալուն, չուաններէն վեր ելնելով դէպի երիտասարդը վազեց ու վայն ողջազօրեց. Տիգրան, Սեդրաք, այս երկու բառերը միաժամանակ լսուեցան ու երկու բարեկամներն արտասուելով իրարու գիրկ նետուեցան:

քիչ մ'ատեն հեծկտանքէ ուրիշ բան չի լսեւեցաւ։
արդարեւ սրտայոյզ տեսարան մ'էր դիտել այս հը-
կու երիտասարդները՝ զոր ճակատագիրն եղբայրու-
թենէ աւելի սերտ կապով մը միացուցած էր։
«Արիացիր, Սեդրա՛ք» ըսաւ վերջապէս Տիգրան
վեր առնելով ու համբուրելով իր բարեկամին
դակուհար ճակատը. «Ճշմարիտ է ուրեմն», հաջ-
ցուց տարաբաղդն հազիւ լսելի ձայնով մը։

Տիգրան չի պատասխանեց, այլ առնա մը միայն
նեւեց ուղեւորին ոտքը,

Տիկին եւ Պ. Ք. պահիւ ունին խնդրել
. . . որ հանին ներկայ գտնուիլ այս ցիրակի
առաւօս իրենց Սուրբիկ դստե՛վսեմ. Առաւ
Էփէնսիի հետ պսակման արարողութեան որ
պիտի կատարուի Գասը-Գիւղի Ս. Թագաւոր
եկեղեցոյն մէջ։

Ահա ինչ որ ուղեւորին շուարած ու նսեմա-
ցած ակնարկը կարդաց այս հեշտաւոյր ու ասկե-
տառ տոմսակին վրայ. Ստոյգ էր ուրեմն այն ան-
հատաւորի գոյժն. և ինքն երեսի վրայ թողլով իր
պաշտօնն, առանց վայրկեան մ'ապաստելու վաղեր և
հասեր էր այն օրն հազիւ յորում Սուրբիկ պիտի
պսակուէր։

Գատը—Դիւղի Ս. Թագաւոր եկեղեցին քա-
ռակուսի, պզտիկ ու գեղեցիկ շէնք մ'է և հոյա-
կապ մարդու մը առատաձեռնութեան արդիւնք։—
Խուռն բաղձութիւն մը եկեղեցւոյն ամէն կողմը
կանուխէն գրաւած է. բակը, բանկալը, խորհրդա-
րանին մէջ անգամ կենալու տեղ չի կայ. հետա-
քրքիր ամբոխն հրաւիրելոց մուտք անգամ թողած չէ։

Ժամը վեցն է. հանդիսին տէրերն հրաւիրեալ-
ներուն հետ հասան ու անանցանելի մարդկային
պատնէշէ մը թափանցելով յաջողեցան եկեղեցին
մտնել. պսակի արարողութիւն կայ. հանդիսական-
ներուն մէջ կը նշմարուին Պոլսոյ առեւտրական
տանց զլխաւոր ներկայացուցիչները, դատական
իշխանութեան անդամներ և հայազգի բարձրաստի-
ճան պաշտօնատարք. փեսայն քառասնամեայ պաշ-
տօնակալ մ'է՝ որ վայելչապէս կը կրէ Միւթէմա-
յիցի ոսկեճամուկ համազգեստը. հարսն հագած է
սպիտակ կոճեկ երկար չրջազգեստ՝ հարսանեկան
թափանցիկ շղարշով ու իր կոճակածուփ մազերով
ծածկուած. դիւրին է նշմարել բարեձեւ հասակ մը,
նեղ, նեղ, ափի մէջ ամփոփուելու ու ճզմուելու
չափ մէջք մը որ թաւալուն, հպարտ ու շլացուցիչ
կուրծք մը կը կրէ, ճակատ մը անամպ արշալոյսի
պէս պայծառ, աչքեր սեւ ու խոշոր որոց շուք
կուտան իր երկար բիւրերը, բերան մը գարնան
վարդի պէս թարմ ու կարմիր. քիթն ուղիղ,
ոռնդերն ուռած, թափանցիկ, դիւրայոյզ ու հրա-
պուրիչ. սպիտակ ձեռնոցներ մինչեւ թեւերը կ'եր-
կարին ու երեւան կը հանեն անոր քնքոյշ ու ան-
նժանելի գիծերն, ու նոյնպէս ճերմակ սնդուսէ կի-

սակօշիկներ կը սեղմեն անոր փոքրիկ ոտները:— Տասնեւեօթը տարեկան կայ այս աղջիկն, այս մեհեանին մէջ ճշմարիտ դիցուհին՝ որ կ'իշխէ բոլոր հաւատացելոց վրայ:

Պսակի արտորոգութիւնն սկսաւ, մահուան ողբերու նման տխուր երաժշտութեամբ մը. Թիշտ խորին ասպարեութիւն մը յառաջ կը բերեն այս տխրանուագ աղօթքներն. ասպտամբ միտքը պահ մը կ'ընդարմանայ ու հոգին հմայութեան մը ներքեւ կը վերանայ ու անմատչելի երկնադաւառներու մէջ կը սաւառնի. բարեպաշտ լուութիւն մը կը տիրէր, պսակադիր քահանայն ձայնը բարձրացուց ու փեսին դառնալով՝ «Տէ՛ր ես այս օրիորդին» ըսաւ հանդիսաւոր հարցումը կրկնելով. «Այո՛» պատասխանեց փեսան գլուխը խոնարհեցնելով. «Եւ դու հնազանդ ես, աղջիկս», ըսաւ քահանայն օրիորդին ուղղելով խօսքն. աղջիկը վեր առաւ գլուխն... երկու սլաքներ, ո՛չ, երկու հրացայց շանթեր պատահեցան իր մոլորեալ ականակին. բողոքող, սպառնացող, որոտացող ձայն մը կարծեց լսել, նենգաւոր բառը կարծես ականջին զարկաւ, աչքերը մթազնեցան, խուլ բժժանքով ականջը լեցուեցաւ ու դէմքը մահատիպ թալկութիւն մը գրաւեց: Սեղրաք իր բարկացայտ նայուածքը աղջկան վրայ սեւեռեր էր:

Սեղրաք, անշուշտ իրական բան մը չ'էր կըրնար ըլլալ ասի, այլ արհաւիրալից տեսիլ մը զոր իր խռովեալ խղճմտանքը միայն արտադրած էր: Սեղրաքի ներկայութիւնն անբացատրելի էր: Այն վայրկենին իսկ ուր նոր ուխտով մը աւելի հին,

աւելի նուիրական ուխտ մը կը դրժէր, ճիշտ այդ վայրկենին երիտասարդին նայուածքը մահատուղաշոյնի մը պէս շողացեր էր աչքին, թէ որ ասպակ մը ուտէր, յօժարակամ պատրաստ էր ներելու, այլ այս անխօս ներկայութիւնն այնչափ աւելի նախատալից թուեցաւ իրեն որչափ լուին ու իրաւացի էր:

Մարդս ամէնէն աւելի անիրաւ եղած ատենը կը բարկանայ նոյն բանը պատահեցաւ Սուրբիկին. կանացի սիրտն անյատակ ու անքննելի վիճակ մ'է. ճշդիւ չ'է կարելի անոր հոգւոյն վիճակն հաստատել. Եւ սաչափն ստոյգ է որ ուրիշի մը հետ ամուսնանալ որոշելով հանդերձ՝ Սուրբիկ իր վաղեմի բարեկամը յափտեան կը սիրէր: Անոր հեռացումն ու տաժանելի վիճակն իր գթութիւնը շարժեր էր, և սէրը տարօրինակ երեւոյթ մը կ'զգենու երբ գթութեան կը միանայ. տեսակ մը հնորհ կը դառնայ որ տուողին բարի կամեցողութեան ձգուած է. սէրը չի մոռացուիր առ կը պահանջուի. ողորմութիւն մը չ'է այլ տուրք մը:

Երիտասարդին վիճակն աղջկան մօտ աւելի պաշտպանութեան զգացում մը յառաջ բերած ու այս կերպով իր սէրը պարտականութիւն մը լինելէ զադրած էր առանց անհետանալու. միւս կողմէ իր ընտանեաց ճնշումն որ բնութեան մօտեցած էր, իրեն խոստացուած ամուսնոյն բարձր դիրքն ու պղտիկ փառասիրութեան զգացում մը՝ ամէնքը միացեր էին հեռաւոր անձի մը տրուած խոստումը մէկդի ընելու: Բայց այս յանկարծական վերադարձն հաշուի մէջ չ'էր. ինչպէս ըսինք Սուրբիկ իր մանկութեան տարաբաղդ ընկերը միշտ կը

Մեզրաք իր պաշտօնատեղին չի վերադարձաւ և ոչ իսկ հրաժարական մը կամ լուր մը ղրկեցինչ օգուտ ալիւս։ Այս անյուր մասնութիւնն ահարկու հարուած մեղաւ գլխուն որ զինքն ընդարմացուց ու ապշեցուց իր սէրն, իր անձնութիւնն, այս ուխտադրուծ աղջիկն, այս հարսանիքն, ուրիշ բան չ'էին կրնար լինիլ բայց անհաճոյ երազ մը ուսկից սթափիլ կ'ուզէր։ Ինչ որ հզօրագոյն յուզումները չ'էին կարողացեր ընել այս ուժով մարդուն վրայ, մասնուած սէրը կարողացաւ ընել։ Մեզրաք ընկճուեցաւ իր սրտէն զարկեր էին զինքն ալս աղէտը խորտակեր էր իր հոգւոյն միակ զսպանակն, և ուղեղը չ'էր կրցած դիմադրել այս անակնունելի բաղխման։ Բժիշկները մօտալուտ խելադարութեան նշաններ նշմարեցին անոր վրայ։

Եւտի— Գուէէն Վէլի— Էֆէնտի երթալու ճամբուն վրայ ամայի և առանձնացեալ դաշտի մը մէջ երկյարի, փայտաշէն ու քառակուսի չէնք մը չէ բարձրանար ալ կը տարածուի։ Նին, գրեթէ խաբու ու ընդարձակ յարկ մ'է որուն յաւիտենական դեղին դոյնն առածի կարգ անցած է։ Դիմացը կայ փոքրիկ պարտէզ մը որուն մէկ մասը բանջարեղիւնաց յատուկ է ու միւս մասն հասարակաց դրօշալայր մը լինելու յաւակնութիւնն ունի։ Այրիանուպոլսոյ շողեկաւքն անոր արեւմտեան կողմը քերելով իր երկաթէ ճամբուն վրայ կը սրանայ։

Այս պատմական շէնքն Հայոց Ռեզային Հիւանդանոցն է։ Ես չ'եմ նայիր ո՛չ անոր փլատակ

սպանացող պատերուն և ո՛չ աղքատիկ անկողիններուն։ անոր տխուր ճակատը զարդարող ազգային անունն իմ սիրտս կը գրաւէ ու անմիջապէս կը սիրեմ այս քայքայուն շէնքը։

Օրինաւորութիւն, ճշդութիւն ու հայրական հողածութիւն մը կը տիրեն այս ճշմարիտ ազգային հաստատութեան մէջ։ Անոր հիմնադրին նուիրական սակերտութիւն Մայր-Եկեղեցւոյ մէջ կը հանգչին, ալ անոր ազգանուէր ոգին յաւիտեան կը հսկէ այս սփոխանաց յարկին վրայ։

Հիւանդանոցին մէջ մաս մը կայոր ամուր պատերով բաժնուած է ու երկաթէ հաստատ ձողեր անոր պատուհանները կը զարդարեն։ 40 - 50 հոգւոյ չափ թաղմութիւն մը կ'ապրի հոն հզօր ու որոտաձայն պահապանի մը աղղած սարսափին տակ հնազանդ։ Գլուխին պզտիկ գդակ մը, լայն ու հաստ րոզէ շապիկ մը, նոյնպէս լայն ու միեւնոյն կտաւէ տաշատ մը այս թշուառութեան զինուորներուն միօրինակ համազգեստն է։ Մեծ մասը նստած է փայտէ տախտակամասի մը վրայ ու շրջանակ մը կաղմած է։ Դէմքերնին լուրջ ու խոժոռ, ակնարկնին շրջուն ու մոլորեալ, ձայներնին ցած ու հանդարտ, այս մարդիկը նորեկ այցելուին աչքին կարծես ծանր ու դժուարին խնդրոյ մը համար խորհրդակցութեան մէջ են, մաս առ մաս իրարու հետ կը խօսին, կը պատասխանեն, կը վիճին ու առանց մօտէն ականջ տալու անոնց խօսակցութեան, անկարելի է դատել այս տարաբաղդներուն վիճակը։

Յիմարներն են ասոնք։

Ահաւոր ու կարեկցութեան արժանի տեսարան։

Այս միազգեստ տարաբաղդներուն մէջ երբե-
տասարդ մը կը նշմարուի իր զուարթ ու խնդուն-
երեսովն ու համակրելի ձեւերովը . արագ, գրեթէ
տենդային արտասանութիւն մը ունի . հակառակե-
լու չի գար անոր, անմիջապէս կը զայրանայ ու
կ'սպառնայ . իր բաղդակիցներէն միտն հետ կը խօսի-
շարունակ որ իրեն մօտիկ չ'ընեն . կը խօսի ու կը
խօսի, կարծես պատմութիւն մը կ'ընէ ու վճիռ մը
կ'սպասէ անկից . — Ի՞նչ կը շաղակրատէ այս յիմարն,
երբեմն կ'երգէ ու գիշերն անխօս լռութեան մէջ
ամէնքը կը ձանձնան անոր սիրած երգերուն ողբալի
չեչտը :

Այս յիմարը Սեդրաքն է :

Տարուան մը չափ ամէն բժշկական խնամք
անօգուտ դառնալով, ընտանիքը պարտաւորուեցաւ
ազգային խնամոց յանձնել զայն :

Տիգրան ուրբաթ և կիրակի օրերն յատկացու-
ցած է իր բարեկամին՝ որ զինքը չը ձանձնար :

Ի դուր նոր կայծով մը բորբոքել կ'ուզէ այս
մարած հրաբուխն, ու արձագանք մը արթնցնել անոր
խորայատակ սրտին մէջ . ամէն յոյս շատոնց վեր-
ջացած է ամէնուն համար և Տիգրան միայն կը յամա-
ռի բաղդին ու գիտութեան դէմ . իր այցելութիւն-
ներն անպակաս են : Հիւանդանոցի մարդկիներն
յիմարին եղբայրը կը կարծեն այս նորատի երիտա-
սարդն՝ որ իր հանգստութեան ու զբօսանքի ժա-
մերը նուիրական պարտականութեամբ կը լեցնէ
ու ամէն անգամ արտասուելով կը վերագոռնայ :

Սեդրաքի այս մահացումը երկար չի տևեց :
Երկինք գթաց կարծես այս թշուառին . օգոստոսի

սկիզբները ծանր ժանտաւերէ մը բռնուեցաւ ու
տաննեութ օրուան մէջ հալեցաւ այս առիւծի պէս
տղան . ուրբաթ երեկոյ մ'էր, օրհասական ճգնա-
ժամն սկսաւ, վերջին պայքարը կենաց ու մահուան
մէջ, Գողցես բաղդին անողսք հեգնութեամբ՝ հի-
ւանդը պահ մը սթափեցաւ իր մահատիպ թմրու-
թենէն . արտուժ նայուածքը չորս կողմը սեւեռեց,
Տիգրանը միայն տեսաւ քովը, նշան քրաւ անոր մօտե-
նալու և իր սառ կտրած շրթունքով համբուրեց
երիտասարդին դալուկ ճակատը . ու քիչ մ'առնն
կամաց, խիստ կամաց ձայնով մը խօսեցաւ անոր
հետ . . . կէս ժամ վերջը Սեդրաքի աստղը չիջեր էր :

Սեդրաքի կրօնական համոզումները կարի սահ-
մանափակ էին քրիստոնէութիւնն յարգելով հան-
դերձ գերագոյն էակի մը գոյութեան հաւատալէն
անդին անցած չ'էր երբէք : Մահուան ճգնաժամին
մէջ անոր յուշարեւած վայրկենին ուղեր էին իր
մոռցած պարտականութիւններն յիշեցնել ու բարե-
սիրտ պանդուխտ քահանայ մը յանձն առեր էր այս
դժուարին պաշտօնը . Սեդրաք բացարձակ կերպով
մերժեց ամէն աղերս ու խրատ : «Ես խղճի և սկզբուն-
քի տէր մարդ եմ, ըսաւ քրիստոնէութեան այս հա-
մետ ներկայացուցչին, ու կեղծիք չ'եմ ընդունիր
մահուան անկողնոյս մէջ :

Քահանայն չի պնդեց, Սեդրաքի անկեղծու-
թիւնը զինքն համոզեց ու չ'ուղեց բռնանալ անոր
խղճմոռնքին վրայ . ասի այն բարի անձերէն մին
էր որոնց մօտ պարզմտութիւնն ուղղութեան և
առաքինութեան լաւագոյն առաջնորդն եղած է :
Իրմէ աւելի գիտուն կրօնաւոր մը ինքզինքը թե-

րացած պիտի նկատէր Սեդրաքի վրայ բռնութիւն ու ճնշում չի գործածելուն . այս պահուիստ երէցն այնպէս չի նկատեց և շատ կը վախճամ որ քիչ մ'աւելի խօսքով երէցն ինքն ալ չի համոզուէր Սեդրաքի գաղափարներուն :

Որոշուեցաւ ուրեմն որ գաղտնի պիտի մնար հիւանդին հաղորդութիւն չ'առնելն : Քահանայն մոլեռանդ ժողովրդեան գայթակղութենէն նախամեծար համարեց այս անհրաժեշտ ստախօսութիւնը :

Բայց չը գիտցուիր թէ ի՞նչ կերպով այս ճգնաժամի գաղտնիքն Հիւանդանոցին մէջ տարածուեցաւ . քահանային թուրքերանութիւնն էր թէ ուրիշ պատճառ մը կար որով իմացուեցաւ Սեդրաքի լուսաւորչական եկեղեցւոյ պարտականութիւնները մերժելն :

Հարազատ Լուսաւորչականներու աչքին՝ այս երիտասարդ ազատամին Պոօզ մը, Բողոքական մ'էր և Բողոքականէ մ'աւելի քամահրելի արարած մը չի կայ : Կրօնական խտրութիւններն՝ ազգութեան օղիւնն աւելի ուժով կ'ազդեն մեր վրայ : Ամէնքը կը յիշեն այն ահաւոր պատմութիւնն որ բողոքական հոգևաւոր ննջեցեալի մը թաղման հանդէսին հետ կապուած է : Հայոց պատմութեան սեւ ու տխուր մէկ երեսն է այդ մոլեռանդ անողորմութիւնն որ անկենդան դիակի մը դէմ կը մաքառէր : Իր ազգային պարտականութեանց մէջ հղջերուի չափ սիրտ չ'ունեցող խուժան մը իր քաջութեան փորձը գերեզմանատանց ապացուցանել կը ճգնէր :

Երեսուն տարուան միջոցէ վերջ միևնոյն աննեբող գաղափարները կը տիրէին , և Սեդրաքի թա-

ղումը Սամաթիայէն , Եւփի-Գուլէէն ու չրջակայնէրէն ժողոված ու հաւաքած էր ստորին անկիրթ ամբոխ մը , որ հաստատ կերպով դիմադրել որոշած էր անոր Հայոց գերեզմանատան մէջ ամփոփուելուն :

Հայրենաւանդ մոլեռանդութիւն մ'էր որ անեղծ պահուած էր ու առաջին առթիւ երեսան կ'ելնէր : Տիգրան միայնակ էր մրրկոտ բազմութեան դէմ : Յուդարկաւորութեան հանդէսն սկսաւ անչուք ու անձայն , լքեալ ու աղքատին յուդարկաւորութիւն մ'էր . քահանայ մը , ժամկոչ մը , չինցած ու պատառուն ծածկոց մը , ասոնք միայն կրնային առաւելն ձրի տրուիլ : Ուրիշ բան էր , եթէ թաւիչ ծածկոյթի , անտուկի մը (այսպէս կ'անուանի եկեղեցւոյ լեզուով նոր դադաղն) և բաղմաթիւ քահանայներու ծախքը վճարելու ըլլար . Տիգրան ասոնց և ոչ մին ուղած էր . այդ ստորին խտրութիւնները զայն չ'էին վշտացնիր և աւելի բարձր էր անոր ակնարկը : Հիւանդանոցի մատրան մէջ ննջեցելոյն արարողութիւնն երկար չի տևեց ու դադարը ճամբայ հանեցին դէպի գերեզմանատուն . . .

Գայթակղեալ ամբոխը կը հետեւէր գաղաղին աւելի թշնամուց քան թէ յուդարկաւորի մը դիրքով , ու խռովեալ տրտունջ մը՝ որ քահանային առջօթքին կ'իշխէր , որոշ կերպով կ'ըսէր :

— Զ'ենք ընդունիր , չ'ենք ընդունիր , չ'ենք ընդունիր :

Դադաղը կը տանէին չորս հոսիկու երիտասարդներ , Սեդրաքի այն թշուառ վիճակակիցներէն զորս ոչմի կարօտ աշխատութեանց , Հիւանդանոցի վարչութիւնն երբեմն կը դործածէ զանոնք բոլորո-

վին անդրադ չի թողլու համար։ Անշուշտ լաւագոյն է այս անդադայ էակներուն յանձնել ննջեցեալ մը ի գերեզման առաջնորդելու տխուր պաշտօնը։

Նեղ ու գալաւուն ճամբէ մը կը յառաջանային յամրաքայլ։ Բնութեան ամէնէն աւելի դժայելի, պայծառ օրերէն մէկն էր, արեւը կ'արձկէր իր ջերմ ու ոգեւորիչ ճառագայթներն, երկինքը խաղաղ էր ոս անամպ, ծառերը տերեւներով կը ծածկուէին, նոր կեանք, նոր հոգի մը կը ծաւալէր ամէն կողմ իբրեւ դառն հեգնութիւն մ'այս մահուան տեսարանին դէմ։

Այս թաղման ընդդիմացողներու ուրիշ խումբ մը կէս ճամբան կ'սպասէր որ առաջնոյն հետ միանալով կը ջանար անլսելի ընել թաղման արարողութիւնը։ Ժամկոչն իր ձայնը քահանային աղօթից կը միացնէր արագ ու հապճէպ արտասանութեամբ, ինչպէս որ վայելուչ է աղքատին գերեզմանին, մինչդեռ խուժանը դանդաւոր ու բողոքող ձայնիւ կը կրկնէր չարունակ։

— Չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր։

Տիգրան գլխիկոր կը հետեւէր զաղաղին, այս մրկայոյց յուղարկաւորներուն աղաղակը չ'էր զոր կը լսէր. քահանային սրտայոյց աղօթքն էր, որու առջեւ կը խոնարհէր։ Ի՞նչ, այս է եղբր իւր մտերմին վախճանն, այդ գիտութիւնն ու այդ սիրան այս տխուր վերջաւորութեան վիճակեալ եւ եղբր, ո՞վ պիտի հաւատար մի քանի տարի առաջ երբ անխոյժ ու զուարթ ապագային վրայ յանդուգն ապահովութեամբ կը խորհէին։

Բայց ամբօթին աղաղակն հետզհետէ կը բարձրանար սպառնալից շեշտով մը. գերեզմանատունն հասեր էին. պահ մը լռութիւն տիրեց. գիտցողները չը գիտցողներուն կը պատմէին այն անուր սրբապղծութիւնը. բողոքական մը ուղղափառ Հայոց գերեզմանին մէջ ընդունուի՜ր... Լուսաւորչականներուն գերեզմանատունը մտնելն արքայութիւն մտնելէն աւելի դժուարին էր։

Ծայրայեղ միջոցներու դիմելէ առաջ ամբօթ կը խորհրդակցէր, խոսիլութեան հոգմը կը տարուբերէր զայն, մինչդեռ իր խուլ և մոլեգին բողոքն չըջակայ արձագանքներէն կրկնուելով ընդարձակ հովտին մէջ կը տարածուէր։

— Չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր։

Ո՞վ էր և ի՞նչ կ'ուզէր այս յիմար ու կատաղի բազմութիւնը։ Տիգրան անոնց դարձաւ, իր պատանութիւնէն կը ճանչնար զայրացնել խուժանի մը բոլոր ոյժն ու ակարութիւնը. ժամ էր վերջ տալու այս ամօթալից տեսարանին. զաղաղը քարի մը վրայ կ'սպասէր, և քահանայն անօգուտ կերպով կը բանակցէր այս անդադմաներուն հետ ու խօսք կը հասկցնել անոնց։ — Ի դուր ըսաւ անոց թէ հասկցնել անոնց։ — Ի դուր ըսաւ անոց թէ Բրիտանիա և ոչ մէկ վարդապետութեան մէջ կը տեսնուէր այս աններող մոլեռանդութիւնը, թէ երիտասարդ ննջեցեալը բողոքական մը չ'էր, ի դուր գերեզմանին սրբութիւնն ու մահուան նուիրականութիւնն յիշեցուց այս չափազանց կրօնասիրութենէ մոլորեալ հոգիներուն։

Երկու հարիւր հոգուց չափ բազմութիւն մը կը

չընայապէս մթին փոփոք ուր Սեդրաքի մարմինը պիտի ամփոփուէր, և քահանային տկար ձայնը չուտով կը կորսուէր անաւոր ու վայրենի մոռնման տակ որ երկու հարիւր բերնէ արձակուելով, փոթորկաւունչ հողմի մը պէս կը սաւառներ.

— Չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր:

Երբէք անկրթութիւնն այս աստիճան վայրենի երևուցի մը չ'էր ստացած. տիտոս, մի և նոյն անաստ ու կամակոր խուժանն էր զոր ինքն այնքան անգամ բորբոքած ու արձակած էր ազգային իշխանութեանց դէմ, ինչպէս թնդանօթաձիգ սպայն կ'արձակէ իւր հրատապ և աւերիչ ուժերը: Այժմ այդ մարկիկն իրեն դէմ կ'եղնէին այնքան կոշտ ու անգութ որքան այլոց դէմ հանած էր:

Տիգրան ցասկոտ էր ընտրեամբ. ո՛չ թուոյն անհաւասարութիւնն, ո՛չ բարկալից բողբոսութեան զայրոյթն ու անոր անհաշուելի հետեւանքը զինքը չի կասեցուցին: Իր բարեկամին դիմելին դէմ կուռող այս մարդոց տեղի չի պիտի տար. թէ որ միտնիլ անգամ հարկ ըլլար. արիւնք եռաց. թերեւս իր պերճախօս լեզուն յաջողէր մեղմել այն մրրիկը՝ զոր այնքան վարժ էր յարուցանել. բայց բարկութիւնն ամէն խոհեմութիւն անոր մտքէն վանեց:

— Ետ քաշուեցէք, սառնակներ, դուքն անոնց, ևս եմ այս ննջեցելոյն աէբը, չ'ըլլայ որ մօտենաք անոր, ազգիմն է այս գերեզմանատունն ու Հայոց ազգին մէկ զաւակն է այս մեռեալն որ հոս պիտի թաղուի:

Կոուոյ հրաւեր մ'էր:

— Այդ ալ բոթէստան մ'է, աղաղակեցին ամանք, տպեցէ՛ք այդ անհաւատը,

Խուժանը՝ կատաղած՝ ամենի ու բարբարոս մոնջմամբ կը պատէր երկտասարդն, որպէս փոթորկայոյզ կոհակներ կը շրջապատեն ընկղմելու մօտ նաւն. ամէնէն քաջերն յառաջ նետուեցան. սլան մը վտանգն անխուսափելի և անաւոր դարձաւ, մինչդեռ հոռու ճանցողները զայրագին արձադանքի մը պէս կը կրկնէին. — Բոթէսթան մ'է, բոթէսթան մ'է, զարկէ՛ք:

Անզգամ մը աչերն արիւնով լեցուած ձեռքը վերցուց....:

Սարսափելի հայհոյութիւններով խառն որոտման պէս ձայն մը լսուեցաւ յանկարծ. երկու մարդ, ոչ նուազ չարաշուք ու տառիւն երևոյթով քան միւսներն, անհաւատալի ուժով մը այդ մարդկային պատենչը ձեղքելով երկտասարդին քով սրացան ու պոռացին:

— Աի՛ դպիք մեր էֆէնտիին:

Պա՛ն մը վարանում տիրեց:

Կ'երևէր թէ այս երկու մարդիկն անձանօթ չ'էին. բաց գլուխին՝ թեթեւ եազմալով մը պատած, կուրծքերնին մերկ՝ զոր չի կռկուած պզտի բաճկոնակ մը բաց կը թողուր շարունակ, ոտքերնին բոպիկ այն ծանօթ կոշիկներու մէջէն որք իրենց յատուկ անուամբ եհմեմի կը կոչուին. այս մարդիկը կը վերաբերէին այն տառին դասուն որ պարագային համեմատ ձկնորս, նաւավար ու ջրհան կիր կ'ըլլայ և որ սովորաբար քիչ կամ չաա սճրադործ է:

Պարտէին այս երկու անձինքը մեծ համարուի մը
և իշխանութեան տէր լինիլ, (համարու՝ որ գովել
տեղ մը չ'էր կրնար ունենալ,) ըստ որում ամբողջ
իր յարձակման մէջ կանգ առաւ: Յետոյ այս մար-
դին հետզհետէ հեռացուցին երիտասարդը մօտէն
չրջապատողներն ու կամաց ձայնով, ասորօրինակ
հեղութեամբ մը՝ որոյ ներքեւ զաշոյնի հարուածի
մ'ապառնալիքը դիւրութեամբ կը նշմարուէր, միտ
մի վանեցին այս սպառնալից բաղժութիւնն:

Ի դէպ էր անշուշտ այս անյուսալի օգնութիւնն՝
որ յամառ երիտասարդը կը փրկէր:

Տիգրան գէշ երազէ մը օթափել կարծես երբ
իւր շուրջն այս երկու ազատիչները միայն տեսաւ՝
դորս չ'էր ճանչեր և որոյ իր շնորհակալութիւնն
յայտնեց:

— Դուք կրկին բարեգործութիւն մըրիք. ըսաւ
անոնց, նախ արգիլեցիք որ ննջեցեալ մը անդերեզ-
ման թողուն և զիս սպաննեն, երկրորդ՝ թող չի
սուիք որ այդքան մարդիկ որբապիղծ ու ոճրա-
գործ լինին:

— Ես ձկնորս կարապետին եղբայրն եմ, ըսաւ
անոնցմէ մին, դուն իմ եղբայրս մահուընէ ու բան-
տարկութենէ փրկեցիր առանց ասակ և վարձք
պահանջելու: Դուն զիս չ'ես ճանչնար, բայց
մենք քեզ լաւ կը յիշենք, երբ դատարանին մէջ
իմ եղբայրս կը պաշտպանէիր ու փրկեցիր. մենք
աղքատ մարդիկ ենք, ապերախտ չ'ենք, ըսաւ խո-
նարհութեամբ ու հեռացաւ իր ընկերոջ հետ մինակ
թողլով սգաւոր երիտասարդն իր մտերմին գերեզ-
մանին քով:

Պալլըքլըյի գերեզմանատունը Պոլսոյ Հայոց
գերեզմանատանց երէցն ու հիմաւուրցն է. չի կայ
մէկն որ ազգական մը յանձնած չի լինի այդ սեւ
հողին. այս գերեզմանատունը սովորական բան մը
չ'է, այլ հարագուշակ քաղաք մը՝ որ իրեն տնակ-
ները, պալատներն, արուարձաններն, իր յարդի ու
անյարդ թաղերն, իր սովորութիւններն, աւանդու-
թիւններն ու նախապաշարուններն ունի. երեւա-
կայեցէք ընդարձակ դաշտ մը երբեմն կոտրած,
սեւցած ու տծեւ քարերով, երբեմն հոյակապ շի-
րիմներով ծածկուած, ոչ իսկ մատ մը տեղ ուր
ոսկերտափք գրաւած չը լինին. նսեմաստուեր ու
անխում վայրերի ծառեր որք աստ անդ կը տաշա-
ծեն ոչ թէ շուք, այլ կարծես անթափանց մառա-
խուղ մը. ո՛չ ճամբայ և ո՛չ ուղի առաջնորդուելու
այս մեռելոց լարիւրինթոսին մէջ ուր գերեզման մը
գտնել շատ անգամ դժուարին ու երբեմն անհարկն
է. ու հարկ է, եթէ պէտք ունիս համրոյր մը տալու
սիրեցեալ հողակոյտի մը, հարկ է դիմել գերեզ-
մանաց պահապանին, միակ իշխանն ու միակ
հպատակն այս ոսկերտեաց աշխարհին մէջ:

Միւս թաղերու գերեզմանատուններն ո՛չ այն-
քան սպառխուր երեւոյթ մ'ունին. այդ նոր չիրմաս-
տաններն հետզհետէ փոխուելու ու շտկուելու վրայ
են. անհարադատ զաւակնե՛ր, ուր լուսաւորութեան
անուան տակ ամէն ինչ կը նորոգի, մինչդեռ անոնց
ձերունի հաւը, Պալլըքլըյի գերեզմանոցն, անսասան
կը կենայ ու աւանդապահ անգղի մը պէս անշարժ
կը հակէ իր մեռելոց վրայ:

Սեղրաքի մարմինն այս գերեզմանոցին մէջ
թաղեցին. այնպէս փափաղեր էր օրհասական երի-
տասարդը. քոյր մը ունի եղեր իրմէ առաջ մեռած,
անոր քով ամփոփեցին զինքը: Տիգրան լքար մը

դիւ տուեր էր անոր վրայ ու փոքրիկ երկաթէ վանդակ մը այս կրկին գերեզմաններուն շուրջն :

Սեդրաքը ծածկող քարին վրայ ո՛չ անուն կայ և ո՛չ թուական, այլ երեք բռն միայն կը կարգացուի որ մինչեւ այսօր բոլոր այցելուններուն հետաքրքրութիւնը կը չարժէ : «Հանգիստ թողուցէք զինքը» գրուած է այս մարմարին վրայ, որո՞ւ կ'ուղղուի այս տարօրինակ պատուէրն, ո՛վ ննջեցելոյն հանգիստը կրնայ խռովել արդեօք :

Անոնք որ փափաքած են իմանալ այս անանունն ննջեցելոյն գաղտնիքն, ի դուր պահապանին գիմած են տեղեկութիւն ուղեւում համար. պահապանն իբր հսկողութեան յանձնուած մեռելոց նման լուռ էր այս մասին : Միայն դիտեր էին ոմանք որ սեւեր հազած մանկամարդ կին մը ամէն տարի Մայիսի առաջին կիրակի օրը պսակ մը կը բերէր այս լքեալ գերեզմանին : Պսակ մը Պալլաքլլի մէջ հաղուագիւտ գէպք մ'է . հետաքրքիրները յուսոյ ոչոյլ մ'առին . կինը միշտ ճշգրտապէս կը գանուէր . հետեւեցան անոր ու երբ օր մը սեւերով կինը գերեզմանէն կը վերադառնար, ետեւէն դադրի անոր ո՛վ ըլլալն հասկնալու համար . բայց տեսան որ տան երկծի կառք մը իբր վարագոյրներն իջեցուցած սրարչաւ կը տանէ՞ր պատուր այձնուհին . այն ատեն դարձան գերեզմանին քով գոնէ պսակին ձեւէն, ծաղիկներուն կապուելուն ճաշակէն ո՛ւսկից գալը գուշակելու համար : Պսակը ճերմակ քամելիաներով շինուած էր, որուն վրայ կապոյտ մանիշակներով կազմուած «ԶԴՋԱՆՄ» բառը կը կարդացուէր :

ՄԱՍՆԸ.

Մ Ո Ւ Ա Յ Ո Ւ Մ

Յունիս ամսոյ մէջ պայծառ ու անդորր գիշեր մը, Բանլըճայի ծովեզերեայ ապարանքներէն մինչքեղ կերպիւ լուսաւորուած էր . Պետական ինտըր-դոյ հայազգի անդամներէն և Մատրիտի Օսմանեան Դեսպանատան նախկին առաջին քարտուղար Վսեմ Պէորդ էֆէնտի երեկոյթ մը կ'ընծայէր իր ընտրեալ հրաւիրելոց . դեսպանական մարմինը գրեթէ ամբողջովին, Պետական ինտըրդոյ նախագահը, բարձրագիւր իսլամ ու հայազգի պաշտօնատարք և սեղանաւորք իրենց ընտանեաց հետ պատասխանած են հայ քաղաքագէտին ընդունելութեան :

Սրահներէն մին՝ միայն լուրջ ու քաղաքական խօսակցութեանց յատկացած է : Ռուսո-թուրք պատերազմին նախընթաց եղող Պալքանեան ազգաց խռովութիւնը մտատանջութիւն կը տարածեն զիւրանագիտաց մէջ, խլրտում մը կայ, հով մը՝ որ կոհակածութիւն կը յուզէ սլաւեան ազգութիւններն ու սրատես անձինք զիւրաւ կը ճանչնան հիւսիսի քամին՝ որ փոթորիկ միայն կը ծնանի :

4. Անհետացած Սերունդ մը

Ուրիշ ակումբ մը երիտասարդաց, որոց մէջ կը նշմարուին դեսպանական փայլուն քարտուղարք, զինեորական կցորդներ, դատական պաշտօնատարներ, տիկնանց շուրջն հաւաքուած է: Անդին խաղի սրահը թափուր չ'է ու պախաւաւն իր անխուսափելի տագնապով կը վարակէ իր բոլոր սիրահարները. մէծիտներով սկսեր էին, շուտով գրաւներն ոսկւոյ կը վերածին ու գումարներ կը շահուին ու կը կորսուին:

Տիկնանց քով ընդհանուր խօսակցութեան նիւթը՝ մեծ ընտանիքի վերաբերող յոյն տիկնոջ մը իր ամուսինը թունաւորելու ոճրով ամբաստանուած թիւնն էր, որ նոյն օրն իսկ անմեղութեան վճռով մը զերջացեր էր:

Ամէնքն ընդհանրապէս կը քննադատէին երիտասարդ փաստաբան մը որ ներկայ էր հոն ու բառ մը չ'էր արտասաներ այս յարձակմանց դէմ. իր տաղանդը չարաչար գործածելուն մասին եղած դիտողութեանց դէմ ժպտով մը կը բաւականանար, ու լուռ, ժպտուն ու ախուր կը կանգնէր անչարժ վառարանին մարմարին կրթնած:

Այս երիտասարդ լուսկեայն, որոյ պերճախօսութիւնը կ'ամբաստանէին, Տիգրանն էր: Չորս տարի անցեր էր յորմէ հետէ սիրով, գրեթէ մոլուածեամբ ընդգրկելով փաստաբանական ասպարէզն, հոն գտեր էր միայն այն մշտատեւ պայքարն որ իր դիւրայոյզ ու մշտագրգիւր հոգւոյն անհրաժեշտ էր: Իր խորին ու լուրջ հմտութիւնը, խիստ ու անաչառ դատողութիւնն, հզոր ու հպարտ շեշտը, պերճ ու զարդարուն լեզուն շուտով մեծ անուն ու մեծ

համբաւ տուեր էին անոր: Բաղդատաբար քիչ միջոցի մէջ յաջողեր էր ձեռք բերել բարձր դիրք մը որ այս դժնդակ ասպարիզին մէջ հազուադիւրէն է:

Շատեր յուսահատ ետ քաշուած են և այս մշտատեւ կռուոյ կեանքն ամէն տարածի ուժին չի համապատասխաներ: Տիգրան ընդհակառակն իր միջնորոտը գտեր էր հոն, այս էր այն ասպարէզն զոր երեւակայեր էր միայն յարմար իր անհանդարտ ու դժգոհ հոգւոյն ու հոն իշխող ու հզոր ձայն մը վաստկեր էր մինչեւ իսկ այն բաղձաթիւ թշնամեաց քով զորս ընկճելով ու յաղթելով ստացեր էր:

Հարկ էր գոհանալ այս յաջողութենէն որ կոյր քաղդի մը շնորհը չ'էր և որ դատական յաղթանակներով ձեռք բերուած էր:

Տիգրան՝ մանաւորապէս պատժական դատերու մէջ անվիճելի իշխանութիւն մը ստացած էր. իւր հրաշքերը մէկէ աւելի էին. կեդրոնական բանտին հիւրերէն ո՛ր մէկն իրենց կեանքն, ո՛ր մէկն իրենց ազատութիւնը կը պարտէին անոր: Իր անունը վերջին ապաւէնն էր որում ամբաստանեալն անհաւատալի վստահութեամբ կ'ապաստանէր և այդ անունն բանտին մէջ նուիրական էր. անոր մասին ամենափոքրիկ չարախօսութիւն ամենամեծ ոճիր մ'էր. երախտագիտութիւնն այն միակ մնացորդն էր զոր չարուոյ ու բարուոյ զգացում կորսնցնող այս մեծ ոճրագործները դեռ կը պահէին իրենց սրտին մէջ:

Օր մը նորատի կին մը բերին հոն որ իր էրիկը թունաւորած լինելու ամբաստանութեան ներքեւ կը գտնուէր:

Կանանց յատուկ բանտը փոխադրուելէ առաջ առժամայ կերպիւ առաջնորդեցին զինքն ընդարձակ, խոնաւ ու մթին սրահի մը մէջ, տխուր ու մահազդեցիկ օթեւան, ուր տարաբաղդ կիներ մազ մնաց վախէն պլիտի մեռնէր: Իրեն բանտարկութեան ընկեր ունէր ամբաստանեալներ ու դատապարտեալներ, ահաւոր տեսարան մ'էր այս երկաթներով ծանրարեցնեալ աւազակներու խումբն որոց ամէն մէկ շղթայից շառչմամբ կը կրկնուէր, որ մէկը անխոյթ, զուարթ ու կայտառ, որ մէկը տոգոյն, նիհար ու դողդոջուն այս մահուան կապանքներուն տակ: Հոս պատանի ու գեղանի մարդասպան մը որ ութսունամեայ ծերունի մը սպաննած էր ու անոր ցոյց տուած տարօրինակ դիմադրութիւնը դարձաւ նոք կը յիշէր. հոն՝ երկար մօրուքով, վարդապետի գէժքով դրամանեք մը, որ իրեն տրուած պատժոյն ծանրութեանը դէմ կը բողոքէր. անդին՝ աներկիւղ հրձիկ մը որ ապահովագրական ընկերութենէն երկու հարիւր ռսկի կորզելու համար ամբողջ թաղ մը կրակի տալու չ'էր վարանած. քիչ մը անդին երեք չորս անձինք՝ ծանօթներ ու մտերիմներ, որք միատեղ սպրկելով բարեկամացած են և որք ապագայի պատրաստութիւններով ու արդարութեան ձեռքը չի մատնուելու համար նորանոր միջոցներ մտածելով կ'ըբաղին. ասոնց մօտ ծերունի մը՝ որ պատժական դատարաններէ ստացած բազմաթիւ դատապարտութեանց չնորհիւ անխորձ իրաւագէտէ մ'աւելի պատժական օրէնսդրութիւնը կը ճանչնայ. զորօրինակ նա կը բացատրէ նորեկներուն թէ դատարանին կողմէ ձրի փաստարան մը պիտի ունե-

նան, թէ ուրանալէ լաւագոյն միջոց չ'ունին, թէ քննիչ դատաւորին բռնութենէն դանդաղել հարկ է դատարանին առջեւ:

Նորեկ կիներ սոսկմամբ դատուիլ ուզեց այս մեղապարտ ընկերութենէն, բայց ամէնուն ծաղրն և յարձակումն իր վրայ հրաւիրեց. ամէնքը նախ և առաջ տեղեկանալ ուզեցին անոր օճրին ինչ ըլլալը:

— Թ'ունաւորո՞ւմ մը, այդ բան մ'ըսել չ'է, կ'ըսէր անդիէն հոչակաւոր ստահակ մը, ցկեանս չղթայախապ աշխատութեամբ մը կ'ազատիս:

— 174րդ յօդուածին վերջին պարբերութիւնը գիտե՞ս, գոչեց անդիէն ծերունի խորհրդատուն, կարծես քու վրայիդ ձեւուած է:

— Մեղք այդչափ գեղեցկութեանը, աւելցուց պատանի մարդասպանը, — մինչդեռ կիսն ահարեկ ու շուարած յիմարի մը պէս իր չուրջը կը նայէր շարունակ. առանց բառ մը հասկնալու եղած խօսակցութենէն:

Նոյն միջոցին իմացուեցաւ այն անհաւատալի քրադութեամբ որ բանտերուն միայն յատուկ է և որով ամէն հաղորդակցութեան միջոցէ դուրկ ամբողջ մը մէջ արտաքին բոլոր լուրերն անմիջապէս կը տարածուին, թէ նորեկ ամբաստանեալը Տիգրանի պոչտպանութեան յանձնուած էր դատարանին կողմէ:

Տիգրանի պոչտպանեալ լինիլը կիսով մը փրկուիլ և բանտարկելոց երաշխաւորութեան ներքեւ գտնուիլ կը նշանակէր:

Այն վայրկենէն ամէնքը բարեկամ դարձան նախաժողով ու զինքն յուսադրեցին:

Ամէնքը կը յիշեն այն տարօրինակ թունաւոր-
ման դէպքն որով նոր ամուսնացած յոյն վաճառա-
կան մը զոհ եղաւ Արնաւուտ գիւղի մէջ։ Կասկած-
ները կը ծանրանային անոր երիտասարդ կնոջ վրայ,
որոյ թեթեւ վարքն ու առանց մի քանի ամիս
սպասելու կրկին ամուսնութեան փորձը նոր ապա-
ցոյց բերել կը թուէին այս ոճրոյն։ Կալանաւոր-
ման հրամանագիրը չ'ուշացաւ զգացնելու այս ան-
պատշաճ փութաջանութեան բոլոր անխոհեմու-
թիւնը։

Պոլսոյ ամէն ազգի ու կարգի մարդիկ, նամա-
նաւանդ կանաչք հետաքրքրեցան. օրուան սովորա-
կան խօսակցութեան նիւթ դարձաւ այս ձերբակա-
լումն։ Ամբաստանելոյն սեռը, տարիքը, գեղեցկու-
թիւնը, բարձր դիրքը բացառիկ հանգամանք մը
կուտային այս եղերական արկածին։ Լրագիրներն,
որ այս տեսակ ոճրագործութեանց երկտողէ մ'աւելի
չ'էին զոհեր, հարկ դատեցին բոլոր դատաստանա-
կան քննութեանց վրայ օր աւուր անդեկութիւն
հաղորդել իրենց ընթերցողներուն։

Տիգրան, հետամուտ ամէն հոչակ հանող դա-
տաստաններու մէջ պաշտպանութեան դերն ունենա-
նելու, ամբաստանելոյն փոխանորդութիւնը խնդ-
րեր ու ստացեր էր. և ինչ չ'եղաւ իր զարմանքին
աստիճանն երբ ձերբակալեալ կինը ճանչցաւ. այն
մանկամարդ յոյն աղջիկն էր զոր 4-5 տարի առաջ
այնքան յիմարութեամբ սիրած էր։ Ամուսնանալով
իր հրապոյրը կորսնցուցած չ'էր. միշտ մի և նոյն
հրգեհոյ նալուածքը, մի և նոյն քնքոյշ նուրբ ու
մատաղ հասակը, մի և նոյն ոսկեգոյն խոպոպիքն

ու վարդաշուրթն բերանն էր զոր ուսանողն այն-
քան, ո՛հ, այնքան եւանդեամբ պաշտեր էր։ Տիգ-
րան զղջաց այս փոխանորդութիւնն ստանձնելուն.
ոճրին ապացոյցները բազմաթիւ և հազուագիւտ
խնամօք իրարու կապուած էին։ Ընդհանուր դատա-
խաղն արտասովոր խստութեամբ մը յառաջ կը վա-
րէր այս դատը. մի գուցէ անլսելի ըլլար իր ձայնն
և իր ձեռքը, բուն իր ձեռք կախաղանի մատնէր
այդ պաշտեցեալ գլուխը։ Նախկին սիրոյ մը մնա-
ցորդ մոխիրը կ'արթնար ու կը բռնկէր. թերեւս
լաւագոյն էր ուրիշ պաշտօնակցի մը յանձնել այս
զգուարին պաշտպանութիւնը. բայց որի՞ հաւատալ,
և որի՞ վստահիլ։

Հուսկ ուրեմն որոշեց խոյս չի տալ վտանգի
պահուն. այս դատալքութիւնն իրեն չ'էր վայելը.
պահ մը մոռցուած սէրն արթնալ կարծեր էր.
բայց ո՛չ, անձնասիրութեան ու եսասիրութեան
զգացում մ'էր որ զինքը զղրդեր էր միայն։

Անշուշտ ամէն մարդկային ու գերմարդկային
ջանք ի գործ պիտի դնէր փրկելու համար նորատի
կինը. բայց ո՛չ զայն պաշտելուն համար, այլ միայն,
ո՛վ մարդկային ունայնութիւն, ճանչցնելու համար
այդ կնոջ որ իր արհամարհած երիտասարդին կը
պարտէր իրւկեանքը։

Տիգրան քաջութեամբ գործի ձեռք զարկաւ։

Դատաստանի օրը մօտ էր. Ոճրադատ Ատենի
սրահն հոն էր ուր կը գտնուէր այժմ. — Դատաւա-
րութեան օրն հասաւ. խուռն բազմութիւն մը անոր
ամէն մուտքն ու ելքը գրաւած էր, երբ Ոճրադատ
Ատենան իր հրապարակային նիստն սկսաւ։

Այն ատենուան լրագիրներն գրեցին բոլոր այս դատին մանրամասնութիւններն : Ամբաստանելոյն հարցաքննութենէն ու վկայից տեղեկութիւններէն վերջն ոճրոյն ապացուցման եղանակը կը քննուէր : Տարօրինակ զուգադիպութեամբ Ընդհ. Դատախազի օգնականի պաշտօնը կը վարէր Սոսորով :

Պարզ զիպուածի մը բերմունքն էր թէ կանխորոշ վրէժխնդրութեան մը փափագն որ Տիգրանի դասընկերն այդ աթոռին վրայ կը բազմեցնէր . ոչ ոք կրնար ստոյգը գտնել :

Միայն թէ դատաւարութիւնն երկար ու մանրախոյզ և ամբաստանութեան ու պաշտպանութեան կողմէ հաւասար յամառութեամբ նշանաւոր եղաւ :

Սաւարային ու անծանօթ պաշքար մ'էր որ տեղի կ'ունենար այս երկու մարդոց մէջ . ուսանողութեան կեանքի սիրային չնչին զիպուած մ'էր որ այս երկու բարեկամներն անհաշտ դշնամի դարձուցեր էին իրարու :

Մէկն իր սէրը պիտի պաշտպանէր, միւսն իր լքման ու մերժման հատուցումը պիտի պահանջէր :

Ընդհանուր Դատախազի օգնականն համառօտութիւնով ոճրին ապացոյցներն ու սպանելոյն երիտասարդ ու բարի ամուսին մը լինելն յիշեցնելով, մեծազայն խստութեան մը հարկը կ'զգացնէր. ամէնքն անհամբեր կ'սպասէին զիսնալ թէ ի՞նչ էր պահանջած պատիժն . և այս անհամբերութիւնը երկար չի տեւեց . Սոսորով իր խօսքը շուտով ամփոփեց . մէկ բառով մահուան պատիժ կը պահանջէր մեղապարտ կնոջ դէմ : Ամբաստանելոյն ո՛չ դեղն, ո՛չ երիտասարդութիւնը չ'էին ազդեր այս մարմարէ սրտին :

Արհաւրալից լուութեամբ մը ընդունուեցաւ այս անլուր խստութիւնը :

Սոսքը պաշտպանութեանն էր :

Իրիկուան ժամը 11ն էր, սրահը մթնցներ ու գերեզմանի լուսթիւն ու ամփոփում կը տիրէր չորս կողմը :

Տիգրան իր շուրջը նայեցաւ անգամ մը . թընամի բաղձութիւն մ'էր որ զինքը կը շրջապատէր . ամբաստանելոյն յանցաւորութեան կանխապէս համոզեալ ատեան մ'էր որ իրեն պիտի ունկնդրէր : Զ'ըլլայ թէ անկարող լինէր փրկելու այս թշուառու հին . այս վախն անոր միտքը խանգարեց . Մահու ու կենաց վայրկեանն էր . ոտքի ելաւ . դողդոջուն ու ամբաստանեալէն աւելի տոգուեալ :

Ամէն ոք իր շնչառութիւնը պահ մը կտրեց աւելի աղէկ լսելու համար . ճանճի բզզիւնը պիտի լսուէր հինգ հարիւր հոգիէ աւելի խոնուած սրահի մը մէջ, երբ ծանր ու հաստատ ձայնով փաստաբանն իր պաշտպանութեան ծառն սկսաւ :

Անոնք որ լսեցին, յաւիտեան չը պիտի մոռնան այդ ձայնն . ի՞նչ ըսաւ, ո՛ւսկից սկսաւ եւ ի՞նչպէս վերջացուց, ի՞նչ կերպով յաջողեցաւ պատուել, թօթափել այն ծանր կասկածներու մթնոլորտը որուն երբեւ ամբաստանեալը կ'ընկճուէր, ի՞նչ ձեւով վանեց այն ատելութեան ամպը որ բոլոր ունկնդիրները կը զրաւէր . ոչ ոք պիտի կարենար ճշդիւ գրուցել :

Նախ իրողութիւններն ու յետոյ օրինական ապացոյցները քննելով, անմահն յաջողութեամբ և ջախջախի՛վ կերպով հերքեց այս փաստերն, որոնք

ճարտար կապակցութեամբ մը՝ Ընդհ. Դատախազին ատենարանութեան մէջ՝ ոճրագործութիւնն ապացուցանելու կը յանգէին:

Բառերը, դաշոյնի հարուածի պէս սուր ու կտրուկ, մի առ մի կը զարնէին այն կասկածներուն որոց կշիռէն կախումն ունէր դատին ելքն:

Ու երբ իր հետախույզ ակնարկը կրցաւ համոզումը որոշել պահ մը առաջ խոժոռած դէմքերուն վրայ, երբ ամէն ստուեր փարատած տեսաւ դատուորներուն ճակատէն, այն ատեն յիշելով այն անհանդուրժելի տառապանքը ու մահացումն որոնց փափուկ ու սրտաբեկ արարած մը յուսահատ քաջութեանը մը դիմացի էր, արթնցնելով բանտի ու կապանաց այն անջնջելի օրերու յիշատակը, փաստարանին հպարտ չիտր պաշտպանութենէ ամբաստանութեան դարցաւ: Երբէք սրտայոյզ ոճն այդքան խորին ու ուժգին չ'էր դղրդած մարդկային սրտերն: Ամէնքը, քիչ մը առաջ ամբաստանելուն յանցաւորութեան համոզուած, հիմա պատրաստ էին անոր անմեղութիւնը վկայելու:

Կէս ժամ միայն տեւեց այս դարմանալի պաշտպանութիւնն եւ կէս ժամ, դատաւոր ու ունկնդիր փաստարանին ձայնին անբացատրելի հմայութեան տակ մնացին:

Դատաւարութիւնը վերջացաւ, երկրայելի չ'էր տրուելիք վճիռն, եւ քառորդ մը վերջը ամէնքն ակնհերե ուրախութեամբ ստացան անմեղութեան վճիռ մը որ միաձայնութեամբ տրուէր էր եւ որ ամբաստանելոյն արձակումը կը հրամայէր, մինչդեռ տարաբաղդ կիներ վախէն ու յուզումէն դողդոջուն սրահին մէջ կը նստադէր:

Տիգրան չ'սպասեց շորհակալութեան ցոյցերու. ամէնէն մաքուր ու ամէնէն բարձր համբաւն ունեցաւ այս անխուր յաջողութեամբն. ինչպէս չորս տարի առաջ, հիմա ալ նոյնչափ հաստատ էր այս գեղանի կիներ չի տեսնելու որոշման վրայ. իր մուռացման վրէժը լուծեր էր. ուստի մեկնեցաւ առանց ետին դառնալու: Եւ ահա այս կերպով վերջացեր էր այն եղբրական արկածն ու ողջոյն Պոլիսն յուզած էր եւ որ Գէորգ Էֆէնտիի սրահներուն մէջ, ինչպէս այլուր, տիրող խօսակցութեան նիւթն էր:

Սրահներն հետզհետէ կ'ոգեւորէին, երեկոյթն իր ամէնէն մեծ փայլն ու զուարթութիւնն ստացեր էր. պարերն իրարու կը յաջորդէին: ու չի պարողները քարափին վրայ կամ ծովահայկեաց սրահներուն մէջ կը շրջէին:

Տիգրան շուտով խոյս տուեր էր զինքն հալածող հետաքրքիրներէն. ամէնքն անոր բերնէն լսել կ'ուզէին այս սրտայայտ տոմարն մանրամասնութիւնները. Տիգրան սիրտ չ'ունէր անոնց հազար ու մէկ հարցմանց պատասխանելու. առանձին ու կիսաստակ սենեկի մը բաց պատուհանին յօտ երերուն թիկնաթոտի մը մէջ տարածուեր էր ու ծովը կը դիտէր:

Յիրաւի գմայիչ տեսարան մ'էր որ իր տրտում ակնարկին առջեւ կը պարզուէր

Կէս գիշերը ժամ մը կ'անցնէր, ու լուսինն իր լրման մէջ պայծառ ու կապոյտ երկնից կամարին վրայ կը լողար. ծովն հանդարտ էր, ուր կ'անդրա-

Երիտասարդ փաստաբանին համակիր մտերմաց մէջ շատոնց ի վեր առաջին տեղը կը բռնէր Սուրբիկի ամուսինն։ Անդէտ այն աղետաւոր պատմութեան որոյ իր կինն անողոք զիւցաղնուհին ու Տիգրանի բարեկամն անմեղ զսէն էին, և որ անշուք ու մոռացեալ հողակոյտին մէջ ծածկուած էր, Արամ էֆէնտի առաջին տեսութենէն ի վեր անսահման համակրութիւն ունեցեր էր Տիգրանի համար։ Գիտուն, ծանրարարոյ՝ ինքնօգնութեամբ ձեռք բերած իր բարձր պաշտօնն, որու համար պաշտօնաւոր արժանիքէն աւելին ունէր, ծերունի պաշտօնատարը մեծապէս կը յարգէր անսնք որ իրեն պէս միայնակ ու անօգնական յառաջացած էին ընկերութեան դժուարամտոյնի դասերուն մէջ։

Անկողմնակալ ու ձեռնհաս դատաւոր դուրսէ ամէն արժանեաց ու կարողութեանց, մէկ նայուածքով գուշակեր, ճանչցեր ու գնահատեր էր երիտասարդին մեծ տաղանդն ու ու մեծագոյն ապագայն։ Անոր ազատ ու հմտալից խօսուածքը սիրեր, կծու ու հեզնոզ բառախաղութիւններէն անտրեմ ու վճռական ու ծայրայեղ գիտողութիւններն համաձայն դտեր էր իրեններուն։

Այսպէսով կաղնուեր էր այն հաստատ բարեկամութիւնն զոր ամէն առթիւ ցոյց տուած էր երիտասարդին մեծ տաղանդն և որ քիչ քիչ հայրական գորովանաց փոխակերպեր էր։ Արդարեւ Սուրբիկի ամուսինն հիմա յիսուսի մօտ պէտք էր լինիլ։

Միայն կարծես երիտասարդը չ'էր ճանչցած լիովին անոր մտերմութիւնը՝ միշտ յաղաղից

այլ միշտ քաշուած՝ չ'էր պատսխանած անոր համարձակ անկեղծութեամբը։ Չորօրինակ իր անթիւ թախանձանաց վրայ ընաւ չ'էր գացած անոր տունը և չ'էր ճանչցեր անոր ընտանիքը։

Տիգրան այն գիշերն առաջին անգամ լինելով կը պատահէր այս կնոջ։ Ինքնիրեն երեւակայեր էր երբեմն զայն գեղեցիկ, շատ գեղեցիկ ու նոյնքան վատ ու անմիտ։ Այս տեսութեան մէջ Տիգրան իր դատողութիւնը մասամբ միայն կրցաւ հաստատել յիշուի գեղանի կին մ'էր երիտասարդութեան ու վայելչութեան բոլոր հրապոյրներովը, բայց չի կրցաւ անոր խօսակցութիւնը սեթեւեթ ու մոտի վճռականութեամբ ընդհակառակն պարտաւորեցաւ ինքնիրեն վճռել։ Ընդհակառակն պարտաւորեցաւ ինքնիրեն խոստովանիլ թէ յաւագոյն ընկերական դատուն մէջ հազիւ անոր մի քանի նմանեաց հանդիպել էր։ Սակայն Տիգրան անձնատուր չ'եղաւ այս նպատակաւոր դատողութեան՝ զոր առանց կամենալու կաղմն էր, նրբամիտ, հրապուրիչ և խիւղացի կին մ'էր թերեւս, բայց երբէք Տիգրան չ'էր կրնար նոյնալ այն տարաբաղդ վերջաւորութիւնն՝ որ իր թշուառ բարեկամին վիճակեր էր։ Ուստի կծու ու խրոխտ կերպով պատասխանեց անոր, եւ ի՞նչ խօսքերով զաշոյնի հարուածէ աւելի արիւնեց անոր սիրտը, առանց սակայն բառ մը արտասանելու անցելոյն վրայ։

Մանկամարդ կինը խռովեցաւ, այլ չ'ընկճեցաւ։ Տիգրան արցունքի կաթիլ մը նշմարել կարծեց անոր գեղեցիկ աչքերուն մէջ երբ անհաստատ ու ուխտադրութ աղջկանց ակնարկութիւն մ'ըաւ։

— Որչափ տը խիստ ըլլայ ձեր վճիռն, ըսաւ

Սուրբիկ արտմութեամբ, ես զայն համարողներէն
չ'եմ: Որչափ ալ անիրօճառու աղջիկ մը լինի ուխ-
տադրութեան, անոր յանցանքն ո՛չ ոք ինձմէ
աւելի անքաւելի կը դատէ. ուրիշ մը իմ տեղս
կրնար ձեզ պատասխանելով ըսել թէ դէպքերը կա-
մեցողութենէ զօրաւոր են, թէ նորատի աղջիկ մը,
ենթակայ ամէն տեսակ ճնշմանց, գուցէ ամէնէն
տկար էակն է պատահմանց զիմադրաւելու համար
ու պէտք չ'է մէկ յանցանքով մ'ուրանալ անոր աղ-
նիւ զգացումներն. ո՛չ, ես ասոնց և ոչ մին կ'ըսեմ,
ամէն յանցանք իր պատուհասն իր ծոցին մէջ կը
կրէ. ի՞նչ հարկ անգութ ու անողորմ լինիլ յան-
ցաւորին դէմ երբ ճակատագիրն ամէնէն աւելի անո-
ղորմ է անոր: Պէտք է մոռնալ, այո՛, յաւիտեան
պէտք է մոռնալ զայն, քան թէ խոր քննել անոր
ողորմելի կացութիւնը: Թերեւս անգութ մնալու
սիրտը չ'ունենաք և կարեկցութեան արժանի դատէք
թշուառունին:

Տիգրան այս լիզուին չ'էր ուղարկէր. կարծեր
էր թէ Սուրբիկ ինքզինքը պիտի պաշտպանէր իր
յարձակմանց դէմ. սխալեր էր նա այնպիսի բարձր
ու վսեմ մտածութիւններով պատասխանեց որ Տիգ-
րան բառ մը չի գտաւ աւելցնելու:

Յիրաւի նշանաւոր մէկն էր այս կինը, նորա
զարգացմանց բարձրութիւնը չի ճանչնալ կարելի
չ'էր: Սոսք մը չի գտաւ պատասխանելու, թերեւս ու-
նէր շատ ըսելիքներ, բայց ամուսնոյն ներկայութիւնը
կ'արգիլէր աւելի յառաջ երթալէ. ուստի խօսակ-
ցութեան նիւթը փոխեց:

Տիգրան իր պաշտօնին ու ասպարէզին բերմամբ

մարդու հոգեբանական զգացումը, զօրութիւնը,
տկարութիւնն եւ բարեշրջումը ճանչցող և ուսում-
նասիրող մէկն էր:

Զարմանօք գիտեց այս դեռատի ու գեղանի
կինն՝ որոյ արտաքին վայելչութեանը՝ վրայ կ'ա-
ւելնար բարձր դաստիարակութիւն մը: Տարօրինակ
գաղանիք մ'էր անշուշտ, որ այսքան կատարելու-
թեամբ օժտեալ կին մը թերանար ամեն անուիրա-
կան խօսամոռնքի մը մէջ ու սովորական խաբեբայ
մը լինէր: Իդական սեռին յատուկ տկարութիւն մ'էր
այս թէ հրեշտակի կերպարանքին ու ձեւերոյն
ներքեւ ծածկուած վատթարագոյն էակ մ'էր իր դէ-
մինը:

Երեկոյթը վերջանալուն Տիգրան աճապարեց
ամէնէն առաջ խոյս տալու, բայց այցելութեան
խոստում մը չի տուած՝ իր ձերուսի բարեկամին
ձեռքէն չ'ազատեցաւ:

Յուզեալ ու խռովեալ գատուեցաւ. իր համո-
ղումը ծանր հարուած մը կրեր էր այն գիշեր: Մի-
չեւ այն օր անարժան արարած մը նկատած անձը
լաւագոյն եւ աղնուազոյն և զգացումներու տէր
մէկն երեւցաւ իր աչքին. ի դուր ջանաց մաքառիլ
այս տպաւորութեան դէմ. ի դուր ջախջախիչ
ապացոյցներ որոնեց ու գտնել կարծեց անոր դէմ,
ի դուր իր տարաքաղղ բարեկամին սրտակտուր վախ-
ճանը յիշեց. սիրտն ու համոզումը ապստամբ մնա-
մինչեւ վերջը:

Թերեւս Սուրբիկ բռնութեան մը զոհն էր,
թերեւս հնազանդութիւնը բարձրագոյն ու գերա-
զոյն հարկ մ'էր անոր ամուսնութեան մըջոցին:
4.— Անհետացած Օւրուկի մը

Ո՞ր գիտէ, ամէն ենթադրութիւն ներկի էր. խօս-
տովանեցաւ ինքնիրեն թէ առանց անգամ մը խօսե-
ցուցած լինելու այս կինն, արդարացի չ'էր վերջ-
նական կերպիւ զատապարտել զայն: Այցելութիւն
մը խօստացած էր. կրկին տեսութեան պէտք ու
յոյսն զգաց. սակայն չի կրցաւ քնանալ այն գիշեր,
խառն ի խուռն երազներ իր նիրհը վրդովեցին. իր
ցնորքներուն մէջ պահ մը կը տեսնէր Սեդրաք
ցուրտ ու խոնաւ վարձու սենեկի մէջ առկայ՝ կան-
թեղի մը լոյսով աշխատող, պահ մը կը յիշէր զայն
երբ պաշտօնատեղիէն կը վերադառնար առանց կարե-
նալ հաւատալու զեռ իր դժբաղդութեան մեծու-
թեանը, կը տեսնէր զայն տոգոյն ու դողդոջուն երբ
անոր սիրունին իր նորապսակ ամուսնոյն թեւին
յենած խրոխտ ու հպարտ անոր առջեւէն կանցնէր:

Շաբաթ մը տեւեց իր այս անհանգիստ կացու-
թիւնն. ի վերջոյ որոշեց այլ ևս չի մտածել այս
մասին. ինչ փոյթ իրեն թէ այս կինն բարի կամ
չար արարած մ'էր. իր բարեկամը մեռնած և այս
կինն ամուսնացած էր. լաւագոյն էր մոռալ այս
աղէկաւոր պատմութիւնն որ իր երիտասարդութեան
տարիներուն հետ այնքան սերտ կապակցութիւն մը
ունեցեր էր: Իրեն չ'էր ինչար դատաստան ընել ու
վճիռ տալ:

Բայց այս առաջադրութիւնը չի կրցաւ գործա-
դրուիլ. հարկ էր արդեօք իր բարեկամին կենացը
մէջ խաղացած տխուր դերին վերագրել այս կնոջ
յիշատակը մոռնալու անկարելիութիւնը, չ'էր գի-
տեր. բայց սա ճշմարիտ էր սր անոր հետ ունեցած
տեսակցութիւնն անջնջելի կերպով արմատացած

ճնաց իր մտքին մէջ. անոր շարժմունքը, ձեւը,
խօսուածքը, ձայնն աչքին առջնեւ էին շարունակ.
Թերեւս դուք ալ անգութ լինելու սիրտը չ'ունենաք
ու կարեկցութեան արժանի դատէք թշուառունին՝
բռած էր Սուրբիկ իր անձին ակնարկութիւն մ'ընե-
լով:

Յիրաւի թշուառ էր արդեօք. եւ ինչո՞ւ հա-
մար: Բայց ինք ինչ կը հետազօտէր անոր ընտա-
նական կեանքն, ինչ կը վերաբերէր իրեն. թշուառ
կամ երջանիկ, անոր գիտնալիք բանն էր. ո՞չ սա-
կայն, պէտք էր իմանալ թէ այդ յանցաւոր կինը
դո՞ւնէ խղճի խայթ մը չ'ունէր. այս հարցումները
քողորն ինքնիրենն ըսաւ եւ իր անհանգիստ
հետաքրքրութիւնը մեղադրեց, բայց չի կրցաւ
մէկդի ընել: Կրկին տեսակցութեան մը ակնկալու-
թիւնը զամ զգամ զօրացաւ իր սրտին մէջ. ամէն
օր կ'որոշէր այցելութիւն մ'ընել և ամէն օր կը
յապաղէր. օր մը մինչեւ Սուրբիկին տան մօտերը
գնաց ու չի համարձակեցաւ դուռը զարնել, եւ ետ
դառնաւ:

Այն ատեն երկչոտ անձկութեամբ մը իր սիրտը
քննեց ու մէկէն խորին և յայտնի կարեկցութիւն
մը, համակրութիւն մը նշմարեց այս կնոջ մասին.
Կարեկցութիւն... անշո՞ւշտ, ուրիշ ինչ կրնար
ըլլալ... ու վախցաւ, ամչցաւ թերեւս ինքնիրեն
իւր յիմար սէրը խոստովանելու...:

Ինչ, պիտե՞լ այն կինն՝ որ իր միակ մտերմին
տան մը սիրունին էր ու հիմա իր ամէնէն աւելի
յարգած անձին ամուսինն էր: Տիգրան իր յանցան-
քին մեծութենէն սարսափեցաւ. խղճմտանքն ու

պարտականութիւնն իրենց խիստ և որոշ ձայն-
լսեցուցին: Տիգրան ինքզինքէն խոյս տալ ուզեց
իբրեւ մեծագոյն չարագործէ մը, ինքզինքը յանդի-
մանեց, պարսաւեց. ո՛չ, ինքն այնչափ վատ մը
չ'էր և կրնար լինիլ, անտարակոյս խաբուած էր իր
ճանաչողութեան մէջ. սիրե՞լ, ո՞ւսկից դտեր էր
այս յոսի դաղափարը:

Ահաւոր ու երկարատեւ պայքար մը արուեցաւ
իր հոգւոյն մէջ, քարսիրտ և օտարական բժշկի մը
պէս ինք անձամբ քննել ուզեց իր վէրքին ծանրու-
թիւնն և պարզապէս մահացու գտաւ զայն: Ու երբ
համոզուեցաւ որ այս կինն իր ճակատագրին կ'իշխէր,
երբ ճանչցաւ թէ իր սէրն ուրանալն անօգուտ էր
այլ եւս, այն ատեն իր ցնորած մաքին մէջ իր
պարտականութիւնը փնտռեց ու չի գտաւ:

Անշուշտ յանցաւոր մ'էր, ո՛ր և է զթուլեան
անարժան յանցաւոր մը այս կինը սիրելուն՝ որ
պէտք էր իրեն համար կրկնակի նուիրական ըլլալ:

Այս անակնկալ ու զժքաղդ սիրոյ հետեւանքը
բոլոր իր անհաւարալից ու կսկծալից պարագայներովն
երեւցաւ իր աչքին:

Ինքն՝ որ այնքան յաջողակ էր ուրիշները
պաշտպանելու արուեստին մէջ, զարմացաւ որ
ինքզինքն արդարացնելու բան մը չ'էր գտներ.
յանկարծ սպառնալից ստուեր մը տեսնել կարծեց...
Սեղրաքն էր որ իր բարեկամութեան համարը կը
պահանջէր իրմէ: Ո՛չ, փրկութեան ճամբայ մը չի
կար, և անգութ դատաւորի մը պէս ինքն ամէնէն
ծանր պատիժը անօրինեց իր անձին:

Անձապարտութեան դաղափարը պահ մը ան-

խուսափելի յամառութեամբ մը իր միտքը պաշա-
րեր էր: Տիգրան ժան-ժաք Ռուսոյի աշակերտ մ'էր
և քաջութիւնն ունեցաւ. մեռնիլը վաղ ապրելու
կամ անագան միտքը դրած էր, հարկ չ'էր դաշն
փութացնել, որոշեց միայն այլեւս չի հանդիպիլ
այս կնոջ ու թէ որ անկարելի անոր պատկերն իր
յիշատակէն ջնջել, թէ որ անհնար էր մոռնալ
անոր ներդաշնակ ձայնը, լաւ ուրեմն, ինքնիրեն
միայն պիտի քաշէր անձանօթ ու մէկ սրտի մը մէջ
միայն ամրոպիւրած սիրոյ մը բոլոր դառնութիւնն և
այլ եւս չը պիտի տեսնար Սուրբիկը:

Անտարակոյս տխուր ու գովելի քաջութիւն
մ'էր, այս հաստատ որոշումն որ միայն կրնար հա-
մաձայնիլ խստապահանջ պարտականութեան մը
ձայնին:

Տիգրան Սուրբիկի բնական գիւղին մէջ բայց
հեռաւոր արուարձանի մը մէջ կը բնակէր: Այս
հեռաւորութիւնը բաւական չը համարեց. փողոցին
մէջ, շրջագայութեան մէջ, այցելութեանց մէջ
կրնային իրարու հանդիպիլ ու Տիգրան փախստա-
կան ոճրագործի մը շտապաւ հեռացաւ այդ տեղերէն
ու Պէոյիւք-Տէրէ գնաց բնակելու:

Բայց տարաբաղդը չ'էր հաշուած այն դժնդակ
փորձին բոլոր ծանրութիւնն՝ որու դատապարտած
էր իր կեանքը: Սուրբիկը տեսնելու բոլոր յոյս ու
ակնկալութիւն վերջանալուն հետ ճանչցաւ իր սիրոյն
ու տառապանքին մեծութիւնը:

Ամէն ինչ ի գործ դրաւ մոռնալու եթէ ոչ իր
աւերը, գոնէ իր անձը. նոր եռանդով մ'ընդգրկեց իր
մըրկալից աստղաբէզը, բայց զղուանք ու տաղա-

կուլթիւն գտաւ հոն՝ ուր ատեն մը ամէնէն մաքուր զօհունակութիւնը կը գտնէր. աննպատակ երեւցաւ կեանքն ու մաքառելէ ձանձրուցաւ: Մի քանի տարուան մէջ բաւական հարստութիւն մը ձեռք բերեր էր, որոշեց դարձէ քաշուիլ և ալ զայն խիտաբիչ անդամ տեսան զատավարութեանց մէջ:

Ատեն մը ամէն մտային աշխատութիւն դադարեցուց, իր աշխատութեան սենեակը ոտք չի կոխեց, գրական ամէն պարագում վերջացուց և ուղեց ձեռքի աշխատութիւններով իր անձը յոգնեցնել ու զբաղեցնել. իրծովեղերեայ տան պարտէզին մէջ օրն ի րուն կը տեսնէին զինքը՝ որ տոկուն գործաւորի մը պէս կ'աշխատէր. ի՞նչ կը մտածէր արդեօք երբ խոնջած ու քրտնաթոր հանգիստ կ'առնուր ծառի մը տակ, ակնարկը սեւեռած ծովուն երերածութի կոհակաց վերայ, իրիկուան դէմ շրջագայութիւն կ'ընէր հետիտան կամ ձիով, կ'երթար որչափ որ կարելի էր հեռուն երթալ, բայց նախամեծար կը համարէր ամայի ու խոզան վայրերը. բազմութիւնը զինքը կը զայրացնէր ու ամէն մարդկային ձայնէ իբր փնասակար ու չարագուշակ հնչիւնէ մը կը խուսափէր:

Անցան քսան ամիսներ այս տրտում և անսիրտ կեանքով. գարունը կը յաջորդէր ձմեռուան ցուրտ ու խոնաւ օրերուն. օդերը պայծառացան, վառփորի ափունքը դալարեցան ու գեղեցկացան, և ամառուան սովորական հիւրերը Պէօյիւք-Տէրէ վերադառնալով նոր ոգևորութիւն մը բերին այս պահ մը՝ ամառացած եղերքներուն:

Տիգրանի Պէօյիւք-Տէրէի մէջ բնական տան կոնակը, քիչ մը աւելի վեր, ամառուան համար ուրիշ կովիկ ու փոքրիկ քէօշք մը կար պարտէզներու մէջ առանձնացած: Այս քէօշքը բաւական ժամանակէ ի վեր պարապ՝ հինցած ու տխուր երեւոյթ մը ստացեր էր. անոր տէրերը կենդանութեան նշան ցոյց տուած չ'էին և ոչ իսկ անգամ մ'այցելելու եկած այս սիրուն բնակութիւնն որ ճաշակի տէր մարդու մը ստացուածքն էր անշուշտ: Տիգրանի տան ետին, աւելի բարձր ու բոլորովին ծովահայեաց դիրքով, ընդարձակ ու զառիվեր պարտէզի մը մէջ, վայրի շագանակի ծառերէ կազմուած նեղ ու խորհրդաստուեր ուղիներով, առջեւն հարթ ու ուղիղ, ուր 6-7 հատի չափ տերեւախիտ ու հովասուն ծառեր չուք կուտային և որ կարծես ծովուն մէջն էր, այս մենակեաց բնակութիւնը՝ մարդատեաց բայց բնութեան գեղեցկութիւն ճանչցող մարդու կը վայէր: Անոր զմայելի տեսարանը նոյն իսկ վառփորի մէջ չ'էր գտնուէր. մէկ կողմէն մինչեւ Սեւ ծովու փոթորկեալ ալիքն, միւս կողմէն Ասիական եղերքն իր դալարեալ բուրաստաններով, Պէյքօղէն մինչեւ Գանտիլլի, ահա անոր հաղուագիւտ ու աննման տեսարանը:

Ամառուան սկիզբները շարժում մը տեսնուեցաւ այս լոին ու լքեալ բնակութեան մէջ: Նորոգութիւն մը կը կատարուէր հապճեպ ու փութաջան գործաւորներով: Մէկ երկու շաբթուան մէջ, պարտէզը խնամով շտկուեցաւ, քէօշքը նորոգուեցաւ, ներկուեցաւ ու կահաւորուեցաւ: Տիգրան՝ դրացի մը ունենալու հաւանականութիւնը գրեթէ ուրա-

խութեամբ տեսաւ: Երկու տարուան առանձնու-
թիւնը զայն կերպարանափոխ ըրեր էր: Մշտատեւ
տխրութիւնն ու անոքութիւնը կրնային ծանր հե-
տեւութիւններ ունենալ և Տիգրան առանց ազմկա-
լից ընկերութեան մը մէջ նետուելու, իրեն պէս
առանձնատէր ծանօթի մը հետ տեսութեան պէտքը
կ'զգար:

Քանի մ'օր վերջը քէօշքին նոր տէրերը փո-
խադրուեցան: Տիգրան զեռ չ'էր տեսած զանոնք և
գիշեր մը ճաչէն վերջը՝ ծովուն վրայ սրահին մէջ
բուսարանութեան դիրք մը կը թղթատէր որ
շարաւային Ամերիկայի ճոխ ու հարուստ բուսոց
ու ծառոց վրայ կը խօսէր, երբ իր ծեր սպասաւորը
նոր դրացիներուն այցելութեան եկած լինելն իմա-
ցուց: Տիգրան զիմաւորեց զանոնք:

Արամ էֆէնտին, իր տիկինը, երկու փոքրիկ
հրեշտակներ, ասոնք եղան Տիգրանի զիմաւորած
անձինքն:

Ուսկից, ի՞նչ կերպով և ի՞նչ զիպուածով
Պէօյիւքտէրէ ու իրեն այնքան մօտ եկեր էին:
Ամենամեծ յուզմանց մ'ջ անգամ երիտասարդն ինք-
նիրեն տէրն էր. իր վրդովումն երկար չի տեսեց ու
կատարեալ ազնուութեամբ իր հիւրերը մեծարեց:

Արամ էֆէնտի միշտ միեւնոյն գորովալից ու
մտերմասէր անձն էր. հօր մը խանդաղատանօք
Տիգրանը տեսնելուն ու այնքան մօտ դրացի ունե-
նալուն ուրախութիւնն յայտնեց: Բայց ի՞նչ փոփո-
խութիւն իրեն վրայ, երկու տարուան մէջ բոլո-
րովին ծերացեր ու ինկեր էին. մազերը ճերմկեցեր,
ճակատը խորշումեր ու տեսութիւնն և լսողութիւնը
տկարացեր էին. միայն անոր հզօր միտքը մնացեր

Թերեւս առաջուրնէ աւելի զօրաւոր: Պաշտօնէ հա-
ներ էին զինքը. նախանձաբեկ հայ պաշտօնեայնոր՝
իրեն մեծ դիրքին հետամուտ՝ չ'էին վարաներ մուր
քսել անոր մաքուր ու անբիծ պաշտօնավարութեան
վրայ ու անխորհուրդ որոշում մը՝ առանց քննու-
թեան՝ վտարեր էր զայն քաղաքական ասպարէզէն:

Արամ էֆէնտի պաշտօնի համար հոգի տուող
մարդ չ'էր բնաւ. առանց բողոքելու, առանց գան-
գատելու, սակայն իր անմեղութիւնն անվիճելի
կերպիւ հաստատելէ վերջը, գրեթէ գոհութեամբ
ձգիր էր իր պաշտօնն որոյ համար իր տկարութիւնն
ու հիւանդոտ վիճակն արգելք էին: Նախարարաց
խորհուրդը չուտով համոզուել էր անոր անմեղու,
թեանն և յարմար հանգստեան թօշակով մը վար-
ձաւոր էր այս խելացի պաշտօնէին քսան տարուան
ծառայութիւնը մինչդեռ Փարիզի մէջ գտնուող մե-
ծանուն հայազգի հարուստ մը, վաղեմի բարեկամ
մը՝ որուն կը վերաբերէր այս քէօշքն, անոր տրա-
մադրութեան ներքեւ դրած էր զայն:

Արամ էֆէնտի անկեղծ հազածութեամբ Տիգ-
րանի վիճակն հարցուց ու իր երկու փոքրիկ զա-
ւակները ներկայացուց որոնց մեծը եօթը տարեկան
կայտառ ու զուարթ մարչ մը և միւսը չորս տարե-
կան փափուկ ու գեղանի մանկուհի մ'էր: Սուրբիկ
միայն ափովիս մնացած էր. ոչ սակայն. ծանրու-
թեան հով մը կար անոր վրայ. բայց իր հրաշալի
գեղեցիկութիւնն աւրուած չ'էր. այն երեւակայական
կիներ էր միշտ զոր երիտասարդն իր ցնորքներուն
և երազներուն մէջ կը տեսնէր ու կը պաշտէր:

բուրում մը կար անոր վրայ կարծես հրապոյրի, հեշտութեան ու երջանկութեան որ իր շուրջը կը ծաւալուէր. Սուրբիկի գտնուած տեղն հմայիչ ու անբացատրելի մթնոլորտ մ'էր և անոր մօտն, այնքան մօտն ապսելու ստուգութիւնը Տիգրանն յիմարացնելու չափ անհաւատալի երջանկութիւն մ'էր:

Սակայն Տիգրան այս տպաւորութիւնն՝ այն վրդովեալ յուզումը չ'էր որ զինքն ալեկոծեր էր այս կիսն առաջին անգամ տեսնելուն: Այս անգամ գոհունակութեան, անդորրութեան ոգի մ'էր որ իր մեծութեան մէջ կ'արթննար: Վտանգալից ապագայ մը չի տեսաւ որ զինքը վախճնէր, այլ հեղ ու հանդարտ տեսութեան մը վայելքն որ իրեն պիտի բաւէր: Այս գիտուն, ծերունի ու բարի ամուսինն, այս նորատի կիսն, այս երկու պայտելի հրեշտակներն, այս ամէն ինչ ընտանեկան կենաց դրախտն էր անշուշտ և ինքն, այո՛, ինչո՞ւ չ'ըլլար, մտերիմ, անձնուէր ու առաքինի բարեկամ մը պիտի լինէր հոն. որդւոյ մը պէս կը սիրէր ու կը յարգէր այս ընտանեաց տէրն ու եղբօր մը պէս, միայն եղբօր մը պէս. պիտի սիրէր անոր կիսն: Այն ատեն երեւակայեց իր կեանքը՝ ցայնսամ գաղտնութեամբ լցուած՝ որ յանկարծ երանութեան հորիզոններով կը վերաբացուէր:

Վստահութիւն և ապահովութիւն զգաց իր անծին վրայ ու այս արամադրութեամբ իր մտերմութիւնն ու գորովը կրցաւ ցոյց տալ այն ընտանեաց ուրկէ մինչեւ այն օր խոստալիս էր. անոր զաւակներն անհուն համակրութեամբ ընդունեց և փոքրիկ մանուկներն իրենց նոր բարեկամին կապուեցան այն

անսխալ համադմամբ որով տղայք անմիջապէս կ'որոշէին զիրենք սիրողն ու չը սիրողն:

Այսպէսով Տիգրանին կեանքը պատող մառախուղը փարատեցաւ և զուարթութեան արեւը նորէն փայլեցաւ անոր խնդուն երեսին վրայ: Երիտասարդն ի բնէ ուրախութիւնը սիրող էր. երջանկութեան հեռանկարն իր սիրտը անսահման բերկրութեամբ լեցուց. բանի մը փափաքող չ'էր այլ եւս ու զուցէ աշխարհիս վրայ միակ գոհ ու երջանիկ անձն էր: Հաւատքն ու համոզումն՝ աշխատութեան հարօտ չ'են գոյանանդու հոմար: Տիգրան զգաց քան թէ որոշեց այս բոլոր խորհուրդներն. ապագային տեսարանը մանրերկրորդի մը մէջ պարզեցաւ իր աչքին առջեւ իր բոլոր պայծառ գոյներովն ու իր ամբողջութեամբ և Տիգրան աներկմիտ ու անկասկած հուստաց անոր:

Ի՞նչ է արդեօք մարդկային սրտին զաղտնիքը. ժամերով, շաբաթներով, ամիսներով քննած ու անթափանց համարած ստուերները մէկ վայրկենի մէջ անհետացան ու Տիգրան զարմացաւ որ այս գեղանկար երկինքը չ'էր նշմարած մինչեւ այն ժամը: Առջի տեսութենէն՝ մտերմութիւնը կատարեալ եղաւ ու խօսակցութիւնը՝ զոր Տիգրան այնքան քաջ գիտէր ախորժելի դարձնել, մինչեւ գիշերուան վեց երկարեցաւ. բաժնուեցան ամէն օր տեսնուելու խոտոմամբ:

Տիգրան մինակ մնաց. ի՞նչ զարմանալի ու անակնկալ դիպում. ո՛ւսկից ո՛ւր ճակատագիրն առաջնորդեր էր այս կիսը՝ զոր չի տեսնելու համար ամէն ինչ ի գործ դրեր էր. բայց նախախնամութեան

կամքն իր կամքէն վեր էր հարկաւ: Երկու տարուան մօտ ժամանակ մ'անցունելը մեծապէս օգտած էր իր տենդայոյդ տագնապաց ամորուհիւնէն:

Տիգրան ինքզինքը քննեց ու առանց վարանման յայտարարեց թէ բժշկուած էր անդարմանելի կարծած հիւանդութենէ մը: Սուրբիկի տեսքը նոր կեանք ու կենդանութիւն տուեր էր անոր, նոր մարդ մ'էր որ աշխարհ կուգար առողջ ու ազատ, առանց նախորդին տկարութեանց:

Ուստի անվախ ու անքոյթ պիտի ապրէր այն կնոջ և յիմարական տենդեր չի պիտի կրնային գալ վրդովելու իր անդորր էութիւնը:

Աստ երաշխաւորութեամբ հաստատուեցաւ այն սերտ բարեկամութիւնն որ երկու դրացիները գրեթէ միացուց:

Այս ընտանութիւնն սկսաւ բարեբաւոյնի զոյներով: Արամ էֆէնտի, թիչ մը հիւանդութեամբ, մեծ բարեօրում մը գտած էր այս օգտաւարութեամբ, իր կինը միշտ ամուսնոյն մօտ, անոր բոլոր հանգստութեան և իր որդւոց կրթութեան նուիրուած, ու Տիգրան որ զուարթ ու խնդումներս այս առանձնասէր ընտանեաց ոգեւորութիւն կուտար ու անոնց միօրինակ կենցաղավարութեան արտութիւնն ու ձանձրոյթը կը փարատէր:

Օրական զբաղումն զգրեթէ միեւնոյնն էր. առաւօտուն կանուխ, գրեթէ արշալոյսին հետ կ'ելնէին, երբեմն Տիգրան էր որ այգուն այգուն քօշկին դուռը ձեռք կ'առնուր ու երբեմն իր դրացիներն՝ որ երիտասարդը կուգային արթնցնել ու անոր ծուլութիւնը մեղադրել, նախաճաշի ու ճաշի տեղերն

որոշուած էին անպատճառ առջի իրիկունէ. մերթ անառառառ ու ստուերամած մէկ կողմն էր իրենց պարտէզին մէջ ուսկից կը դիտէին արեւուն ծագումն հանդարտ վտարորի ջրերուն վրայ, մերթ Պէյքօզի մէկ եզերքն ամայի ու անխռով ծառի թփի մը տակ. ցերեկը՝ ճաշէն վերջն ընթերցանութիւն մը կ'ընէին նոր հեղինակի մը ու յետոյ ջուրերը կ'երթային, մասնաւորապէս ֆեսթանէ-Սուլին որ խորհրդաւոր ու նսեմառտուեր անտառի մը մէջ պայծառ ու անոյշ ջրի աղբիւր մ'է ու Եէնի-Մահալլէցի բնակչաց մի դրօշաւայրը. գիշերն երբեմն Պէյքօզ-Տէրէի գեղեցիկ քարափին վրայ շրջազայութիւն մը կամ ծովուն վրայ կոնտրոլով պղտիկ պտոյտ մը և երբեմն ծովեզերեաց տան արահին մէջ խօսակցութիւն մը պատուհանին քով լուսնի լուսով, ահա այս անձանց հաճոյքն ու անցուցած կեանքն:

Ո՛չ իսկ բառ մը, խօսք մը կամ ակնարկութիւն մ'անցնելոյն այս ներդաշնակ երանութեան մէջ. Տիգրան ամէն բան մոռցած էր. Սուրբիկի հետ իր գորովն՝ եղբայրակոն անկեղծութեամբ ու համարձակութեամբ մը կը յայտնուէր և նորատի կինը միեւնոյն անկեղծութեամբ ու համակրութեամբ կը տեսնուէր իրեն հետ:

Մտերմութիւնն այնչափ յառաջ գնաց որ, օր մը Սուրբիկ Տիգրանի անցեալ օրերը քննել ուզեց:

— Ո՛չ ոք չ'է՞ս օրած մինչեւ այս տարիքը, Տիգրան, հարցուց անոր. քեզի պէս անհանդարտ մէկը չ'եմ կրնար նշխարել որ անտարբեր կամ անփոյթ մնացած լինի մինչեւ հիմա, աւելցուց խնդալով. նեղանաւ կամ չի նեղանաւ հոգս չ'է, տեսնենք

պատմէ՛ մեզի քու յաջողութիւններդ ու տիրային արկածներդ :

— Ի՞նչ կը հասկնաս սիրային արկած ըսելով : Թէ որ այն խաբերայ զրախօսութիւնները կ'ըմբռնես զորս երիտասարդը մը ու երիտասարդուհի մը առանց զիրար սիրելու անամօթ յանդգնութեամբ մը իրարու կը կրկնեն. թէ որ այդ տեսակ պատմութիւններ կ'ուզես, Տիկին, ի՞նչ մեղքս պահեմ, չատ ու ունեցեր եմ մինչեւ ցարդ. իսկ թէ որ ճշմարիտ, խորին ու սրտի կապ մը ըսել կ'ուզես, առիկա ունեցեր եմ ու չ'եմ ունեցեր միանգամայն, պատառ խանցեց երիտասարդը ցած ձայնով՝ որուն մէջ Սուրբիկ իր կանացի փափկութեամբ տրամութեան ու դառնութեան չեղտ մը նշմարել կարծեց ու խօսակցութիւնն յառաջ չի տարաւ :

Տիգրան փոխադարձաբար կրնար հարցնել թէ Սուրբիկ ալ այդ տեսակ սրտի կապ մը ունեցած չ'էր. բայց և ոչ մտաբերեց զայս : Այս անքոթ երջանկութեան մէջ մոլորած երիտասարդին ակնարկն ու յիշողութիւնը ներկայէն անդին չ'էին անցներ :

Յիրաւի երջանիկ էր Տիգրան :

Յորմէհետէ ինքզինքը տէր կարծեր էր իր սրտին, պատճառ մը չ'էր գտած իր անձը մշտնջենական զրկման դատապարտելու. բաւ էր որ անպատիւ խորհուրդ մը չ'անցնէր իր մտքէն և ուրիշ արգելք չի կար զուրկ մնալու այս կնոջ երեսէն որ իրեն համար արեգակն էր փայլուն ու կենսատու : Անոր չնչած օդը չնչել, անոր պտըտած վայրերը տեսնել, անոր ձայնը լսել հեշտալուր, կարենալ առանց ո՛ր և է անպատուութեան ամէն ժամ տեսնել զայն, խօսիլ

անոր հետ, մէկ բառով պաշտել զայն իրապէս երբ վերացական աշխարհի մը մէջ անգամ այսչափ երանութեան չ'էր հաւատար, Տիգրանի՛ ուրիշ պահանջելու բան մը չ'էր մնար : Ի՞նչպէս սակայն իր խանդավառ սէրն եղբայրական գորովանաց փոխակերպեր էր. ի՞նչպէս կրցած էր գոհանալ պարզ մտերմութեան մը վայելքով, այս կնոջ անքննադատելի ծարրութիւնն էր արդեօք, անոր լուրջ ու խոհուն վաճառքն էր որ զինքն յեղափոխեր էր. թէ ոչ այս տեսութիւն իսկ մեծագոյն շնորհն էր զոր իր սիրոյն չափազանցութեան մէջ՝ երիտասարդը չատ և չատ իսկ գտած էր իրեն համար : Ինչ որ ալ ըլլար չի ջանաց ծածկել իր համակրութիւնն որ արդէն իր ամէն խօսուածքին ու վարմունքին մէջ երեւան կ'երնէր : Տարօրինակ աղբեցութիւն մ'էր այս կնոջ իշխանութիւնն երիտասարդին վրայ. երբ որ խօսէր իրեն, ներդաշնակ նուագ մ'էր որուն դադրելէն վերջն անգամ երիտասարդը դեռ կ'ուռնկնդրէր երբ որ նայէր իրեն. փայփայիչ ու գգուալից ակնարկ մ'էր որ իրեն կը հետեւէր ու զինքը կը շրջապատէր ելեկտրական հոսանքով մը :

Խոստովանեցաւ օր մը Սուրբիկին իր բոլոր տկարութիւնը. — « Զ'եմ գիտեր, ըսաւ անոր, ի՞նչ հմայութիւն ունիս վրադ, կ'ըզգամ որ քոյրս քեզի չափ չը պիտի սիրէի. անբացատրելի զգացում մ'է զոր ի զուր կը ջանամ հասկնալ. հօր մը չափ կը սիրեմ քու ամուսինդ. հաւատա՛ որ ուրախ եմ այն պիսի բարի ու սիրեցեալ անձի մը կենակիցն լինելուդ. թերեւս իրարու չի հանդիպէինք բնաւ թէ որ Արամ էֆէնտի բարեկամը չը լինէի ես : »

Այս անդորրութեան օրերու մէջ էր որ Արամ էֆէնտի գլխի ծանր հիւանդութենէ մը պառկեցաւ. Սուրբիկ անձնուէր հոգածութեամբ մը խնամեց իր ամուսինը. քսան օր հարկ եղաւ անքուն անցնել անոր անկողնոյն մօտ. դեղերը տալ, զայն սիւփել ու խնամել վարձկան ձեռքի գործ չ'էր և Սուրբիկ անձամբ իր պարտքը կատարեց. վտանգներն անցան բայց նախկին առողջութիւնը չի վերադարձաւ. հիւանդութիւնն յաղթուեցաւ մշտնջենական հետք մը թողլով սակայն հիւանդին վրայ զոր անկարելի եղաւ բուժել: Արամ էֆէնտի ականջի ծանրութիւն մ'ունէր, այս հիւանդութիւնը անոր լսողութիւնը խանգարեց. հիւանդն ոտքի վրայ ելաւ բոլորովին խուլցած. ծանր հարուած մ'եղաւ ասի ծերունի մարդուն, յաւիտենական զրկում մ'էր ամէն յարաբերութենէ: Անխարատելի տրտմութիւն մ'եկաւ իր վրայ և ի զուր ջանացին զինքն սիւփել. ամէն մարդ պարտաւորուեցաւ գրով խօսիլ իրեն հետ: Ամէն ձայնէ զուրկ ու կարօտ մնացող այս մարդը չի կրցաւ անտարբեր քաջութեամբ մը գիմադրել այս աղէտին. իւր անզբաղ օրերուն բոլոր հաճոյքը խօսակցութիւնն էր զոր հարկ էր մէկ կողմ թողուլ. իր խլութեան պատճառով պարտաւոր էր մեկուսի մնալ այլ եւս իրրեւ խելագար չիմար. այլ եւս ընկերութեան մէջ չը պիտի կարենար մտնել ծիծաղելի չ'ըլլալու համար. երաժշտութիւնն ու իր կնոջ զաշնակին ձայնը՝ զոր այնչափ կը սիրէր, ալ իրեն համար չ'էին: Նամանաւանդ իր որդւոց ձայնը չի լսելը զինքը խիստ վշտացուց:

«Զաւակներուս ձայնէն կարօտ մնացի՝ պա-

տասխանեց անոնց՝ որք զինքը մխիթարելու համար ամէն ջանք կ'ընէին:

Իսկ Սուրբիկ ի՞նչ կը մտածէր այս անակնկալ պատահարին առջեւ: Իր ամուսնոյն դժբաղդ կացութեան վրայ կատարեալ ու խորին ցաւակցութեամբ մը հանդերձ չի կրցաւ ականարկ մը չի դարձնել նոյն իսկ իր գոյութեան վրայ. հազիւ 25 տարեկան էր դեռ երբ իր ծերունի ամուսնոյն հիւանդ վիճակը՝ նոր տկարութեամբ ծանրանալով, ընտանեկան կեանքը բոլորովին կը վերջացնէր: Ապաքէն քանի տարիներէ ի վեր հիւանդոտ էրիկը դարմանելով անցուցած էր կենաց ու երիտասարդութեան լաւագոյն օրերն. այսուհետեւ այրի ու ծերացած կնոջ մը տխուր ու մռայլ ապագան վերապահուած էր իրեն:

Յանկարծ անցեալ օրերը պատկերացան իր աչքին առջեւ անողոք ճշգրտութեամբ մը. ո՞ւր էր այն ցնորական երջանկութիւնը զոր Սեդրաքի սիրոյն մէջ կը վայելէր երբեմն, ո՞ւր էր այն հեշտութեան որախտը զոր երիտասարդին ականջին կը խոստաւար ու կը փախար: Ուխտադրուժ ու խաբեբայ՝ քարուքանդ կործաններ ու փշրեր էր այն երանութեան յոյսերն զորս իր ձեռքն էր իրականութեան վերածել. չարագուշակ հրեշտակի մը պէս և մահ, աւերում սփռեր էր իր չորս դին, և սեւ հողերն յափշտակեր տարեր էին այն մէկ հատիկ սրբեցեալն որուն միայն խոստացած էր պատկանիլ:

Սուրբիկ չար հոգի մէկը չ'էր. ոչ ոք իր յանցանքին մեծութիւնը թերեւս իրեն չափ կը ճանչնար. ոչ ոք ապաշխարելու ու ներողութեան ար-

ժանանալու հարկն իրեն չափ կը խոստովանէր : Ամուսնական կեանքին մէջ իր պարտականութեանց անթերի գործադրութեամբն սիրտինք մը գտնել որոշեւ էր , յաւէտ իր սրտին մէջ պաշտելով իր միակ սիրելւոյն յիշատակը :

Տարիքի ահագին տարբերութիւնն , որ ի սկզբանէ իր և ամուսնոյն մէջ կը գտնուէր , զինքը զուրկ թողած էր երջանկութեան այն ամէն յոյսերէն զոր երիտառարդունին իրաւունք ունի պահանջելու : Հայրական խնամք ու հոգածութիւն գտեր էր շատ անգամ հոն՝ ուր հրդեհող ու սպառող հեշտութիւն մը գտնել կը յուսար : Բնքոյշ ու հաղուազիւտ ծաղկի մը պէս ջերմոցի մը մէջ միայն պահուեր է , մինչդեռ այնքան պէտք ունէր ազատ օդին ու արեւին ճառագայթներուն . չէր կրնար զանգատիլ սակայն իր ամուսնոյն դէմ՝ որոյ բարի , առաքինի ու ներդաւիտ բնութիւնն ամէն մեծարանաց արժանի կը կացուցանէր զինքը :

Անշուշտ գիտէր թէ որքան անդարմանելի ոխալ մը գործած էր ամուսին ընտրելով իրեն այնպիսի մէկն՝ որ հօր մը տարիքն ունէր իրեն քով և իր աչքը սեւեռելով կը տեսնէր իրեն տարեկից մանկութեան ընկերուհիներն որոնց ամէն մէկը հիմա իրեն պէս երիտասարդ , առողջ ու զուարթ ամուսինով մը երջանիկ եղեր էր . անշուշտ իր ձեռքն էր օգուտ քաղել այն բոլոր թոյլատուութենէն՝ զոր իր ամուսինը կատարեալ վստահութեամբ մը տուեր էր իրեն , շեղելու ու մոլորելու համար պատուոյ ու պարտականութեան ճամբէն . երիտասարդներ չ'էին պակսած ականջն ի վար զմայլիչ ու ապշոժ նկար

բազրելու այն ուղին որ լի էր անյատակ անդունդներով : Սուրբիկ մերժած էր ցայն վայր և գոհ էր խոտորած չը լինելուն ուղղութեան ճամբէն . բայց ահա անոք ու միայնակ՝ դատապարտեալ ծերունեոյ մը հետ ինքն ալ դատապարտուած էր . անզգայ մը չ'էր սակայն երբ երիտասարդական արիւնն այնչափ ուժգին կը շարժէր իր սրտին մէջ . ծաղկահասակ ու գեղեցիկ՝ ինքն ալ մթնէ չ'էր գիտեր սիրել : Երբ-տասարդ կիներ , առանց ո՛ր և է փորձառութեան տէր լինելու , խորին գիտակցութիւն մ'ունէր իւր տեսնուած անձանց տրամադրութեանց վրայ ու իր կնային բնազդմամբ առաջին տեսութենէն ճանչցեր ու հասկցեր էր Տիգրանի համակրութիւնն , իսկ հիմա բոլորովին կը կարգար անոր սրտին խորն ուր խոտովութեան հովեր կը փչէին :

Անխոյժ ու շաղակրատ զուարթութեամբ մը՝ տիրային լուրջ կապակցութեան մ'առաջին առնել ջանացեր և յաջողիւ էր ցայնվայն . Տիգրան անոր բնդունելութեան ձեւերուն տակ չ'էր կրցած նշմարել երկիւղալի անձկութիւն մը . և հիմա որ ամուսնոյն խուլնալովը գրեթէ միայնակ ու առանձին կը մնար այս երիտասարդին հետ , վտանգը մեծ և ահաւոր էր . ո՛վ պիտի պաշտպանէր զինքը տկարութեան , անխոհեմութեան վայրկենի մը մէջ . ճակատագիրը կարծես չար սատանայի մը պէս ամէն ջանք ի գործ կը դնէր զինքը փորձելու . բայց դուցէ իրեն չափ մեղքցուելու արժանի էր Տիգրանն ալ . Սուրբիկ երեւակայից զայն երբ լուիկ ու անձայն խոյս կուտար իրմէ և երախտագէտ սրտով կը մտածէր այն անձնուէր զոհողութեան՝ որով երիտասարդն ինքը

միայն տանել ուղեր էր դժբաղդ սիրոյ մը բոլոր տառապանքն. այնպէս թուեցաւ յանկարծ իրեն որ Տիգրան իրեն մօտը կը ծնրադրէր ու ձեռքերը միացուցած սիրոյ ու տառապանաց խոստովանութիւն մը կ'ընէր իրեն, անոր հրաշալի շունչը կարծես թէ կը գլուէր իր գէմքը... Սուրբիկ սթափեցաւ, դուրս ելաւ գողգոջուն և պարտիզին զով ու ցրտին հողմն ամոքեց անոր հրատապ ճակատը...

Այսպէս նոր նոր շփոթութիւններով կը պատրաստուէին մօտաւոր ապագայի մը մէջ, բնական կան հարկզոնին վրայ սև սև կէտեր կը տեսնուէին, նախակարապետ մեծ ու խռովայոյզ մըրիկներու:

Արամ էֆէնտիի ապաքինութենէն վերջն ապրելու եղանակնին փոփոխութիւն կրեց: Այս բարեւերտ մարդն՝ այնքան ծանր հարուածի մը ներքեւ ընկճուած գրական պարապմանց տուաւ ինքզինքն ու առանձնացաւ. բայց անխիղճ ու եսասէր մէկը չ'էր որ իր ճակատագրին բոլոր դառնութիւնն իր ամուսնոյն վրայ ալ բեռնաւորէր. ազատամիտ փոխափայ՝ որ իր ընկերական կենաց բոլոր անպատեհ կողմերը կը ճանչնար, գիտցիր էր գէթ իր անոյշ բնաւորութեամբ ընդ տարիքի հեռաւորութիւնն որ զինքն իր կնոջմէն կը բաժնէր և հիմա բնաւ չ'էր ուղեր երիտասարդ ու անխորձ կնոջ մը քաւել տալ անհեռատես սրտման մը հետեւանքը զոր ինքն իր բոլոր փորձառութեամբը չ'էր գուշակած ատենով:

Ուտտի կնոջը գրեթէ բոնութեամբ հրամայեց իրեն հետ չ'առանձնանալ:

«Ինչ համար որդի մը ու քեզ համար եղբայր

մ'է Տիգրան, ըսաւ Սուրբիկին, կ'ուզեմ որ առաջուն պէս ուրախ ու ազատ ապրիք. հարկ չ'է որ ես ալ ընկերանամ ամէն ատեն ձեզի, ես այսուհետեւ չ'եմ կրնար շարունակ դուրս ելնել և դուն ինձ հետ բանտարկեալ մի' մնար:

Յիրաւի, եղբայր մ'էր Տիգրան Սուրբիկին: Այս հեռադէտ մարդն անկեղծութեամբ կ'ըսէր այս խօսքերն ու այս անխորհուրդ առաջարկին վրայ չ'էր խորհած երբէք:

Ո՛չ. այնքան պարզամիտ մէկը չ'էր որ առանց կշռելու հետեւանքն այս աստիճանի թոյլտուութիւն ու ազատութիւն շնորհէր իր երիտասարդ կնոջը:

Ծերունի պաշտօնատարը շատ և շատ անգամ խորհած իր ընտանեկան կացութեան վրայ և քանիցս զղջացած էր անտես ըրած լինելուն այն առաջին պայմանն՝ առանց որոյ ամուսնութիւնն անհամ կատակերգութիւն մը կը լինի եթէ ողբերգութեան չի դառնայ:

Զղջում մը կար այս մարդուն սրտին մէջ. ճշմարիտը խօսելով չ'էր կարող իրեն հետ հաւասարապէս պատասխանատու համարել իր կինն ալ այս անպատշաճ միացման մէջ և յանցանքն անդարմանելի ու մշտատես կը ծանրանար իր վրայ միայն:

Մարդկային արդարութիւնը չ'էր կրնար դատապարտել զինքն և իր տաղանդաւոր խղճին ձայնն էր միայն զոր կը լսէր որոշ ու բացարձակ:

Այն վայրկեանէն, այս տարօրինակ մարդն որոշեւ էր իր կնոջ վերադանձնել անոր ազատութիւնն և կերպով մը թեթեւցնել եթէ ոչ դարմանել իր զործած սխալը:

Արհամարհելով ընկերութեան բոլոր չարախօսութիւններն ու նախապաշարումներն, սփոփանք մը պիտի ունենար, եթէ իր կիսն առանց խոտորելու պատուոյ ճամբէն կարենար իրեն տարեկից առաքինի երիտասարդի մը բարեկամական գորովովք մոռնալ և իր երեսին չի դարձնել զինքն յաւիտենական թշուառութեան մը մատնած լինելու յանցանքը:

Անշուշտ Սուրբիկ և ոչ մէկ ժամանակ առիթ տուած էր իր ամուսնոյն զգոհութիւն կամ յանդիմանութիւն մը կարգալու իր դէմքին վրայ. բայց այս լռին համակերպութիւնը գանգատող ձայնէ մ'աւելի ծանր եկած էր միշտ անոր սրտին:

Թէ որ ամուսնաթողութիւնն ընդունելի լինէր մեր կրօնական օրէնսդրութեան մէջ, Արամ էֆէնտի բռնութեամբ պիտի բաժնուէր իր կնոջմէն. ու քանի որ օրէնքը կաշկանդ սւ բռնադատող էր, իրեն կ'իյնար կարելիութեան ու պատշաճութեան սահմանին մէջ անտանելի չի դարձնել աժոռանական լուծը:

— Որի՞ կ'սպասես ամուսնանալու համար, կ'ըսէր օր մը Տիգրանին. չ'ըլլայ որ երիտասարդութիւնդ անցունելէ վերջն ինձ նման հիւանդ ու կարօտ օրերուդ օգնական մը փնտռելու համար միայն ամուսնանալու ելնես: Տարիքն առնելէն վերջն երիտասարդուհւոյ մը հետ ամուսնացող մարդը կը նմանի ծովն ինկող անձի մը՝ ոտքէն կառքուած ծանր գնտակին որ իր երիտասարդ կիսը միասին կը տանի թշուառութեան անդունդը:

Մինչեւ այն ատեն իր կնոջ և ոչ մէկ փափաքին հակառակեր էր. Սուրբիկին ամէնէն չնչին

հաճոյքն իրեւ պարտականութիւն մը ի գործ դրած էր միշտ և ասկից վերջը մի և նոյն բարեսրտութիւնն ու թոյլտուութիւնը տալու հարկը ճանչցաւ:

Այս ձևով Տիգրան աւելի մեծ աղատութիւն մը վայելեց Սուրբիկին քով. իր բոլոր բարեկամութեան հակառակ, այս էր մարդկային սրտի տկարութիւնն. գրեթէ զոհութեամբ տեսաւ Արամ էֆէնտիի միևնաւոր մնալը. բայց զայն առանձին չի թողուց. երբ որ Արամ էֆէնտի իր աշխատութեան սենեակէն դուրս ելնէր, Տիգրան անոր քով կը կենար միշտ ու մերթ գրաւոր խօսակցութեամբ և մերթ պէզիկի խաղով կ'անցունէին միասին քանի մը ժամեր:

Խոսքով չուտով յառաջացեր էր իր կանխորոշ ճամբուն մէջ. դատաւորական ասպարէզն, օրինական ճշդութեամբ սահմանափակ գտնուելով, առաջուց ի վեր անյարմար թուած էր իրեն. ուստի չուտով թողուց իր ընդհանուր դատախազի օգնականի պաշտօնը վարչային բարձրագոյն պաշտօնի մը փոխարէն:

Այս երիտասարդը՝ Ղիւրին ու արագ յառաջդիմութեան մը անհրաժեշտ եղող բոլոր պայմաններն իր անձին վրայ կը բովանդակէր:

Նա ունէր մեծերու դէմ հլու ու ստրուկ հնազանդութիւն, ազդեցիկ անձանց մերձաւորութիւն և անոնց քով այն ողորփիչ ու չողոքօրթ զուարճախօսութիւնն՝ որ երբեմն խնդկատակութիւն կը կոչուի ու շատ անգամ ճշմարիտ արժանեաց տեղ կը

բռնէ : Այս միջոցով ստացեր էր նա զօրաւոր պաշտպաններ :

Միանգամայն յաջող ամուսնութեամբ մը ըր դրամական կացութիւնն ապահովեր էր, առանց վարանելու ամուսնանալով հարուստ ու գեղանի աղջկան մը հետ որոյ բոլոր պակասութիւնն՝ ատենով հայրենի տունէն փախուստ տուած լինելն էր երիտասարդ դասաւանդին հետ : Հազար ոսկի օժիտ պիտի տար անոր հայրը՝ մեծահամբաւ դրամատէր մը որ կառավարութիւնն ու հասարակութիւնը կողպտելով ձեռք բերած էր իր հարստութիւնն և զոր քրտինքով ու պատուով ձեռք բերուած կ'անուանէր : Սակայն հակառակ իր մեծ դիրքին ոչ ոք իր աղջկէն ամուսնութեան ուղած էր և անոր աղամկալից անցեալին ատեն անցնելով մոռցուած չ'էր :

Խոսքովի պէս դրամի կարօտ ու պատուոյ մանին ներողամիտ անձ մը միայն անոր ամուսին կրնար լինիլ : Բարձրանալու մշտատեւ տենչէն բռնուող այս մարդուն աչքին ամէն ինչ՝ բարեկամութիւն կամ ամուսնութիւն՝ միայն իր մեծութեան գաղափարներուն նպաստելուն համար գոյութիւն ունեցող բաներ էին :

Նորա կինը պէտք էր նախ և առաջ դրամի տէր լինիլ, երկրորդ՝ սրահի մը մէջ խօսակցելու չափ կրթեալ մէկն ըլլալ, և Խոսքով այս միութեան մէջ անկէ անդին չի նայեցաւ :

Շիտակն ըսելով իր կինը կատարելապէս յարմարեր էր այս տարօրինակ մարդուն : Եւզինէ վառ ու խռովեալ երեւակայութեան տէր, յամառ ու արտակարգ աղջիկ մ'էր :

Ճարտար դաշնակահար, լաւ գծագրիչ, ինչպէս որ կը տեսնուէր իր ներքնասենեակի պատերէն զորս իր մատիտին արտադրութեամբը միայն զարդարեր էր, այս կինն ամէն բանէ առաջ իր անկախութեան սիրահար մէկն էր : Շարունակ ֆրանսական վէպեր կարդալով՝ անոր ըմբոստ բնաւորութիւնը բոլորովին անգուսպ ու յիմարական բան մը դարձեր էր : Թաղուն, անձայն ու անչուկ սիրահարութիւն մը՝ անոր զգուանք պիտի աղղէր, ընդհակառակն առեւանգութեան, բռնութեան, ըստանութեան կամ թունաւորման վախերով լեցուն ու գայթակղալի հոչակ ունենալիք ամէն տրիփ անոր պիտի յաղթէր :

Անոր ազատութեան ու անկախութեան փափագը՝ բռնաւոր տարբաւորի մը գերին լինելու ջանքն էր միայն և ոչ ուրիշ բան : Այս կնոջ հետ հաշտ կենցաղի յոյսն անկարելի էր. անոր կամ տէրը կամ ստրուկը պէտք էր լինիլ :

Իր արկածալից երիտասարդութիւնը միշտ չափազանց ներողութեան մը արժանացած էր հօրը կողմէն որ անհաւատալի տկարութեամբ մը կը սիրէր այս աղջիկն :

Եւզինէի ամուսին լինելիք մարդը պարտ էր առաջուց աչքն առնել անոր լուծին տոկալը, գտնէ անոր բացարձակ անկախութիւնը ճանչնալը : Խոսքով այս վիճակն անընդունելի չի նկատեց. չէնք չնորհք եւզինէի երեսն անգամ նայած չ'էր. կապոյտ աչուի էր թէ սեւ աչուի, անոր մազերը խարտեա՞շ էին թէ չաղանակագոյն. բերանը փոքր էր թէ մեծ, չիտակը չատ աղէկ չ'էր գիտեր. խիստ լաւ

գիտեր սակայն որ իրեն տրուելիք օժիտը նշան-
տուութեան օրէն իր տրամադրութեան ներքեւ
պիտի գտնուէր ու այս բաւ էր անոր:

Ամուսնութեան առաջին ամիսները փոխադարձ
ու գերադանց անապրեքութեամբ հետեւապէս և
անպրոքութեամբ անցաւ, մինչեւ որ խոսքով անգամ
մը իր ամուսնական իշխանութիւնն ի փորձ դնել
ուզեց:

Տիկնոջ երիտասարդ մէկ ազգականը՝ խոսքովի
տան սովորական և տմէնօրեայ այձեւութիւնէն մէկը
դարձեր էր. այս տղան՝ վաճառականի մը քով
գրագիր, որ իր շարժականն իր զգեստներուն
միայն կը յատկացներ, բաւական վայելչադէմ ու
խարտիչահեր մէկն էր զոր չար լեզուները կը
պնդէին թէ Եւգենի վաղեմի ու արդի մէկ մտերիմը
լինէր: Այս լուրը չուտ հասեր էր խոսքովի ականջը,
բայց չ'էր ուզած անորոջ ու տարտամ կասկածի մը
վրայ իր զուռը փակել անոր դէմ, նամանաւանդ
ամուսնութեան առջի օրերը: Տանը մէջ բնաւ կա-
րեւորութիւն տուած չ'էր անոր. առջի տեսութե-
նէն մէկ երկու բառով հասկցեր էր որ, զգեստնե-
րու գլխէն ի դատ, այս անձն ոչխարի մը պէս ան-
միտ ու վայրենիի մը չափ տգէտ արարած մ'էր: Այս
տխմար էական Եւգենի մը պէս կնոջ մը տարփաւորը
չ'էր կրնար ըլլալ:

Սակայն ի սկզբան անմիտ և նկատուած այս
արարածը՝ քիչ քիչ խոսքովի անտանելի թուեցաւ.
իր հակակրօնութիւնն այնչափ աւելցաւ որչափ իր
կինն այս աստիճանի ապուշի մը մը վրայ տարօրի-
նակ դորով ու սքանչացում կը յայտնէր:

Խօսքի պզտի միանամարտով մը սկսաւ այր ու-
կնոջ մէջ այս երիտասարդին վէճը:

Եւգենի անոր ճաշակն ու վայելչութիւնը կը
գովէր:

— Կը զարմանամ, ըսաւ անոր ամուսինն, այդ
անհամ պարոնէն ախորժելուդ:

— Ինչո՞ւ ըլլայ անհամ, միթէ համով ըլլալու
համար պէտք է անպատճառ քաղաքական կամ
աւուսնական նիւթերու վրայ ճառել ձեզի պէս.
մենք՝ կանայքս՝ այդ տեսակ բաներէ չ'ենք հաս-
կնար, ամէն մարդ իր ճաշակն ունի:

— Այդ խօսքը քու հատութեանդ յարմար չ'է.
գուռ ուռնալ կին մ'ես և շարունակ քուրջի վրայ
խօսիլը դատարկ գլուխ կանանց յատուկ է:

Քանի մ'օր վերջը խօսքը նորէն բացուեցաւ
բայց այս անգամ աւելի կծու կերպով:

— Չ'եմ կարծեր որ յատկապէս ինձ հակառա-
կելու համար այս անպիտան անձն հոս յաճախել
կուտաս. անցեալ օրուան զիտողութենէս ի վեր
այդ պարոնն օրը երեք անգամ գալ սկսաւ:

— Ամենեւին. միայն կը խնդրեմ որ այդքան
չնչին բանի մը համար խնդիր չի հանէք. որովհետեւ
չառ կանուխ է դեռ, աւելցուց հեգնութեամբ. վեց
ամիս չ'եղաւ ամուսնաշաղիս և նախանձոտ Օթէլ-
լոյի դերը ծիծաղելի կ'ըլլայ:

Խոսքով բարկացաւ բայց ինքզինքը զսպեց:

— Համբերութեամբ մտիկ ընել պարտաւոր եմ
սրտովհետեւ քէզմէ մեծ եմ. քեզ նկատմամբ մինչեւ
հիմա ունեցած անտարբերութիւնս աննախանձ ըլլալս
կը հաստատէ, կը պահանջեմ միայն որ պատշաճու-

թիւնը ճտնչնաս, ըսաւ ցուրտ կեպով ու դուրս ելաւ սենեակէն:

Ի՞նչ տեսակ էին Եւգինէի յարաբերութիւններն այս երիտասարդին հետ որ Արմենակ կը կոչուէր. արդարութիւնն յարգելու համար պարտաւոր ենք յայտնել որ անպատշաճ կապակցութեան ամէն զգուշաց բողոքովին անհիմն էր:

Եւգինէ չ'էր սիրեր ու չ'էր կրնար սիրել այս տխմարը բայց տխմարութիւնն ալ իր հաճելի կողմըն ունէր:

Արմենակ Եւգինէն կարենալ սիրելու մեծամրտութիւնը չ'ունէր բայց անոր հետ տեսնուիլն հասարակաց տեղ մը անոր հետ միասին ժուռ գալն իրեն շատ էր ու քիչ չ'էր:

Մինչև իր էրկանը դիտողութեան պահուն, Եւգինէ այս տղուն հետ կ'ըրօսնուր, անոր վրայ կը ծիծաղէր, կը խնդար, բայց գէշ աչքով մը նայած չ'էր անոր. սակայն իր էրկանը ընդգիմութիւնն անոր ի բնէ պատերազմատէր ողին արթնցուց. նա մանաւանդ անոր խօսքին վերջին պարբերութիւնը խիստ վիրաւորիչ դատեց. «Քեզ նրկատմամբ ունեցած անտարբերութիւնս աննախանձ ըլլալս կը հաստատէ» ըսեր էր. անտարբերութիւն... Եւգինէ իր ամուսնոյն համար սրիչ ըլլալով ունեցած չ'էր. բայց ամուսինն իր մասին անտարբեր ըլլալու իրաւունք չ'ունէր և քրոջեց այդ անտարբերութիւնը խորտակել:

Ի չնորհա Եւգինէի բերած օժիտին և իր ամսականին Խոսրով Պոլսոյ առաջնակարգ էֆէնտինէ-

րէն մէկն էր հիմա. իր կնոջ բերած գումարը քօնսօլիտէի խաղով ստացուած մէկ երկու յաջողութեամբ կրկնապատկուած ու եռապատկուած էր և Խոսրով շահագիտութեան մէջ յանդուգն ու անվախ՝ վերջին բաղդով մը մեծ հարստութիւն մը չինել ու այնպէս քաշուիլ կ'ուզէր այդ վտանգաւոր խաղէն:

Մէկ օրուան մէջ հարիւր ոսկի շահիլ կամկորտնցնելու վարժուող մարդ մը խնայողութեան տէր չ'էր կրնար լինիլ ու Խոսրովի քօնսօլիտէի ելլելէին պատճառած շահերուն մէջ իր տանը համար ըրած մեծ ծախքը չնչին բան մ'էր:

Կարօտութեան մէջ նուաաստ ու ստրուկ եղողն հարստութեան մէջ ամբարտաւան կ'ըլլայ. Խոսրով հաղթաւոր ռեկիներուն հաշուոց հետ շուտով հինաւուրց ազնուականի մը բոլոր ձեւերը սորված էր:

Այս էֆէնտին մոռցած էր անշուշտ հայրենիքէն հետիտան Պոլիս գալը կամ տնտես ախպօր աւելցուկ հացի կտորներն, երբ իր հիւրերուն զանգասող ձայնով մը Հեռալին և Պիւռկիին կօշիկներէն կամ Լըպօնին կերակուրներէն կը դժգոհար:

Իր աղագային գաղափարաց դալով, իրրև նորահա հարուստ մը՝ վարչութեան, ժողովոց և երեսփոխանաց վրայ ծիծաղելու իրաւունք ունէր. բայց Խոսրով խորամանկ փառասէր մ'էր որ այդ ժողովոց մէջ ձայն ու իշխանութիւն ունենալը չ'արհամարհեց:

Առաջին պաշտօնատարը չ'էր նա (և անտարակոյս վերջինն ալ չի պիտի ըլլար) որ ազգին մէջ ազդեցութիւն ունենալն իր ղիրքին օգտակար

կերպով ծառայեցնելու գաղափարն յղացեր էր։ Այս օրինաւոր ակնկալութիւնն՝ ի վաղուց անտի շատ քիչ անդամ ի դերեւ ելած է որպէս զի նաբեկներ աղոր ճշմարտութիւնը չ'ըմբռնեն։

Մէկ նամակով Խոսրով իր հայրենիքէն երեսփոխան ընտրել տուաւ ինքզինքն Ազգային ժողովին, իսկ հոն խոհեմութիւնը ձեռքէ չի թողուց ու խորագէտ ճարտարութեամբ ձեռք բերաւ աղատամիտ ու ժողովրդական երեսփոխանի անունը զոր պաշտօնատար երեսփոխանները խիստ քիչ անդամ ստացած են։

Ժողովին ամէն նիստերուն ներկայ, ներկայ նախագատարաստական դուժարումներու, ամէն զիճարանութեանց մասնակից։ իր դիւանին մէջ տեղեկարեր, հանդանակութեանց մէջ կտրգաղէր մասնախումբի անդամ, Խոսրով էֆէնտին Ազգային ժողովոյ ամենէն դործունեայ ու ազդեցիկ անդամներէն մէկը դարձաւ։

Ամէնքը միաբերան կը դովէին այս մարդն որ ազդին յիստելու կարողութեամբն հանդերձ այնքան անձնուէր կը ծառայէր անոր։

Այս համբաւը՝ զոր անաղարտ կը կարծէր, բոտանայէ յետոյ սկսաւ իւր շահատակութիւններէ։ իր ձայնն հետզհետէ խրոխտ և հպարտ՝ հակառակ կարծեաց տէր երեսփոխաններն արհամա հանօք ու սպանալեօք կը սաստէր։ Ո՛վ էին այն անպիտան մարդիկն որ կը համարձակէին իրեն գէմ խուրի գիտէ՞ին որ կարող էր զիրենք մինչև յաքսոր մասնել։

Խոսրովի ծրագիրներն ի դործ դրուելու մաս

էին. միայն իր ընտանեկան կենաց խռովութիւններն ածեր ու բազմապատկեր էին երթալով։

Ինչպէս ըսինք եւզինէ իր էրկանն անտարբերութեանը յաղթելու համար անոր նախանձը շարժել որոշեր էր։ Ոչինչ այնքան անխախտելի է որքան կանացի որոշումն։ Այն վայրկենէն սկսելով եւզինէ չ'եր թերացեր, իր ամուսինը կատղեցնելու համար, ի դործ դնելու այն ամէն փոքրիկ կամ մեծ, անվնաս կամ վնասակար միջոցներն որ կանանց պատերազմի համարաւ կը կազմեն։

Այն երիտասարդն ամէն օր հրաւիրել, իր ոտքին քով նստեցնել, գլխի վայր փափալ անոր ականջն ի վայր, թեւ մտնել շրջապատութեան համար ու կոթնիլ անոր թեւին ամէնուն ուշադրութիւնը հրաւիրելու չափ. ու երբ ասոնք անբաւական դատուեցան, նամակագրութիւն մ'սկսիլ անվերջանալի, օրն իրիկուն տոմսակներու տարուբերին զրաղեցնել ծառայները, ծաղկանց փունջեր պատրաստել տալ, զրկել և ընդունիլ ու վերջապէս կղզին կամ Պէօլիւքէրէ կամ ուրիշ հեռու տեղեր ժամագրութիւններ կարգադրել, ահա եւզինէի ռազմագիտական միջոցներն։

Խոսրովի՝ քիչ քիչ անհանդուրժելի երեցաւ իր կնոջ ընթացքը։ Կոխներն անպահաս դառնալ սկսեր էին. բայց եւզինէ պատերազմէ փախուստ տուող չ'էր. ընդհակառակն. արդէն քոնսօլիտէի մէջ մի քանի մեծ կորուստներ Խոսրովի բնաւորութիւնը բուրբովին դառնացուցեր ու համբերութեան չափը լեցուցեր էին։ Տանն անկարգութիւնն ու անխամութիւնն որ շուայութեան ծայրագոյն

աստիճանի հասեր էր, իր կնոջ մասին ամէն մանրամասնութիւններով յեղյեղուած ամօթալի պատմութիւններ, ընտանեկան յարկին կործանման ապահով նշաններն էին. խոսքով թէև երբեք չէր սիրած, չէր ախորժած իր կնոջմէն, բայց քիչ մ'ալ սպասել որոշեց:

Դրամական կորուստներն ու ձախորդութիւնն որ քանի մ'ամսէ ի վեր զինքը հը հալածէին, պաշտօնի յառաջդիմութեամբ փոխարինել որոշեց. իր ամսականը ներկայ վիճակին մէջ անբաւական դարձեր էր նոյն իսկ իր կնոջ զարդարանացն ու պարտքը դիզուեր էր չորս դին. ամսականի ու պաշտօնի բարձրացումը փրկութեան միակ ճամբան էր. դեռ ոչ ոք զիտէր անոր նեղութեան մէջ զըտնուիլն. ամէնքը զինքը հարուստ ու աղքեցիկ դիտէին. ժամ էր աղէկ ու արտաքոյ կարգի վարպետութեամբ մը վերստին հաստատել իր կորսուելու մօտ եղող զիւրքը. խոսքով ազգային գործոց դարձուց իր հետաքննին ակնարկն:

Որ մէկին խոստմամբ, որ մէկին սպառնալեօք որ մէկին համոզմամբ խոսքով յաջողած էր արդէն կուսակցութիւն մը կազմել ժողովոյն մէջ, որ իր գաղափարներն ի գլուխ պիտի հանէր:

Սահմանադրութեան վերաքննութեան վիճաբանութիւնը տեղի կ'ունենար: խոսքով՝ պարզապէս զայն ջնջելու համոզումը յայտնեց. իր կարծեօք, Քաղաքական ժողովը կը բաւէր ամէն ինչ տնօրինելու. ինչ պէտք այս վարախօս երեսփոխանաց որոցմէ օգուտ չի կար. տասն և վեց

տարուան փորձը մէջ տեղն էր իր համոզումն հաստատելու: Միւս կողմէ ազգային վարժարաններու պէտք չի կար որք աւելորդ ծախք մը ու հոգ մ'էին ազգին զլլոուն:

Այն ատենուան մարդիկն հիմակուաններուն չափ անսիրտ ու անհոգի չէին:

Նախ ապշութեամբ մտիկ ըրին այս նոր վարպետութեան ու յետոյ որոտալից ընդմիջում մը ատենաբանին խօսքը կտրեց.

— Մի՛ մեղանչէք Սահմանադրութեան դէմ, կը պոռային ունկնդիրներն հաղիւ զսպելով իրենց զայրոյթը:

— Ի կարգ, ի կարգ, կը գոչէին երեսփոխաններն յոտին կանգնած:

— Շարունակեցէ՛ք, ԼՖէ՛նտի, կը պատասխանէին միւս կողմէ խոսքովի կուսակիցները:

Խոսքով այս ընդհանուր խոսքովութեան մէջ չի տկարացաւ. այլ թեքերը խաչաձև միացնելով իր կուրծքին վրայ:

— Պիտի սպասեմ հոս որ Դիւանը գոնէ խօսքի ազատութիւնն յարգել տայ, ըսաւ նա. չեմ կարծեր, աւելցուց սպառնալից ակնարկութեամբ ունկնդիր ամիսին, որ խուժանին յարձակմանց դէմ մեր անձերը պաշտպանելու համար կառավարութեան միջամտութեան զիմելու հարկադրէ՞ք զմեզ, Ատենապետ է՛Ֆէնտի:

Ատենապետին զանգակին ձայնն աղմուկին հետ կը շարունակուէր ու անլսելի կը դառնար:

Ամէնէն կոշտ ամականներն, ամէնէն ծանր 4.—Անհնարացած Սերուկոյ մը

խօսքերն իրարու դէմ կը փոխանակուէին. Դիւանը չուարած ի զուր լուծիւն կը պահանջէր:

Երեսփոխանները կ'զգային որ պատրաստուած դաւ մը կար, ամէն մարդ կացութեան ծանրութիւնը կ'ըմբռնէր. բայց ոչ ոք բացորոշ կերպով խոսքովն ամբաստանելու կը համարձակէր, այնքան ծանօթ էր անոր վտանգաւոր անձ մը լինելը.

Սահմանադրութեան հիմնադիրներէն ծերունի երեսփոխան մը խօսք պահանջեց ու պահ մը յաջողեցաւ ստանալ. ալեհեր բայց առոյգ ու կայտառ բժիշկ մ'էր Տօքթէօն Բ. պէյ. որոյ այսքան յուզեալ ձայնը լսուած է՛ր դեռ. նա այն անձերէն էր որոց միշտ պատկառանքով ունկնդրութիւն կը լինէր. իր երիտասարդութեան ատեն Սահմանադրութիւնը տուեր էր ազգին իրեն պէս մի քանի երիտասարդաց հետ խորհելով ազգին ապագային. բեղմնաւոր ու ազատական խորհուրդ մ'էր զոր յընդացեր ու դործադրեր էին. իր երկն էր ազգային օրէնքն և զաւկի մը չափ կը սիրէր զայն. Այդ օրէնքը ջնջելու պահանջումն իր աչքին ոճիր մ'էր:

Ամէնքը պահ մը լռեցին այդ մեծարելի ծերունուն ձայնին առջև:

— Կը յիշեցնեմ Դիւանին, ազազակեց նա, որ Սահմանադրութեան դէմ խօսելու ազատութիւն չի կայ այս ժողովին մէջ. խօսելու ազատութիւնն հոգ կանգ կ'առնու. Դիւանին պարտքն է ժողովին կամքն հարցնել իմանալու համար թէ կը հաճի՞ր ատենաբանին մտիկ ընել. Ներեցէք որ ըսեմ նաև թէ Դիւանին վեհերոտ ընթացքը ժողովին անարգանք մ'է:

Որոտնդոտ ծափահարութիւն մը մէկ կողմէն, իսկ ուրիշ կողմը միւսէն, վերսկսան մեծագոյն աշտուկութեամբ:

Նախատինք չի բաւեցին. Խոսքովի հակառակորդք քաջալերուեր էին ու ամէնէն ծանր ամբաստանութիւններն ապտակի պէս անոր երեսին վը զարնէին:

Վերջապէս Դիւանին և քանի մ'ազդեցիկ երեսփոխանաց օգնութեամբ վայրկեան մը կարգը վերահաստատուեցաւ ու քուէարկութեան արդիւնքն, ատենաբանն ունկնդրելու ձախն բացարձակ առաւելութեամբ «ոչ» մը երեւան հանելով, Խոսքովի բոլոր յատակադիրներն հիմնայատակ կ'ըմանեց:

Վար իջաւ բեմէն, կաս կապուտ կտրած ամօնէն ու բարկութենէն, բայց դեռ խորիտ ու ըսպառնալից մեկնեցաւ ժողովէն, մէկտեղ տանելով իր կործանեալ յոյսերուն հետ վրէժխնդրական պատրաստութիւններ:

Խոսքովի մեկնելովը բն մը կարծես վերցաւ ժողովին սրտին վրայէն. այն մարդուն վախէն ոչ ոք իր համոզումը կրնար ազատութեամբ յայտնել, այդ մարդն օտարական մ'էր. անոր հեռանալէն յոյս մարդն իրենց լեզուին տուին. մին պարտաւանաց քուէ մը առաջարկելու չափ յառաջնաց. ժողովն ազդասիրական եռանդով մը յուզեալ էր. երեսփոխանները զիրար կը շնորհաւորէին. ու այսպէս վերջացաւ այդ նշանաւոր ու յատմական նիստը:

Խոսքով տուն դարձաւ. Ե. դինէ դուրս ելած

ու վերագարձած չ'էր դեռ, թէ և ժամը 12 ի մօտ էր. Խոսրով՝ արդէն ցասմամբ լեցուած, իր կնոջ ընթացքն աններկի դատեց. ընտանեկան հորիզոնին վրայ մեծ փոթորիկ մը պատրաստուած էր ու տիկնոջ վերադարձին կ'սպասէր պայթելու համար. ժամը կէսն էր ու ոչ ոք երևան ելած էր. ո՞ւր գացեր, ո՞ւր մնացեր էր. Խոսրով իր կատաղութիւնն սպասաւորներուն դէմ դարձուցեր էր, չէր գիտնալով որի դէմ յագուրդ տալ իր բարկութեանը:

Մէկին քառորդ մնացով, եւզինէ տուն դարձաւ բաց կառքով մը. յայտնի էր թէ զուարճութենէ մը կը վերադառնար, կ'երևէր թէ քիչ մը ոգիւնց ըմպելիք ալ խմած էր, որովհետեւ այտերը վարդագոյն, աչերը կարմրած, զուարթ ու բարձրաձայն խօսելով խնդալով վար ցատկեց կառքէն:

Սեւ կորնատիէ ձոխ ու գեղեցիկ շրջադգեհատ մը հողած էր որ անոր գիրուկ ու բարեձև հասակըն ու ուսուցիկ կուրծքը կը սեղմէր. մագերը սև, փայլուն ու երկայն, անգլխական ձևով ու վաղելչութեամբ յարգաւորած, հազիւ հազ կ'ամփոփուէին աթրասէ ծոպերով զարդարուած յարդէ գլխարկի մը տակ՝ որոյ ձեն խտալացի աւազակներէն առնուելուն համար, Գպտիկանք կը կոչուէ:

Երեսը ներկած, դէմքը ճերմակ ու կարմիր, արտեանտունքն ու յոնքերը սև, չրթունքը լայն ու հեշտաւէտ, ուռնգերը զոգղոջուն, աչերը փայլուն, կուրծքի՝ անմասն ու խոստմնալից՝ թափանցիկ տանթեղներով ծածկուած, որ իր գահավէժ ելէջջովը կը մատնուէր, ձեռնոցները մինչև ուսն եր-

կարած ու ձեռքն հովանոցի տեղ մեծադին խարազան մը, ահա այս ձևով Եւզինէ իր ամուսնոյն դէմն ելաւ:

Խոսրով՝ առաջին անգամ ըլլալով՝ զարմացաւ ու սքանչացաւ այսքան վայելչութեան ու լրբութեան վրայ:

Ի՞նչ կ'ընէր այս գեղանի էակն որ զաշխարհ մոլորեցնելու կարող կը թուէր. Խոսրով ապշեցաւ ու միանգամայն ներքին հպարտութիւն մը զգաց:

Ինչպէս մինչև հիմա աչքին չ'էր զարկած այդ հրապուրիչ մարմինն, այդ պաշտելի կինն որ վեհերատութեան օրէնքներն անգիտանալուն համար թերևս այնքան գեղապանծ կ'երևէր:

Խոսրով յանկարծ վայրենի իղձ մը զգաց իր սրտին մէջ, հրաշէկ երկաթի մը այրուածքին նըման. մոռցաւ իր կացութիւնը, քայքայումն, այն օրուան պարտութիւնը, բարկութիւնը, վրէժն ու ամէն ինչ: Չարմանալի երևոյթ մ'էր ասի մարդկային տկարութեան, երբ մինչև այն վայրկեանը միայն մեծութեան, փառաց ու հարստութեան խորհուրդներով համակուած այս մարդն՝ ո՛չ թէ օտարունայ մը հանդէպ, ո՛չ այլ իր կնոջ համար, իր երկու տարուան կնոջ դէմը վաւաչոտ ու յիմարական սէրով մը կը տագնապէր:

Սպառնական չեչու մը պատրաստեւ էր, սակայն փայտաշող ու ողորձ ձայն մը միայն ելաւ բերնէն.

— Ո՛ւր մնացիր մինչև հիմա:

— Ես ալ աղէկ մը չը գիտեմ. ո՞ւր չը մնացի որ. ցորիկուան ճաշէն վերջը ժամ մը միայն կուր-

սընցուցի յարդարանացս համար, յիտոյ Տիկին Աճա-
հետ Մատաք գացինք. անցեալ օրուրնէ որոշեր
չինք. ո՞վ գտնանք հոն կը հաւնիս. նախ և առաջ
մեծ մարդերէն, էֆէնտիններէն պիտինք, քանի որ
այնպէս հաճելի է ձեզի: Կարապետ և Երուանդ
էֆէնտիններն իրենց տիկիններով միասին, անկից
վերջն, այն ելիտասարդ պատկերահանն որ մնդի
մէկ երկու անգամ եկաւ. զիտես որ շատ պաշտելի
տղայ մ'է այդ տղան. յետոյ մեր Արմանակն իր
եղբորորդուն հետ որ Բարիզէն նոր եկած է հոս
արձակուրդի ամիսներն անցունելու համար. շատ
ղուարձախօս անձ մը. երգեցինք, պարեցինք ու
գրօսեցանք, նամանաւանդ բաւական զարեջուր-
խմեցինք և յիտակն ըսելով ինձմէ զստ ամէնքը
դիմովցան:

Եւզինէ ինքզինքը դուրս ձգելու իրաւունք
չունէր. գլորեց քան թէ պատմեց այս ամէնը
մէկ շունչով:

Խոսքով պարզապէս հմայուեր մնացեր էր:

Կարելի՞ բան էր որ մինչև հիմա մեկուտաց-
ման մէջ թողած լինէր իր կիներն ու ուրիշներ
միայն ճանչցած ու պաշտած լինէին զայն. Խոս-
քով զգաց նախանձու որդն որ իր սիրտը կը կրծէր:

Այսչափ տառն անփոյթ ու անտարբեր գրեթէ
թշնամացած մնալ յետոյ, հաշտութեան ու համա-
կըրութեան ճամբան խիստ դժուարին երեցաւ.
Ի՞նչ ձեռք պիտի սկսէր յայտնել անոր իր յանկար-
ծական փոփոխութիւնը:

Ճաշի տակն էր. Եւզինէ զարմացաւ որ այն

իրիկունը նախատեսեալ կսիւր տեղի չ'ունեցաւ
Խոսքովի կողմէ, ընդհակառակն գրեթէ համակրա-
կան ձև մը նշմարեց անոր վարմունքին մէջ: Խոս-
քով ճաշին վրայ սովորականէն աւելի զինի խմեց
ու իր կնոջ կատակներ ըրաւ: Եւզինէ ասոր չէր
սպասեր. հասկցաւ որ զաղտնիք մը կար ու իր
կանացի բնադրմամբ չ'ուշացաւ իր ամուսնոյն
հաշտութեան փափագը դուշակելու:

Ինչպէս ամէն անձնապաշտ կին, Եւզինէ խիստ
մեծ դաղափար ունէր իր անձին վրայ. վաղ կամ
անագան կ'սպասէր իր ամուսինն իր ոտից տակ
տնանել, ուստի Խոսքովի ընթացքը մեծ հաճու-
թիւն պատճառեց, բայց անոր փաղաքուշ խօսքերը
գերազանց կերպով անհամ թուեցան իրեն: Խոս-
քովի ո՛չ զգուանքին և ո՛չ անուշ լեզուին կարե-
ւորութիւն բնծայած էր երբէք. հետեապէս անոր
անձնատուր լինելը տնանելով իր ցուրտ ու հակա-
ռակորդ բնաւորութիւնը մէկդի չի ձգեց:

Խոսքով, զինուայ շողիներէն մոլորած, իր կիներն
համբուրել ուզեց. Եւզինէ խորին ու անդիմադրելի
զգուանք մը զգաց այս մարդուն փայփայանքէն:

— Թող զիս կը խնդրեմ, ըսաւ դառն կերպով,
այդչափ մօտութեանէն չ'եմ ախարժիր:

Ու իր սենեակն առանձնացաւ ու դուռը
փակեց:

Յնորքներով, իղձերով ու խրատներով լեցուն
գիշեր մ'եղաւ այն առաջին գիշերն յորում Խոսքով
իր կնոջմէն հեռու մնալուն բոլոր կարօտն ու բո-
լոր դառնութիւնն զգաց:

Մտածեց որ ամուսնական կեանքը կարի ծանրակշիռ հանգամանք մը կ'զգենուր իր յիմարական տենչանքին պատճառաւ։

Ինչպէս ըսինք, առանց Եւզինէի համակրող կամ համակրելի լինելն ստուգուելու ամուսնացած էր հետն անոր ազատութիւնն յարգելու պայմանաւ. առետրական գործ մ'էր զոր կատարեր էր թիւերու ու շահու վրայ հիմնելով իր ամուսնութիւնն առանց սէրն ի հաշիւ առնելու, ու հիմա որ անդուստ պ ու անբացատրելի կիրք մը զինքն իր կնոջ ոտքը կը ձգէր, կը խորհէր, մեծ մտաւտանջութեամբ, թէ ինչ տեսակ ընդունելութիւն մը պիտի գտնէր հոն։

Եւզինէի բնատրութեան նայելով, այդ ընդունելութիւնը քաջալերիչ լինելէ խիստ հեռի կը թուէր։

Անցան մի քանի օրեր, յաղթական կիներ իր զբօսալից ընթացքը փոխելու կողմը չ'էր բնաւ. Խոսրովի բոլոր ներդաժտութիւնն ու բոլոր մտերմութեան փորձերն ի դերեւ ելան։

Եւզինէ կարծես զինքը ծայրայեղ միջոցներու դիմել տալու առիթ կ'որոնէր։

Խոսրովի քաղցրութեան ու համակրութեան վերջին ջանքերը կատարելէն կէս ժամ վերջն էր որ նորա կինը տիկնոջ մը հետ ժամադրութիւն մը պատճառ բռնելով դարձեալ մեկնելու կը պատրաստուէր։

Ամուսինն զգաց քարկուծեան կրակն որ իր զլուխն ու միտքը կը յեղաշրջէր։

— Դուրս չը՛ պիտի ելնես, գոչեց նա կիրքէն ու զայրոյթէն կուրցած, երբ որ տեսաւ որ Եւզինէ դուրս ելնելու վրայ էր։

— Ձեր կալանաւորը չ'եմ կարծեմ ու դուք բանտապահ մը չ'էք։

— Ամուսինդ եմ ու ինձ պիտի հնազանդիս։

Երիտասարդ կիներն այս ձեւերուն վարժուած չ'էր. ինքն ալ զայրանալ սկսաւ։

— Հնազանդութիւն, ըսաւ նա, հա՛, հա՛, չիտակը զիս խնդոցնել սկսար, ես ո՛չ քու աղախինդ եւ ո՛չ ալ սպասաւորդ եմ, քու ծառաներուդ հետ վարուէ այդպէս։

— Ձը՛ պիտի ելնես դուրս, կը հասկնամ, գոչեց էրեկն ինքնիրմէն բոլորովին դուրս ելած ու բռնութեամբ քաշելով կնոջը թեկէն։

Եւզինէ դեղնեցաւ։

— Դո՛ւն ալ չափն անցուցիր, այստեղ Խոսրովի լեռը չ'է, ինձի նայէ՛. ըսաւ անոր, քու հայրենակիցներէդ շատերը մեր տունն իբրեւ սպասաւոր պահած ենք, դո՛ւն ալ կրթութեամբ աւսուցմէ տարբերութիւն չ'ունիս եղեր. վրաս ձե՛ռք վերցնել, ալ ամէն ինչ վերջացաւ. հիմա հօրս տունը պիտի երթամ. շո՛ւտ, շուտ կառք մը բեր, Ծակո՛ր, պոռաց սպասաւորին՝ որ էրեկ կնոջ մէջ տեղի ունեցած կռիւն հասկնալու համար զրան մօտ եկեր էր։

Կռիւր ծանր կերպարանք մ'ստացաւ. Խոսրով իր կիրքէն չփոթած իր կնոջ վրայ իշխանութիւն ունենալ կարծեր էր. անոր պատասխանն իր գիր-

քին ինչ լինելն հասցուց. Եւգինէի պատասխանը պաղ ջուրի ռուշնի մը պէս անոր խելքը զուլար բերաւ. արդարեւ անկէ հնազանդութիւն չ'էր կըրնար պահանջել. իրենց ամուսնութեան առաջին պայմանն էր այդ. հօրը տունը վերադառնալու ըստ պառնալիքը մանաւանդ զինքն ահաբեկեց. անկից զտուրիլն ուրիշներու, բացարձակապէս ուրիշներու յանձնել էր զայն:

Խոսքով կացութիւնն ըմբռնեց. ինքն ամուսնական իրաւունք ու իշխանութիւն չ'էր ունեցած բնաւ ու հիմա որ իր կնոջ օթխոն սպաներ լմնցուցեր էր, հիմա որ նեղութիւնն հասնելու մօտ էր, կնոջմէն բաժանումն աշխարհ իր վրայ ծիծաղեցնելու միայն պիտի ծառայէր:

Այս գործնական ու դրական մարդն ամէնէն մեծ վրդովմանց մէջ անդամ իր հաշիւը չ'էր մտնար:

Հետեւապէս սպառնալեաց ճամբան թողուց՝ աղաչանաց թելը ձեռք առնելու համար. ո՛չ ոք Խոսքովին չ'ափ յաջողակ էր նուազատանալու արուեստին մէջ: Պահ մ'առաջ խրոխտ ու բիրտ լեզու գործածող այս մարդը չի վարանեցաւ իր զէմքը փոխելու, աղաչելու, ու հեծկլտեալ ձայնով, աչերն արտասուելից, իր կնոջ սաքն ինկած, ներքում ուղելու անկից:

— Գիտեմ, կը մըմնջէր նա հեկեկանօք, խառնուելու իրաւունք չ'ունիմ քեզի, Եւգինէ, դուն քու տէնդ ես. մի' մեղադրեր զիս, միշտ կը լըքանես էրիկդ ու ուրիշներու հետ կը զուարճանաս, անպատիւ բան մը չ'ես բնեւր բնաւ, աղոր տարա-

կոյս չ'ունիմ, բայց ես ալ ամուսինդ եմ ու քեզ կը սիրեմ...:

Եւ արդարեւ կը սիրէր հիմա կատաղի ու մոլեգին սիրով... Ու այս աղերսարկու եղանակին վրայ շարունակեց. իր հեշտամոլ ու վայրենի իղձերը՝ կնոջը մօտ ըրած թախանձանօք աւելցան ու զօյրացան, և այս յուզմունքով իր պերճախօսութիւնը կարծես թէ համոզիչ դարձաւ. Եւգինէի քով ծնրադրեր, անոր ձեռքերը կը բռնէր ու կը հաժարէր. կը հտտօտէր, կը գգուէր. մանկամարդ կինը չ'էր պատասխաներ. այս աստիճանի անզուսպ կերք մ'ազգած լինելն անոր անձնասիրութիւնը կը գգուէր:

Եւգինէ գոռոզացաւ ու սարսափեցաւ միանգամայն. Այս բուռն սիրոյ արտայայտութիւնն այն մարդու կողմէ որ իր էրիկն էր, վերջապէս զինք վախով լեցուց:

— Տղայ մի' բլար, ըսաւ վերջապէս իր էրիկն ոտքի վրայ հանելով, անդին նստէ, ծառայներն ի՞նչ կ'ըսեն հիմա:

Եւգինէի ձայնն հանդարտ, գրեթէ քաղցր էր. Խոսքով ուրախութենէ արբշտ եղաւ:

— Ես քու գերիդ, քու շունդ եմ, Եւգինէ, ըսաւ այս յիմար մարդը բոլորովին խելացնոր. Ինչպէս կ'ուզես այնպէս վարուէ հետս, բայց մի' սրդողիր ինձի հետ. գնա՛ զուարճացիր, դուն զուարճութիւնը կը սիրես, ես ալ քիչ մ'աշխատութիւն ունիմ. քէն մի' պահեր ինձի զէմ. սիրոյս չափազանցութիւնը զիս յուզեց. գիտես որ միշտ քու հաճոյիցդ համակերպած եմ:

Ու այն օրէն խորով իր կնոջ ճշմարիտ գերին ու շուրջ դարձաւ . մեծ պահանջութիւններ չ'ունէր . իր կնոջ մէկ ժպիտը կամ հոգմահարով երեսին զարկած մի փոքրիկ ապրտակն իբրեւ գոռանք կը բաւէր . այն օրուան կոխէն վերջն , ալ խորով ընաւ չը համարձակեցաւ կնոջն ո՛ւր երթալն , որի՞ երթալն հարցնել կամ փնտռել . կնոջը բարի կամ մեցողութեանը ձգուած էր այս կէտն որ քիչ կարեւոր չ'էր , քանի որ խորովի ձեռքն հասած անստորագիր նամակներ իր կնոջ այցելութեանց վրայ տարօրինակ մանրամասնութիւններ կը հաղորդէին :

Յանկարծ իր կինը տունէն ունեցած բացակայութիւնը վերջացուց . խորովի անհաւատալի . թուեցաւ առջի բերան ասիկայ . իրեն հաճելի՞ ըլլալու համար արդեօք Եւգինէ տունը կը կենար :

Ամուսնոյն այս քաղցր տարակույսը շուտով փարատեցաւ . Դիւրութեամբ չ'աւարեց որ իր պրիչի ընկերներէն հարուստ վաճառական մը , որու հետ զիշերներն , ուրբաթ ու կիրակի օրերը կը միանային թուղթ խաղալու համար , իր կնոջ համակրութիւնը չահած կ'երեւէր . հասկցուեցաւ որ Եւգինէ յատկապէս անոր թուղթի համար իրենց տունը գալիք օրերն այցելութեան չ'էր երթար :

Խորովի այս խաղի ընկերը՝ պարոն Մարեմեան՝ ամէնէն զիւրաւ յաղթուող ու ամէնէն առատաձեռն թուղթ խաղացողներէն մին էր . նամանաւանդ խորով քանիցս փոխառութիւններ ըրեր էր անկից և չ'էր կրցած գեռ վճարել . Մարեմեան առանց նախկին հաշիւները պահանջելու է

հարկին անոր ծառայութիւնն ընելու պատրաստ մէկն էր . այսպիսի մարդէ մը անկարելի էր յարաբերութիւնը կտրել : Այդ ու կնոջ սիրալիր ընդունելութեանը վրայ հետզհետէ այս վաճառականը տանը մէջ անպակաս հիւր մը կամ լաւ ևս է ըսել տանուէր մը եղաւ : Խորով ցորեկուան ու իրիկուան ճաշի թող չ'էր տար զայն , վասն զի երկու հարիւր ոսկւոյ նոր փոխառութիւն մ'ընելու վրայ էր . նեղութիւնը շատցեր ու պահանջատէրները տան դուռը ձեռք առեր էին :

Բայց Եւգինէ ինչպէս զատուէր էր իր բազմաթիւ մտերիմներէն :

Եւգինէ քծնող ու հեգնող բնաւորութիւն մը ունէր . հարուստ վաճառականը մինչև ցայն վայր ծանօթ էր իրեն այս կամ այն դերասանուհւոյն համար ըրած չալլ ու խելառ ծախքերովը :

Եւգինէ իր ամուսնոյն բերնէն անգամ քանիցս լսած էր անոր արտակարգ նուէրները :

Կանանց համար ամէն զոհողութիւնն ընելու պատրաստ երեցող այս մարդն իր հետաքրքրութիւնը շարժեց . մօտէն ճանչնալ կ'ուզեր թէ ինչ տեսակ անձ մ'էր Մարեմեանը . ուստի իւր սովորութեան հակառակ ուրբաթ օր մը դուրս չ'ելաւ ու էրկանը պրիչի խաղին ներկայ գտնուեցաւ . անխելք մէկը կարծեր էր զայն , բայց տեսաւ որ խօսակցութեան մէջ բաւական հանձարեղ էր . իր համբաււոր ու մեծածախ արկածներու վրայօք եղած կատակներու մատին՝ իշխանի մը վայելուչ համեստութեամբ ու փորձառու սիրահարի մը պատիւ բերելիք ք : զանապա՛ռ թեամբ պատասխանէց նա :

Այս համեստութիւնն ու զաղտնապահութիւնը խիստ հաճելի երեւցան Եւգինէի. անոր վայելուչ շարժումնքն ու ձեւերը, հաղուստն ու խօսակցութիւնը լաւագոյն տպաւորութիւն յառաջ բերին:

Մարեմեան ամուրի, հետեւապէս աղատ էր. երեսուն և հինգ տարեկան կար ու հետեւապէս պատանի սիրահարի մը նման փոփոխամիտ չ'էր. իր էրկանը մտերիմն էր և հետեւապէս անոր հետ տեսնուելու մէջ դժուարութիւն չը կար. հարուստ էր և հետեւապէս քիչ մը բան կրնար վրայ առնուլ անկից: Հարկ է խօստովանիլ որ Եւգինէի տրամաբանութիւնը կատարելապէս ուղիղ էր:

Միւս կողմէ Մարեմեան այն վարպետորդինքն էր որք խառնադնաց ու անառակութեամբ բեղմնաւոր անցեալի մը պարզեւած փորձառութեան շնորհիւ, մէկ նայուածքով պաշտելի կ'ին մը՝ պարկեշտ կնոջմէ մը կը զանազանեն: Եւգինէ՝ անտարակոյս նետուելու որս մը չ'էր:

Երկու կողմն՝ այսպէս պատրաստուած՝ շուտով զիրար հասկցեր էին. Մարեմեան չ'էր ուշացեր Եւգինէի միւս տարիաւորներն ի բաց վանելու, ու ինչպէս ամէն յաղթականի իրաւունքն է՝ պատեւազօրի դաշտն իրեն մնացեր էր միայն:

Ահա այս եղանակաւ Եւգինէ իր բացակայութիւնները վերջացուցած էր. սակայն կամայ կամայ չ'մար ու անբացատրելի տկարութեամբ մը կապուած էր իր նոր տարիաւորին. այս խրոխտ ու ամբարտաւան կ'ինն՝ որ իր հոմանեաց հետ իր էրիկէն լաւագոյն կերպով չ'էր վարուեր մինչեւ այն առնէր Մարեմեանի քովը կատուի մը պէս զգուալից ու համբերող դարձած էր:

Այս նոր կապակցութիւնն երկար չը տեւեց ամէն կողմ իմացուելու համար. Խոսրով լռելեայն ընդունած էր այս ծանր կացութիւնը. Մարեմեանի, Եւգինէի ու իր մէջ որոշուած ու ճանչցուած տեսակ մը ամօթալի դաշնադրութիւն մ'էր որ երեք կողմերն հաւասարապէս զո՛ն պիտի ընէր:

Քիչ մ'ատեն վերջն էր որ ի լրումն գոթադրութեան, Խոսրովի պաշտօնը խնայողութեան համար կը ջնջուէր և նոր պաշտօնի մը կոչուելու յոյսէն ի դատ բան մը չ'էր մնար նա:

Սակայն իր տան դրութիւնը փոփոխութիւն չի կրեց. հասարակութիւնը զարմացաւ ու ցաւեցաւ որ այս պաշտօնանկ մարդն իր առջի ճոխ ու բազմածախ ընթացքը կը պահէր: Փայլուն դիրքի հասնող մարդը միշտ ամէնուն նախանձը կը շարժէ իր շուրջն, ու ամէն անկում զոհացում մ'է զոր բազմն այդ չար հոգիներուն կը նետէ:

Իր տան մէջ միայն Խոսրովի կացութիւնն ստորնացեր էր. նա՝ ծախուց տնօրէն մ'էր աւելի քան թէ այն տան մեծը:

Չի կայ վիճակ մը որոյ մարդ չի կարենայ սովորիլ ու հանդուրժել. Մարեմեանի շնորհիւ ու ստակով պահուող այդ տան մէջ Խոսրովի վիճակն անտանելի էր անտարակոյս արժանապատուութեան ըլլալուն մեծնեղ մարդու մը համար:

Շարաթին այն գիշերներն յորում Մարեմեան սովոր էր Խոսրովի տունն անցունել, այս տանտէրայցելուին ամէն հաճոյքներէն և ոչ մին կրնար մոռցուիլ. սպասաւորներն ամէնէն լաւ կը ճանչնային այս ազնուական հիւրին մօծ նշանակութիւնը:

Մարեմեան՝ իր քաղաքավար ձեւերուն տակ՝ բիրտ ու լիրբ բնաւորութիւն մը կը ծածկէր. Եւ գինէն ամէն գոհացում տաճառէ յետոյ երեւան ելաւ անոր անհանդուրժելի վարմունքն որում չէր սպասուէր բնաւ: Բարկութեան մը միջոցին, Մարեմեան՝ «կորսուէ, ա՛նպի որան» պոռացեր էր անոր երեսին:

Խեղճ կինը գիշերը մինչեւ լոյս արտասուեց. առաւտուն Մարեմեան տեսաւ անոր կարմրած աչքերը, բայց բառ մ'անգամ չը դիջաւ արտասանել իր առջի գիշերուան կրպտութիւնն արդարացնելու համար և հետեւեալ իրիկունն ալ իր սովորութեան հակառակ տուն չ'եկաւ:

Խոսքով այս անհամաձայնութեան վրայօք պլտիկ հով մը առեր էր քովի սենեակէն լսելով անոնց բարձրաձայն վէճն ու կռիւը:

Մարեմեանի չի գալն իր կասկածը հաստատեց. այս մարդուն հետ աւրուելու ատենը չ'էր բնաւ ու անուղղակի կերպով Եւգինէն ստիպեց նամակ գրելու ու հաշտուելու անոր հետ:

Երիտասարդ կնոջ խորխոր բնաւորութիւնը ք'չ մ'առանց դիմադրեց այս նուաստութեան փորձին. ո՛չ ոք մինչեւ ցայն վայր, ամուսին կամ տարփաւոր, անտես ըրած էր իրեն դէմ այդ աստիճան կրթութեան պայմանները. բայց վախճաւ որ Մարեմեան անձնասիրութիւնը վիրաւորած նկատէ՝ եթէ հաշտութեան առաջին խօսքն ինք չի բանայ. ինքնիրեն ըսաւ թէ իբրեւ կին՝ իրեն կ'իյնար ինչ որ ալ ըլլար իրաւունքն՝ առաջին դիմումը կատարելու և ինքնիրեն արդարացում մ'ալ գտնել

աշխատեցաւ անոր կողմէ վարմունքին համար. թերեւ անոր բարկացած, խիստ բարկացած մէկ վայրկեանին հանդիպած էր. ինչո՞ւ մինչեւ այն օրն այս կերպ ընթացք մը չ'էր ունեցած. էրիկ մարդիկ շատ անգամ իրենց դործի մէջ ունեցած զայրոյթը տան մէջ երեան կը հանեն, ու ասոնց պէտք հազար ու մէկ պատճառ որոնեց կամ գտաւ Մարեմեանի նամակ գրելու համար: Մարեմեան հաշտուեցաւ, բայց նոր կռիւներ չ'ուշացան ու այս անգամ աւելի հեռու գացին. Եւգինէն նշմարեր էր որ Մարեմեան՝ իր յոյն սպասուհւոյն պէտք եղածէն աւելի ուշադրութիւն դարձուցած էր. ճամբայ տալ ուզեր էր ու Մարեմեան բաց ի բաց դէմ էր կեցեր:

Օր մը կռիւն այն աստիճան հասաւ որ Մարեմեան ձեռք վերցուց Եւգինէնի վրայ և այս յիմար կինը չի կրցաւ ինքզինքը պաշտպանել: Ուրիշներու դէմ խորխոր ու յանդուգն եղող այս կինն իր նոր տարփաւորին դէմ արտասուելէ ու աղաչելէ ուրիշ բան չ'ունէր և իր սէրը՝ տեսած կոպտութիւններէն նուազելու փոխարէն կ'աւելնար: Մարեմեանին իր ձեռքէն յափշտակել կ'ուզէին ուրիշ կիներ: Ո՛չ, թոյլ չը պիտի տար: Իր տարփաւորն՝ յագեցած ու ձանձնացած՝ ցրտութիւն կը ցուցնէր, ուստի չ'էր կարող իր սիրոյն յենլով բան մը պահանջել անկից և անոր գթութեանը միայն կրնար ապաստանիլ: Ինչո՞ւ չ'էր կրնար Եւգինէն զատուիլ այս մարդէն: Դրամի խնդիրն իր աչքին կարեօր չ'էր բնաւ, բայց իրեն ամօթ պիտի համարէր թէ որ իր տարփաւորն՝ որով այնքան պար-

ձեռքեր էր, զինքը լքանելով ուրիշներու հետ ապ-
րէր բացէ ի բաց: Հետեւաբար ստիպուած էր անոր
կամօքին համակերպիլ սպասելով որ յարմար առթիւ
ձեռք բերէ վերստին իր կորուսեալ աղղեցու-
թիւնը:

Իր յոյն սպասուհին սակայն տեսած քաջաւե-
րութեամբը տանը մէջ ոսոխութի մը դարձեր էր.
Եւզինէ չ'էր կարող բան մը հրամայել անոր. քա-
նիցս նա բացարձակ կերպիւ դէմ դրեր ու պոռա-
ցեր էր իր տիրուհոյն երեսին սպառնալով անմի-
ջապէս մեկնիլ. Եւզինէի ուղածն էր այս բայց կը
վախնար որ հետեւեալ օրը Մարեմեան զինք պա-
տասխանատու պիտի բռնէր այդ աղախնոյն հե-
ռացմանը համար. հետեւապէս հարկ էր լռել ու չի
լսելու զարնել անոր յոխորտանքը: Նա քիչ քիչ
ամէն ծառայութիւն վերջացուցած էր ու միայն
Մարեմեան եկած ատեն կ'երեւար և անոր կ'սպա-
սաւորէր. իսկ անոր հոն չ'եղած ատենը իր զար-
դարանքը միայն կուտար տան տիրուհոյ պէս:
Եւզինէ դեռ բացորոշ կերպիւ անոր յարաբերու-
թիւնը չ'էր տեսած իր տարփաւորին հետ բայց
մեծապէս կը կասկածէր որ համբոյրի ու գրկա-
պընդման գլուխները շատոնց ի վեր կը կարգային
անոնք առտունները Մարեմեանի սենեակին մէջ ուր
սպասուհին հազուադէպը մաքրելու ու նախաճաշ
տանելու համար կ'երթար, մինչդեռ ինքը՝ չնչնատ
շունամթափ ու դողդոջուն, ոտքին ծայրերուն վը-
րայ կ'ոխելով. փակ դռան ետեւէն անոնց խօսակ-
ցութիւնն ըմբռնել կը ջանար:

Այո՛, պարտաւոր էր դեռ քիչ մ'ալ համբերել.

Քէ որ նոր կոխ մ'ըլլար Եւզինէ՛ իր սպասուհոյն
քով պղտիկ պիտի մնար. ուստի օգուտ չի կար
անտարբեր դարձող տարփաւորի մը գլխու ցաւ
տալէ. իր արցունքն՝ որ անպակաս դարձեր էր,
մէկու մը չը պիտի ցոյց տար. գաղտնի, ամէնէն
գաղտնի պիտի պահէր իր ցաւն ու վիրաւորեալ
անձնասիրութիւնն և գոհ ու զուարթ դէմք մը
պիտի զգենուր առաջուան պէս ամէնուն դէմը:

Գարունն եկեր էր և Մարեմեան՝ Խոսրովի
նոր պաշտօնի մը համար աշխատելով հանգերձ
ծախսւոյ մասին դժուարութիւն յարուցած չ'էր:
Վերին Վոսիփորի մէջ տուն բռնել որոշեր էին այն
տարի և Եւզինէ՛ որ Եէնի-Մահալլէն կը սիրէր՝
առաջարկեց հոն անցունել ամառն:

Եէնի-Մահալլէ՛ ամառը մեծ մասամբ հայա-
քընակ՝ հայաքնակ վայրերու ամէն թերութիւններ.
բնն կամ առաւելութիւններն ունէր. հեռաւորա-
դոյն գիւղերու մէջ ամէն ընտանեաց մէջ անցած
դարձածը հոն կը պատկուէր ու կը քննուէր: Հոն՝
Մարեմեան՝ քիչ ատենէն վերջը տեղակացաւ ի մէջ
այլոց, թէ Տիրաւն՝ որոյ մի քանի անգամ ջուրերը
հանդիպեր էր նորատի կնոջ մ'ընկերացած, հա-
ջուտ փաստաբան մ'էր որ Պէօյլաք-Տէրէ կը բը-
նակէր և ըստ երևութին այդ ընկերացած կնոջ
տարփաւորն էր:

Մարեմեան՝ մէկ տեսնելովը Սուրբիկի հաւնե-
ր. անոր վրայ գտեր էր միայն այն պարզութեան
շնորհն որ պարկեշտութեան յատուկ է, և որ ա-
նառակ մարդոց աչքին ափեւէն մեծ հրապոյրն է:
Իր մեծ ճանաչողութեամբ, հասարակաց տեղեկու-

Թեան հակառակ, անմիջապէս հասկցեր էր որ անոր երիտասարդ ընկերը տարփաւորի մը ձեւը չ'ուներ բնաւ:

Աւելին գիտնալու հարկ չի կար այս մարդուն Տիգրանին բարեկամութեան ետեւէն ինչալու համար անմիջապէս անոր հետ տեսնուելու միջոցները վնասուց բայց չի յաջողեցաւ. իր ծանօթ ընտանիքներէն հազիւ մի քանիին հետ Սուրբիկ գլխի բարեւ մը կը փոխանակէր. իսկ անոր այցելութիւնները չի կայի պէս բան մ'էին: Մարեմեան այս կողմէն յուսակաւոր՝ Սուրբիկի ամէն տեղ հետեւլու ճամբան ձեռք առած էր, այնչափ որ իր պահանջող ու ամբարտաւան նայուածքը նորաւոր կնոջ ուշադրութիւնը գրաւել ու զինքն անհանդիստ ընել սկսաւ:

Մարեմեան սխալած չ'էր Տիգրանի վրայօք ունեցած կարծեացը մէջ. Տիգրան՝ անշուշտ կը սիրէր, խանդակաթ համակրութեամբ կը պաշտէր Սուրբիկը, բայց դեռ սիրոյ բառ մը արտասանած չ'էր անոր երեսին:

Անցեալ օրերը, անսք ամուսնոյն վիճակը Սուրբիկի անպաշտպան կացութիւնն և այս տեսակ հազար նկատումներ՝ որք Մարեմեանի պէս մարդոց համար կ'ին մը նուաճելու նոյնչափ պատճառներ են: Տիգրանի աչքին այնչափ բացարձակ արդելքներ էին. իր սրտին խորը պատկեր մը կար զոր կը պաշտէր, ու այդ պատկերը թերեւ Սուրբիկինն էր. բայց իր վարձուքն եղբայրական դուրսից սահմանը չը պիտի անցնէր:

Սուրբիկ իր պաշտպանութեան յանձնուած էր

և Տիգրան որ քաջ դիտէր թէ որքան մեծ է կանացի տկարութիւնը, նախանձոտ եղբոր մը պէս կը հսկէր անոր վրայ:

Գիւղ տեղուանքը իրարու ծանօթ եղողները շուտով կը տեսնուին: Խոսքով Արամ էֆէնտին ու Տիգրանը կը ճանչնար և կ'երակէ առաւօտ մը, եկեղեցիէն վերադարձին այցելութիւն մը տուաւ քէօշկը:

Տիգրան հան էր:

Երկու տարիէն աւելի էր որ այս երկու հին դասընկերները զիրար տեսած չ'էին: Պաշտօնի մէջ Խոսքովի հպարտութիւնը Տիգրանը բոլորովին իրմէ հեռացուցած էր. բայց անոր անկումը, նեղութիւնը զորս երիտասարդ փաստաբանը քանիցս առիթ տեսնեցած էր իմանալու իր բարեկեթիւնը մոռցնել առւած էին: Դպրոցական այս միակ ընկերը մնացեր էր պատանութեան տարիներէն. և Տիգրան զայն տեսնելուն չի կրցաւ իր յուզմունքն ու ուրախութիւնը զայել: Խոսքով ալ անտարբեր չի կրցաւ մնալ. այո՛, միշտ այն անկեղծ բարեկամն էր այս երիտասարդն որոյ այնքան բարեբը վայելած էր:

Զիրար հարցուցին, իրրե թէ ճամբորդութենէ վերադարձած լինէին:

— Եէնի-Մահալէ եկանք ձեզի մօտ ըլլալու համար, ըսաւ Խոսքով, յուսամ որ գոնէ ասկէ վերջը չես մոռնար զիս:

— Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց Տիգրան, բայց դուն ալ մեզ միշտակ մի թողուր. երեք հոգի եղանք հիմա, Արամ էֆէնտին շատ դուրս չ'եկներ:

բայց դուն կրնաո գալ գոնէ «պուտ» մը կրնանք դարձնել և ժամանակը կ'անցնի:

Պրիչի բառթի՞ մը ասիկա Խոսրովի համար հաճեալոյն առաջարկ մ'էր:

Այսպէսով հաստատուեցաւ նորէն տեսութիւնն այս երկու վազմի ընկերաց մէջ. Խոսրով քանիցս եկաւ Տիգրանի տունն և մի քանի անգամ Եւգինէին հետ միասին պատահեցան անոր Պէօյլէք Տէրէյի մէջ. Տիգրան պարտաւորեցաւ փոխադարձ այցելութիւն մը տալ, բարեբաղդաբար Մարեմեան հոն չ'էր ու երիտասարդը չ'էր գիտեր իր բարեկամին ընտանեկան կացութիւնը:

Տիգրան Խոսրովի հետ կռիւն տեսնուելովն իր առջի անձնութեան փորձը տուաւ: Բարեկամներ ունէր ազգեցիկ:

— Դատական պաշտօն մը կ'ուզե՞ս, ըսաւ օր մը Խոսրովին, թերեւ կրնամ առնուլ, բայց դուրս երթալ հարկ պիտի ըլլայ:

— Ինչ ալ ըլլայ կ'ընդունիմ, պատասխանեց նա, պաշտօնանկ մնալը զիս կը յուսահատեցնէ:

Ու շաբաթ մը անցնելէ վերջը Սեբաստիոյ մէջ երեք հազար զրուշով պաշտօնի աւետիսը ստացաւ:

Խոսրով յիրաւի յուսահատ վիճակի մը մէջ մնացեր էր. աշուրներն լեցուեցաւ երբ իր բարեկամն եղբայրութեան այս վերջին ապացոյցը տուաւ: Անոր ձեռքը համբուրել ուզեց... Եւգինէ ալ իր շնորհակալութիւնը յայտնեց: Եւ այս միջոցաւ իրենց կապակցութիւնն աւելցաւ:

Մարեմեանի փափագած բանն էր այս մտեր-

մութեան հաստատութիւնն, միայն այս հինաւուրջ անառակը կը վախնար թէ խիստ գէշ տպաւորութիւն մ'ըրած կրնար ըլլալ Տիգրանին վրայ ամէն կողմ Սուրբիկի հետեւած ըլլալովը ու երբ հասկցեր էր թէ Արամ Էֆէնտիի կինն՝ անոր բացառիկ պաշտպանութեան ներքեւ էր, որոշեր էր Տիգրանի թէ ոչ բարեկամութիւնը գոնէ չէզոքութիւնն ըստանալ:

Միւս կողմէ Եւգինէ խորամանկ ու բարկացած էր. ուստի իր այս նոր տարփանաց վրայ ո՞ր է կասկած գտնուելու չ'էր. վասն զի Եւգինէ կարող էր ի դերեւ հանել իր բոլոր խորհուրդներն և գիտէր թէ նա իր սէրը պաշտպանելու համար ամէն միջոց ի գործ դնելու մասին վարանող կին մ'ը չ'էր:

Ուստի ուշադրութիւն ըրաւ Տիգրանի այցելութեան եկած ժամանակ Եւգինէի տունը չ'ը գտնուելու, միանգամայն դադրեցուց այն ուշագրբաւ հետաշօտութիւնը զոր Սուրբիկը դուրսը պատահած ժամանակ սկսեր էր: Կատարեալ, խաբւելու չափ կատարեալ անտարբերութիւն ցոյց տուաւ անկից վերջն ամէն ատեն որ հանդպեցաւ անոր:

Արարատիան Ընկերութեան զաշտային պարահանդէսն ամէնուն միտքն է դեռ. Պոլսեցոց այս տեսակ չքեղ երեկոյթ մը քիչ անգամ պատրաստուած է:

Շաբաթ մ'առաջ ամէն ոք պատրաստութեան մէջ էր: Հայերը շոալութեան մէջ միշտ յառաջ-

գլխաթիկանը փայլած են։ Հաշիւ եղաւ որ այն շարթուն Բերայի խանութներուն տարւոյն մէջ ամենէն շատ առեւտուրն ըրած միջոցն էր։

Ամէն կողմ խօսակցութեան նիւթն այս պահանջէն էր։

Արամ էֆէնտի տունն ալ՝ ուր պրիչի բառթի մը կը խաղցուէր, նոյն երեկոթին վրայ էր խօսքը։

Սուրբիկ իր բոլոր փափագին հակառակ երթալու կամք չէր յայտնէր։ Տիգրան բան մը չէր քսեր ու խոսքով միայն կը պնդէր երիտասարդ Կնոջ որ ներկայ գտնուի։

— Իմ կինն ալ հոն պիտի ըլլայ, կ'ըսէր, տեսակցութեան առիթ մը կ'ունենաք։

Իսկ Արամ էֆէնտի բռնադատեց որ Սուրբիկ անպատճառ երթայ պարահանդէս։ հարկ եղաւ ուրեմն համակերպիլ։ Բայց կէս գիշերէն ժամ մը վերջը պիտի դառնար։

Պարահանդէսի գիշերն է։

Արտակարգ ոգեորութիւն կայ Պէոյի ք. Տէրէյի ասիունքը։ Պարտէզն անհամար ջահերով ու լոյսերով կը փայլի ընդարձակ ամբիթաթրոնի մը նման, բազմութիւնն ամէն կողմէ հետզհետէ կը հասնի ու երաժշտութիւնն իր եռանդուն ձայնը կը լսեցնէ։ Մէկ նայուածքով կրնաս հոն նշմարել ամէնէն բարձրագիւր Հայերն իրենց ընտանեաց հետ միասին, պարի վայրն ամէն կողմ լեցուն է։

Ծառի մը տակ երիտասարդ մը ու մանկամարդ Կին մը կը խօսակցին։

— Տիկին, կ'ըսէ երիտասարդը ձեռքերն ա-

ղաչաւոր դիրքով մը միացուցած, գիտէք որ շատոնց ի վեր կարօտ ու զուրկ թողուցիք զիս ձեր տեսութենէն։ ափսոս, առջի օրուքնէ գուշակեցի իմ բաղդս, բայց չի կրցայ մէկդի ընել զայն, տաբիէ մը ի վեր հոս, հոս միայն հանդիպեցայ ձեզի։

— Թողէք զիս, կ'աղաչեմ, կը պատասխանէր կինն, այս տեղ առանձին մնալիս վայելուչ չ'է, ամուսինս կրնայ գալ...

— Ատեն մը այդպէս չ'էիր խօսեր ինձ հետ, եւզինէ՛, կը կրկնէր երիտասարդն, ամուսինդ չ'է թէ ուրիշ մը։

— Արմենա՛կ, գոչեց կինը բարկութեամբ։

— Թող չ'եմ տար գքեղ այս գիշեր, կ'ուզէ վառեմեան գայ կ'ուզէ Մարեմեան։ Իմ իրաւունքըս աւելի հին է։

— Ամուսնոյս քովը տար զիս, ապա թէ ոչ քաշուէ։

— Ես այդ տեսակ բան չ'եմ գիտեր։ ու այս ըսելով երիտասարդը նորատի կինը գրկելու ու համբուրելու կ'աշխատէր։

Եւզինէի համբերութիւնն սպառեցաւ։

— Անդին գնա, հիմա պիտի պոռամ։

— Համբոյրով մը բերանդ կը գոցեմ։

Կինը ճիշդ մ'արձակեց։

Երիտասարդ մը, որ այն կողմէն կ'անցնէր, մօտեցաւ, Արմենակ մէկդի քաշուեցաւ, մինչդեռ կինը շուարած ու զայրացած գոչեց։

— Ազատեցէ՛ք զիս սա անպիտանին ձեռքէն։

Տիգրանն էր մօտեցողը, տեսաւ ու ըմբռնեց տեղի ունեցած տեսարանն։

— Ուրիշ տեղ մը տարբեր կերպով պիտի վարուէի ձեզ հետ, հոս դձեզ վնասել տալով պիտի բաւականանամ:

Եւ այն միջոցին անցնող հիւրամենծարի մը միջոցաւ դուրս ընել տուաւ և Եւգինէն թէն առնելով պարի դաշտը դարձաւ:

Մագուրքա մը կը զարնուէր. աչքով Սուրբիկը փնտռեց, տեսաւ որ Խոսրովի հետ էր: Ինքն ալ Եւգինէի հետ քիչ մը պարել ուղեց:

Ոչ ոք Եւգինէի չափ քաջ պարող էր. Տիգրանի թէին վրայ բան մը չի կար ծանրացող, այլ իր երեսին հեշտաւէտ բուրում մը ու իր քովը ըզմայիլ հիւր մը որ պարողներու յորձանքին մէջէն իրեն հետ կը սրանար:

Տիգրան բնաւ այնքան հաճոյք զգացած չ'էր. չըջան մը միայն ընել ուղեր էր ու այն ոտեն միայն կեցաւ երբ երաժշտութիւնը դադրեցաւ. անկից վերջը քստրիլ ու յետոյ վալս մը պիտի լինէր ու այս վալսին համար խօսք տուին իրարու և պիւֆէն ուղեորեցան:

Սուրբիկ հոն էր Խոսրովի թէը մտած:

Տիգրան անշուշտ իրաւամբ խորհեր էր թէ չարախօս բազմութեան մը մէջ, ուր արդէն տեսակ տեսակ ասորածայնութիւններ կը դառնային իր մասին. որքան ալ մաքուր ու անկեղծ լինէր իր սիրտը, պատշաճագոյն էր որ Արամ էֆէնտի կինը մինչև վերջն իրեն հետ ի միասին չի տեսնուէր ու տեղի չի տար նորանոր բամբասանաց:

Ինչե՞ր չ'էին ըսեր մինչև այն ժամանակ. Տիգրան Սուրբիկի սիրահարն էր. ո՞վ կը տարա-

կուսէր աղոր. և ահա նորստի կինն, որ իր հիւանդ ու ձերունի ամուսինը լքանելով վարձկան ձեռքերու, ինք կուգար զրօսանաց վայրերն իր տարփաւորին հետ զուարճանալու: Այս զրպարտութիւնները պիտի լինէին հետեւել օրն ամէն կողմ տարածուելիք արծաղանքն ու Տիգրան մեծապէս իրաւունք ունէր իր զգուշաւոր ընթացքին մէջ:

Սուրբիկ միայն Տիգրանի իր մօտը չի գալուն այս բացատրութիւնը չի տուաւ. լաւագոյն բացատրութիւնն անոր թէի դեղանի ու չնորհալի կիներ էր և ուրիշ պատճառ փնտռելու հարկ չի տեսաւ:

Դպրոցէն փախչող տղու մը պէս այն իրիկուն Սուրբիկ անպատում բերկրութիւն ու խնդում ըզգացեր էր պարահանդէս գալուն: Ո՛րքան ատենէ ի վեր զուրկ էր մնացեր այս տեսակ հաճոյքներէ. ու ասպետական զղեակի մը տիրուհոյն պէս առանձին ու մարդէ հեռու ապրեր էր իր քէօշկին մէջ:

Պահ մը մոռցաւ իր կենաց մագախապատ հորիզոնն ու ընտանեկան յարկին հոգն ու մոմտութիւն պարահանդէսին շողջողուն փայլին առջև:

Քաշուած ապրելով, իր ծանօթները գրեթէ մոռցեր էր. բայց Տիգրանի ընկերութիւնը կը բաւէր անոր. Սուրբիկ պարելը կը սիրէր, նա մանաւանդ վալսն որ տեսակ մը թաքուն ու անբացատրելի ախորժ ունէր իրեն համար:

Ո՛րչափ մեծ եղաւ իր զարմանքն, երբ պարահանդէս մտած չի մտած, Տիգրան իրմէ բաժ-

նուեցաւ մէկ մ'ալ իր քովը չի գալու համար: Ո՞վ էր այդ Եւգինէն ուսկից երիտասարդը չ'էր կրնար գտնուիլ. մաղուրքայի ատեն նշմարել կարծեց թէ Տիգրան խիստ մօտէն կը գրկէր իր վայելչագեղ ընկերուհին:

Սուրբիկ նեղացաւ. ինքն ալ աղէկ մը չ'էր գիտեր ինչ նպատճառաւ մինչև այն ժամ երիտասարդն ո՞ր է և է սիրային խոստովանութիւն մ'ըրած չ'էր իրեն. թերևս ինքը նշմարել կարծեր էր անոր ներքին համակրութիւնն ու կ'երևէր թէ բոլորովին սխալած էր այս ենթադրութեան մէջ:

Սուրբիկ միշտ նոյն գիւրադրդիւ կ'ինն էր: Այն գիշեր խմած մէկ երկու քօնեաքս անոր գլխին զարնելու մօտ էր, երբ Տիգրան մօտեցաւ և Եւգինէն խոսրովին յանձնեց անոր վախի խոստումն յիշեցնելով:

Սուրբիկ փոթորիկ մը զգաց իր սրտին մէջ այս խոստումը լսելով. ի՞նչ, այդքան չի կարենալ բաժնուելու չափ ակորժելի մէկն էր այդ մանկամարդ կ'ինն և մէկ նայուածքով ճանչցաւ անոր վրայ երիտասարդ մը գլխէ հանելու բոլոր առաւելութիւնները:

Իր ներքին խռովութիւնն այնքան աւելի սաստիկ և ուժգին եղաւ որքան Տիգրանի չ'էր կրնար հաղորդուիլ. կը մտածէր որ իր բարեկամին անկախութեան դպչելու իրաւունք չ'ունէր. նա ազատ էր իր ուղածին հետ պարելու կամ խօսելու. գինքը պարահանդէս բերել խոստացեր ու բերեր էր և աղկէ աւելի բան մը չ'էր կրնար պահանջել անկից:

Ափսո՛ս, մինչև այն վայրկեանը Տիգրանը դռնէ իրեն անձնուէր մէկն համարած էր. և առաջին առթիւ կը տեսնէր թէ ո՞րքան խաբուած էր իր համոզման մէջ: Իր վիրաւորեալ հպարտութիւնն արգիլեց գինքն ո՞ր է և է բան մը զգացնելէ Տիգրանի. ի՞նչ օգուտ եթէ իր ստիպման վրայ երիտասարդն այդ կնոջ հետ չը պիտի պարէր:

Սուրբիկ՝ այս երկրորդ անգամն ըլլալով՝ կը սխալէր իր դատաստանին մէջ:

Տիգրան յիմարի մը պէս կը սիրէր գինքը:

Արամ էֆէնտիի կ'ինը պարահանդէսին մէջ գտնուող տիկնանց մէջ թերևս ամենէն գեղանին էր: Մեծագլին չ'էր անոր հագուստը. պարզ քոչմ կազէ չըջազդեստ մը հաղած էր նա վալանսիէնեւրով շտկուած, որոյ թափանցիկ ու անզաղտնապահ հիւսուածքը՝ մարմարի պէս սպիտակ մարմնոյ մը բոլոր հեշտալի հրապոյրը կը մատնէր. իր սիրուն գլուխը, գալուկ դէմքը, գիւրաբեկ հասակն, ելսզի մէջ ելեցող ու խուսափող տեսիլ մը կը յիշեցնէր դոր կորսնցնելու վախով մարդս կը վախնայ ձեռք դպցնելու:

Զմայման ու յախշտակութեան շուռչ մը կը բորձրանար երիտասարդաց ու պատանեաց մէջ անոր անցած ատեն. ամէնքն անոր ընկերացող անձին շուրջը կը դառնային անոր ներկայացուելու, հետը շրջան մը ընելու կամ բառ մը փոխանակելու յոյսով, իբրև նորատեսակ արբանեակներ՝ որոյց այս շողջողունն ոտ հրավառ աստղը ձգողութեան ընդհանուր՝ կեդրոնն էր:

Լուսն ու անխօս, Տիգրանի հետ՝ յատաճացաւ

նա ծառուղւոյ մը մէջ. երկտասարդն իր թեւին վրայ կ'զգար անոր փափուկ ու քնքուշ թեւին ջերմութիւնն որ ելեկտրական հոսանքի մը պէս իր երակներուն կը հաղորդուէր. կանգ առին ծառի մը մթին ու խորհրդալի ստուերին տակ. քիչ մը հեռու ուրիշ զոյգեր կը պտըտէին կամ կը խօսակցէին.

Սուրբիկ տրտում ու խոհուն կ'երեւէր:

— Ի՞նչ ունիս այս իրիկուն, հարցուց երկտասարդը մտահոգ:

— Ոչինչ, միմնջեց նա:

— Չե՞ս ուզեր պարել:

Սուրբիկ դժկամակութեան ձեւ մը տեսնել կարծեց այս հարցման մէջ:

— Ո՛չ, պատասխանեց նա, այս գեղեցիկ գիշերին աւելի կ'ուզեմ երկինքն ու ծովը դիտել:

— Թէ որ Խոսրով էֆէնտիէն չ'ախորժեցար, ուրիշ բարեկամի մը յանձնեմ քեզ:

Այս վերջին խօսքը խիստ ծանր եկաւ Սուրբիկին. սիրտը դառնութեամբ լեցուեցաւ ու կրակը ծովից հստաչանք մը զսպեց իր սրտին մէջ: Այս տարակոյս չի կար. երկտասարդը չէր սիրեր ու չ'էր սիրած զինքն. ու հիմա պարանշանդէսին մէջ իր զլխէն նետել կ'ուզէր զինքն աւելի ազատ ըզբօսնելու համար: Ու այս տեսակ սեւ մտածումներ անոր չփոթած միտքը զրաւեցին. ուրախ ու զրւարթ եկեր էր պարանշանդէս. երկտասարդական բաղձանքներն իր սրտին մէկ անկեան մէջ թաղւած՝ ի զուր պահ մը արթննալ սկսեր էին. հիմա կ'ըմբռնէր թէ հարկ էր մոռնալ, վերջնապէս մոռ-

նալ երջանկութեան վաղանցիկ յոյսերն. ինքը, խեղճ կին, ո՛վ ունէր աշխարհիս վրայ. ամէնէն լքեալ ու երեսի վրայ ձգուած տարաբաղդ էակ մ'էր:

— Ո՛չ, ըսաւ հաստատ ձայնով, Խոսրով էֆէնտի անհաճոյ մէկը չէ. իրեն տար զիս:

Քիչ մ'ալ պտըտեցան անշուշտ, առոնց բառ մ'աւելցնելու. երաժշտութիւնն անդին վալսի նշանը տուաւ. պարողներն հեռզհեռէ գացին. Սուրբիկ յուսաց վայրկեան մը որ երկտասարդն իր քով պիտի մոռնար Եւգինէի տուած խոստումը, բայց իր պատրանքն երկար չի տևեց. Խոսրով իր կնոջ հետ իրենց մօտ գալու վրայ էր ու Տիգրան դէպի անոնց յառաջացաւ.

— Չ'էք մոռցած խոստումնիդ անշուշտ, Տիկին, ըսաւ:

— Ես ալ եկայ ձեզ զայն յիշեցնելու, պատասխանեց Խոսրովի կինը:

Երկու բարեկամներն իրենց ընկերուհիները փոխանակեցին և Տիգրան շուտով վալսի յորձանքին մէջ անյայտ եղաւ:

— Ես չ'եմ պարեր, Տիկին, ըսաւ Խոսրով, և կը վախնամ որ զձեզ չի նեղացնեմ:

— Ես ալ պարելէ չառ չ'եմ ախորժիր. արդէն շատ կենալու դիտաւորութիւն չ'ունիմ. ամուսնոյս խօսք տուի շուտով դառնալու ու թերեւս հիմա ինձ կ'սպասէ:

— Ո՛հ, զեռ շատ կանուխ է, աւելցուց Խոսրով.

Ու այսպէս քիչ մը ատեն խօսեցան դեռ պա-

րահանդէս եկող կանանց, անոնց յարդարանաց, Արարատեան ընկերութեան ու այն գիշերուան հասոյթին վրայ:

Խոսքով հասկցաւ որ Սուրբիկ նեղացած էր, բայց չ'էր գիտեր ինչ պատճառաւ. թերեւս պարելը կը սիրէր, ու ինքը չ'էր կրցած անոր հաճոյանալ:

Այդ միջոցին Մարեմեանը տեսաւ որ իրենց մօտ մի քանի հողւոյ հետ կը տեսնուէր. Մարեմեան մօտեցաւ ու իբրեւ թէ նոր նշմարելով իր բարեկամին քովի կինը, խոնարհութիւն մ'ըրաւ անոր առջեւ. խոնարհութիւն՝ որ սովորական կերպիւ գլուխ ծռելէ աւելի մանկամարդ տիկնոջ համար զհայլում ու անձնուիրութիւն կը նշանակէր:

Սուրբիկ անմիջապէս ճանչցաւ մէկ քանի ամիս առաջ ստուերի պէս ամէն կողմ իրեն հետեող անձը: Բարեկիրթ մէկը կ'երեւէր նա. լաւ կը խօսէր ու քաղաքավար ու յարգալից մէկն էր:

— Հիմա շատ չ'եմ պարեր ալ, Տիկին, կ'ըսէր նա, այնպիսի խոնարհ ձայնով մը որ տարօրինակ կերպիւ փայփայիչ շեշտ մը ունէր. և շիտակն ըսելու համար թերեւս չ'եմ կրնար պարել. պատահական աշխոյժն ու եռանդը շատոնց լքեցին զիս, աւելցուց նա տքտում ու գլխիկօր:

Պատանի մը չ'էր գիմացինն անշուշտ. բայց Սուրբիկ առողջական բոլոր ձիւքերով օժտեալ, հասուն տարիքի տէր մէկը տեսաւ զնա. Տղայ մը չ'էր Տիգրանին պէս անխոհեմ ու անզուսպ. փորձառու ու հաստատամիտ մէկը կը թուէր: Իբրոյր վարմունքին մէջ Սուրբիկի համար վիրաւո-

րիչ լինելիք քառ մը կամ ակնարկ մը չ'ունեցաւ և բնականաբար երիտասարդ կնոջ հետ չ'ընկալաւ յուսթիւն մ'ընկու առաջարկը չի կրցաւ մերժուիլ:

Թե ի թե, սովորական խօսակցութեամբ մը զրազեալ, պտոյտ մ'ըրին պարտէզին մէջ ու պիւֆէէն ըմպելիք մ'առին. Սուրբիկ ամէն մը ու գից. բայց ներկայացուած հեղուկն՝ սխալմամբ անշուշտ՝ ապսէնթ ըլլալու էր, որ անմիջապէս անոր գլխուն զարկաւ. մէկ վայրկեանի մէջ պարտէզն, երկինքն ու ծովն իր մոլորեալ ակնարկին տէքն, երկինքն ու ծովն իր մոլորեալ ակնարկին տէքն իրարու խառնուեցան, ոտքին ներքեւէն հողը խոյս տուաւ կարծես, ու խեղճ կինը Մարեմեանի թեւէն ի դատ յենակէտ մը չը տեսաւ իր շուրջը:

— Այս ի՞նչ տեսակ ամէն էր, թոթովեց Սուրբիկ:

— Ինչ տուէք դաւաթիւղ, ըսաւ Մարեմեան զարմանք ու վրդովում կեղծելով. բայց այս ամէն չ'է, աւելցուց նա կաթիլ մը բերանն առնելէ վերջը, ապսէնթ է. սակայն անհոգ եղիք, Տիկին, ամէն պարագայի մէջ կատարելապէս անվնաս ըմպելի մ'է, կ'ապահովեմ զձեզ այս մասին. ու այս ըսելով իստիւր յանդիմանեց սպասուորը:

Սուրբիկ բան մը չը լսեց. այն ատիճանն սաստիկ էր յուզմունքն. հեղձուցիչ միջոցառում մը կար որ իր շնչառութիւնը կ'արգիլէր, ծաղկիններուն բոլորումը մէկ կողմէն, թաշկինակներու վրայի անուշահոտութիւնները միւս կողմէն ու այս սաստիկ ըմպելիքն՝ առաջուց առաջ քօնեալներուն վրայ աւելնալով՝ պզտիկ գինովութիւն մը յառաջ բերին:

Մարեմեան չփոթեցաւ ու ուրախացաւ: Իր յուսացածէն աւելին յաջողեր էր. իր թեւերուն մէջ առնել ուղեց այս թանկագին բեռն ու առանձին ու ամալի տեղ մը փնտռեց մտքովը զայն յուշաբերելու համար. բայց երիտասարդ կիւնն անմիջապէս աւելորդ դատեց զանոնք. իր չփոթուած թեւմբն հանդերձ զգաց որ այս մարդը խիստ վրտանգաւոր ու խիստ խորամանկ մէկն էր. Տիգրանի դէմ սրդողած ու նեղացած պահուն վայրիկ մը չնորհքով մէկը երեցեր էր նա իր աչքին, բայց չ'ուշացաւ ինքնիրեն խոստովանելու թէ զինքը չափունակ հալածող այդ մարդուն դիտաւորութիւնն անպարկեշտ և իրեն անոր հետ տեսութիւնն անվայել էր:

Բաւ է որ կին մ'ուզէ իր պատիւը պաշտպանել որպէս զի յաջողի անոր դէմ պատրաստուած ամէն փորձ ի դերեւ հանել:

Սուրբիկ այս մադուն մօտ ինքզինքն առանձին գտնելով վախցաւ ու այս վախը բոլորովին իր խելքը գլուխը բերաւ:

Այո՛, յանցաւոր էր, — այսպէս խորհեցաւ եփտասարդ կիւնը ներքնապէս —, այսպիսի կասկածելի անձնաւորութեան մը ընկերանալուն, և Տիգրանի առաջ ինքզինք արդարացնելու միջոց չի կրողաւ զանկ իր մտքին մէջ: Ի՞նչ պիտի ըսէր, ի՞նչ քաջատրութիւն պիտի տար անոր հետ ընկերանալուն:

Ո՛րքան մեծ տարբերութիւն այս երկու մարդոց մէջ. երկուքն ալ զինքը կը սիրէին. այսպէս զոնէ կը կարծէր ինքը. բայց մինչդեռ Տիգրան

ամէն աղատութիւն ու դժբախտութիւն վայելելովն հանդերձ երկու տարուան մէջ զինքը նուիրական էակի մը պէս յարգելէ ու պաշտելէ անդին անցած չ'էր, անդին նորեկ մը, գործունեայ, փութաջան ու ձեռնարկող, համառօտ ձեւերով զինքն իր գրկին մէջ սեղմելու համար յառաջացեր էր կէս ժամուան մէջ: Յանկարծ անոր մտքէն կասկած մը անցաւ ու Սուրբիկ զգուանք ու սոսկում զգաց այս մարդէն. ի՞նչպէս կրցեր էր անոր թեւն ընդունիլ. ինքքն իսկ զարմացաւ ասոր:

Վտանգն ամենէն աղէկ ուղղեց նորա դատութիւնն. և մարդկային սրտին բնական եղող հակադիցութեամբ մը Տիգրանի բոլոր փափկութիւնն ու անձնութիւնը ճանչցաւ ու գնահատեց:

— Կը խնդրեմ որ զիս Խոսրով էֆէնտիին մօտ տանիք, ըսաւ վախով ու ցասմամբ յուզեալ ձայնով մը:

Մարեմեան Սուրբիկի բոլոր մտածումները միտք մի իջարդաց անոր դէմքին վրայ, ու հակառակելու անկարելիութիւնն հասկցաւ. Ուստի չուտով առաջնակարգ դերասանի մը պէս իր առջի յարգանքն ձեն զրեցաւ:

— Յօժարութեամբ, Տիկին, պատասխանեց նա. միայն կը խնդրեմ որ ներողամիտ լինիք թէ որ ո՛ր և է կերպիւ առիթ եղայ ձեր անհանգստութեան. հաւատացէք որ ամօթով եմ այս մասին:

— Բնաւ, էֆէնտի, յանցանքը ձերը չ'է. և ես չնորհակալ եմ ձեր խնամոցը. ջղային ակարութիւն մ'էր որոյ երբեմն ենթակայ կ'ըլլամ, պա-

տասխանեց Սուրբիկ չոր ու ցամաք կերպով:

Վալսը լմնցաւ ու պարողներու քլանաթոր
զոյգերը՝ զիշխուան զով օգն առնելու համար պար-
տէզին մէջ ցրուեցան:

Տիգրան Եւզկնէն իր ամուսնոյն դարձուցած
միջոցին տեւաւ Սուրբիկն որ անձանոթի մը թեք
մտած զէպ իրենց կուգար:

— Որո՞ւ ես յանձնեմ Տիկին Արամ էֆէնտին,
հարցոյց երիտասարդն առանց ծածկելու իր դժգո-
հութիւնը:

— Ո՛հ, անհոգ եղիք, պատասխանեց Խոսրով,
թեթեւ մը կարմրելով սակայն, իմ ծանոթներէս է
ու խիստ ազնիւ անձ մ'է:

Տիգրան այս բացատրութիւնը չ'ընդունեց.
բայց ինքն իրեն աւելի Սուրբիկի նեղացաւ քան
թէ իր բարեկամին, մինչդեռ տարականոթ Սուր-
բիկը ձգելէ ու խոնարհութիւն մ'ընելէ վերջը կը
հեռանար:

— Ո՞վ էր այդ պարոնը, Սուրբիկ, հարցոյց
երիտասարդն երբոր միշտակ մնացին:

— Ես ալ աղէկ մը չ'եմ գիտեր ո՞վ ըլլալն-
իրաւ է որ բարեկիրթ անձ մը լինելով հանդերձ
անհամակրելի թուեցաւ ինձի:

— Թեք մտած ատենդ պէտք է իր ատիկայ
մտածել և ո՛չ հիմա:

Սուրբիկ Տիգրանի վշտացած ըլլալն անոր
խոժոռած գէմբէն ու ցամաք պատասխանէն հաս-
կըցաւ:

Անձանոթի մը թեք ընդունիլը պակասութիւն
մ'էր ու նորատի կինը ներք ապէս իրաւունք

տեւաւ երիտասարդին ու անոր սիրան առնել մը-
տածեց:

— Այս տեղի բազմութիւնը ձանձրացուցիչ է,
բաւ Տիգրանին մեղմ, գրեթէ աղերսարկու ձայ-
նով մը որ կարծես ներումն կը խնդրէր և որ
տարօրինակ կերպով երիտասարդին սրտին դգաւ,
առն զառնաւ թէ որ կը հաճիս:

— Դառնանք, կրկնեց Տիգրան մեքենաբար:

Ու թե Թեի վար իջան պարտէզէն յամր ու
դանդաղ քայլերով. Սուրբիկ յագնած էր ու թոյլ
կերպիւ իր ընկերոջ թեին կը յենուէր. Գարափէն
անցան ուր յոգնախառն ամբոխ մը կը շրջէր, կ'եր-
գէր, կ'զբօսնուէր զիշխուան ցօղին տակ անփոյթ
ու անխոնջ:

Բազմութեան մէջէն անցան անտարբեր՝ չի
լսելով իրենց շուրջի աղմուկն՝ և առանց զգալու
մինչև իրենց ծովեզերեայ տունը հասան:

Գիշերը թեք խոնաւ՝ բայց իր բոլոր պայ-
ծառութեան մէջ էր. հեռուն՝ պարահանդէսին լոյ-
սերն ու երաժշտութեան ձայները կը նուագէին ու
կ'անհետանային:

— Էս անոթի եմ, Սուրբիկ, բաւ Տիգրան,
քէօշկին ելլելէ առաջ քիչ մը բան ուտենք, դուն
ալ կարծեմ թէ անոթի ես. այս ալ զբօսանք մ'է,
մանաւանդ թէ պարահանդէսի հաշտոյն մէջ չ'է:

— Ուշ չ'է՞ այս ատեն:

— Բնաւ. ժամը եօթն է. կէս ժամէն վեր կը
տանիմ քեզ. հոս սղասաւոր արթնցնելու պէտք
չ'ունինք, ու այս գիշեր քեզի ծայելու պատիւն
իմ անձիս կը վերադասեմ, Տիկին, աւելցոյց խըն-

դադով:

— Այդպէս թող ըլլայ ուրեմն, պատասխանեց Սուրբիկ:

Այս առաջադրութիւնն անտարակոյս հաճելի էր. կէս գիշերին, ծովեզրի սենեակը, լուսնի լուսով, գլուխ գլխի ճաշ մը ընելն՝ հրապուրիչ ծրագիր մ'էր: Սակայն Սուրբիկ վայելեան մը խորհեցաւ որ գիշեր ատեն թերեւ վայելուչ չ'էր ամուրի երիտասարդի մը տունը գտնուիլ երբ ամէն մարդ կը քնանար: Բայց Տիգրանի առաջարկը մերժելն անոր վրայ կասկածիլ ու զայն վիրաւորել պիտի ըլլար. Սուրբիկ դեռ ասոր նման հազար պատճառանք մտածեց ու գտաւ այս հաճոյալի հրաւերն ընդունելու համար. մարդս որքա՛ն դիւրաւ կը համոզուի թէ որ կամենայ:

Ներս մտան առանց մէկու մը ձայն տալու. ծովեզրի սենեակը Տիգրանի աշխատութեան սենեակն էր. Սուրբիկ բնաւ հոն մտած չ'էր դեռ. ալեւնարկ մը ձգեց իր չորս դին հետաքրքրութեամբ ու սիրով լիցուն. ճրագի պէտք չի կար. լուսինն իր արծաթեայ ճառագայթներովը սենեակը կ'ողողէր ու ցերեկուան պէս կը լուսաւորէր:

Ի՛նչ զարմանալի բան է եղեր երիտասարդի մը սենեակն. այս եղաւ Սուրբիկի հետազոտութեան արդիւնքն. ամեն ինչ անկարգ ու անկանոն. արեւելեան ու եւրոպական կարասիք միասին. հոս թրքական փոքրիկ բազմոց մը Պուխարայի գորգերով ծածկուած. հոն հին ֆրանսական թիկնաթոռներ, չինական կերպասէ վարադոյրներ. խել մը անօդուտ ու թանկագին նիւթեր, հու-

թիւններ, հին և նոր դրամներ, գէւքեր փայլուն կամ ժանգոտած. գորգեր, պատկերներ, յախճապակէ ամաններ, պղտիկ ու մեծ լուսանկարներ նշանաւոր անձերու, զերասանուհեաց, արուեստաւորներու, հրապարակասուներու, ասդին անդին, պատերուն վրայ, գրեթէ ամէն կողմ ցրուած խառնի խուռն բայց ոչ առանց ճաշակի. փոքրիկ արձաններ իրենց մերկ ու շլացուցիչ գեղով, ոսկեզօծ ու լայն շրջանակներու մէջ Վոսփորի զանազան տեսարաններն ու Անուոյ աւերակներն. Հաստանի զանազան քաղաքներէ հաւաքուած տեսակ տեսակ կերպաններ, բանուածներ, աթոռի մը թողուած Միռապօ մը, սեղանին վրայ Պէշիքթաշլեան մը. հոս իրաւագիտական թերթեր, վերջապէս փոքրիկ սենեակի մէջ հաւաքուած արուեստի, գեղարուեստի, գիտութեան ու գրագիտութեան վերաբերեալ ճոխութիւններ՝ մէկ բառով ամէն ինչ կամ տչինչ:

Սուրբիկ չաւ մը հարցումներ պիտի ըներ իբր տեսածներուն կրայ, բայց այս սենեակին մէջ անբացատրելի անհանգստութիւն մ'զգաց. վրդովիչ ու հրապուրիչ մթնոլորտ մը կար. իր շուրջը տեսած անթիւ նիւթերն ու պատկերները կարծես նոյնքան խօսուն ու համակրելի հոգիներ էին. ազոնք էին երիտասարդին ամենօրեայ ընկերներն, անոր ամեն մէկ յուզման, տխրութեան և ուրախութեան մասնակից: Եւ Սուրբիկ անմիջապէս սիրեց ու պաշտեց այս ամենն իրենց անխնամ անկարգութեան մէջ:

Անդին Տիգրան հինօրեայ ու քաջավարժ սպա-

սաւորի մը պէս սեղանը շտկեց պատուհանին մօտ․
քիչ մը պաղ հաւ, տապկած ձուկ, Պոստոյի հին
գինի ճարեւն վայրկեանի մը դորձ եղաւ․ ու երբ
խօսելով խնդալով սկսան ճաշն, երկուքն ալ
բերկրացան յանպատրաստից ու առանց երկմտելու
այս խորհուրդն ի դորձ դրած ըլլալուն։

Իրենք անօթի, կերակուրներն համով, գինին
բնալի, ու բնակահարար խօսակցութիւնը վերստ-
կրսաւ եռանդով ու աշխուժիւ։

— Պարահանդէսին մէջ կարծեմ նեղացար
ինձի,

— Այո՛, թէեւ այդ ազատութիւնն ու իշխա-
նութիւնը չունիմ։

— Որքան նախանձոտ ես եղեր, մինչդեռ
շարունակ աղոր հակոտակը կը սնդիս։

— Կը հաւատամ, թէ որ ըսեմ որ քեզմէ ի
դատ եւ ոչ մէկի համար այդքան գիւրադղաց ե-
ղած եմ։

— Ո՛չ իսկ յոյն բարեկրամն հոյզ մօտին, հար-
ցուց Սուրբիկ խնդալով։

Եւ մտերմութիւնն հեռոցհեռէ աւելցաւ․ նոյն
գիշերուան պարահանդէսէն՝ ուրիշ տարիներու
պարահանդէսներու ու երեկոյթներու վրայ դարձաւ
խօսքն․ երիտասարդին յիշատակներն արթնցան,
անցեալ օրերու պատմութիւններ, գրեթէ խոստո-
վանութիւններ քին իրարու, մինչդեռ զօրաւոր
ու անխառն գինեոյ վերջին դաւաթները կը պար-
պուէին ու գլուխները կ'սկսէին տաքնալ ու դառ-
նալ։ Այդ ժամուն ակ ընտ չէին մտածեր իրենց
տարօրինակ ու անպատշաճ կացութեան ու գիշեր

առնել սենեակ ի միասին ու առանձին գլու-
նութիւնուն վրայ։

Քիչ մ'առաջ նախանձու վրայ խօսեր էին ու
աղկից խօսակցութիւնը սիրոյ վրայ բերելու չափ
դիւրին բան չի կայ աշխարհի մէջ։

Սուրբիկ յոգներ էր, նա աւելի կ'ունկընդդէր
քան թէ կը խօսէր, թիկնաթոռի մը մէջ տարած-
ւած, աչքերը կիտափակ ու երեսը կարմրած․ մինչ-
դեռ երիտասարդն անոր քով ու դէպի անոր ծը-
ռած, փոքրիկ ու քնքշէ ձեռքն իր ձեռացը մէջ
ամիտօրէն, կը շողակրատէր։

Սուրբիկ ուրիշ բան չէր լսեր անոր խօսքե-
րէն բաց եթէ հեշտալուր մըմունջ մը որ իր լսո-
ղութիւնը կը հմայէր․ կ'զգար որ կարող էր տա-
րիներով առանց նեղանալու մօտիկ ընել այդ բոլ-
րածայն նուազին որ ոչ երբեք այդքան օխտոժիւ
ու ողորձ թուած էր։

Երջանկութիւնն բուռնն ա՛յս էր արգիօք երկ-
բիւ վրայ․ Սուրբիկ գրեթէ այնպէս կարծեց վայր-
կեան մը։

Գիշերը կը յառաջանար դուարթ ու տաքեղա-
զարդ․ լուսինն հեռոցհեռէ կը խոնարհէր դանդաղ եւ
վարանեալ․ ծովուն վրայ ձեւայնելով անթիւ ու
անմանելի լուսեղէն որ լուսադիւր որք շարունակ
կը կազմուէին ու կը փոփոխէին անոր անդիկի պէս
անշարժ ու փայլուն երեսին վրայ․ ամէն ոք
հանգչած էր ու ամէն կողմ տարածուող խոր լուս-
թեան մէջ միմեկ էր այս մանկամարդ կիներ իր
սիրած մտերմին քով, բիւր իլձերով տողորեալ։

Տիգրան հիմա ա՛լ գրեթէ բոլորովին իրեն մօտ

ծնրագրած էր ու Սուրբիկ անոր հեշտահամոյոյ շունչը կ'ղգար իր մազերուն մէջէն, իր երեսին մօտ, իր դիւրագրգիռ մորթին վրայ, և կը խռովէր. յանկարծ զգաց երկու սիրատուոյ շրթունքներ որ իր ձեռքին կը դպէին յիմարական տենչանօք պատելով իր բոլոր զգայարանքը. Սուրբիկ ձեռքն ետ քաշել ուզեց, բայց այս նահանջումն աւելի պարտեալ մարդու մը անօգուտ մէկ ջանքն էր քան թէ լուրջ դիմադրութիւն մը. Տիգրան բռնացաւ ու մանկամարդ կիւնն անոր դէմ զօրութիւն չ'ունէր. աշուճներէն կրակ կ'իջնէր, ակնարկը կը նուաղէր ու ամէն ձայնէ աւելի ուժով բառ մը, բառ մը միայն անոր ականջին կը զարնէր անդիմադրելի, իր պատճառած հրապոյրին համար:

Կը պաշտեմ գլխի, կը մրմնջէր երիտասարդն անոր ականջն ի վար:

Սենեակին մէջ լուսնին լոյսը վարագոյրներուն բացխիլի գոյներուն հետ կը խաղար. պղտիկ արձանները կը թուէր թէ կ'ողեորէին իրենց մարմարէ փոքրիկ կայաններուն վրայ. պատկերները կը ժպտէին ոսկեզօծ շրջանակներուն մէջ ու անդիէն հեղաշարժ ծովուն ձայնն՝ որ մեղմիւ տանը քարափը կը փայփայէր, կը հասնէր միօրինակ այլ ներդաշնակ երգի մը պէս:

Ուրիշ ատեն Սուրբիկ պիտի բողոքէր այս վարմունքին դէմ. հիմա երջանիկ էր սիրոյ այս խոստովանութիւնը լսելով. անշուշտ հիմա չ'էր որ կ'իմանար Տիգրանի զինքը սիրելն. ինքն ալ ինչե՞ր չ'էր քաշեր իր փոխադարձ սէրը ծածկելու համար ու անտարբեր դէմք մը ցուցնելու իր պաշտեցեալ

մտերմին. վայրկեան մ'եւ ու մօտ էր անձնատուր լինելու. հեշտութեան երազներ անոր շփոթած միտքը զբաւեց ու վայրիկ մը Տիգրանի բազուկներն անքակտելի շղթայ մը կաղմեցին անոր մարմնոյն շուրջը:

Յանկարծ պատկեր մը անցաւ Սուրբիկի աչաց առջեւէն, խոժոռ ու տրտում դէմք մը՝ որոյ տարօրինակ նայուածքը մինչև իր սրտին խորը թափանցեց: «Զիս խաբեցիր ու հիմա ամուսինդ պիտի խաբես», կ'ըսէր այս նայուածքը բացորոշ խստութեամբ:

Սուրբիկ սարսափահար ուժով մը մէկգի հրեց զինքը շրջապատող թևերն ու ոտքի վրայ ելաւ մէկէն:

— Տիգրան, ըստ խելակորոյս երիտասարդին, այդքան շուտ մոռցար Սեղրաքի յիշատակը:

Սեղրաքի...

Ո՞ւսկից դառաւ այս սպառնալից անունն որ վայլակի մը ցոլացման պէս իր միտքը պատող մատախուղը փարատեց. Տիգրան կանգ առաւ իր անվայել աղերսանաց մէջ ու մաներկորդ ժը բաւեց խելքը զլուխը բերելու. ինչ որ ալ ըլլար իր անսահման սէրն ու մարդու սկարութիւնը, պարկեշտութիւնն՝ որ իր սրտին մէջ էր միշտ՝ զինքն արիացուց ու պատուոյ ճամբէն չի խոտորեցաւ: Բայց իր քաջութեան փորձը տալէ վերջն իր յուզմունքը չի կրցաւ ծածկել ու Սուրբիկէն հեռու աթոռի մը վրայ ինկաւ ուժաթափ ու ամօթահար:

Այ չի խօսեցան ասոր վրայ ու քիչ մը ետքը պարտէզին դռնէն անցնելով, Տիգրան, լուռ ու

քար կտրած, ծաղկահասակ կիներ քեօշկը տարաւ ձգեց ու տուն դարձաւ. բայց մինչև առտու իր խոռվեալ երեակայութիւնը թոյլ չի առաւ քնանալ: Արշալուստուն դէմ միայն, խորտակուած ու վատտակարեկ, բազմոցի մը վրայ քունը տարաւ:

Այն գիշերէն վերջը քիչ մ'ատեն Տիգրան խիտ զգոշաւոր լինեց.ք մ'ունեցաւ քեօշկը գտնուած ժամանակ. յանցանք մը գործած ատեն վարժապետէն բռնուող աղու մը կը նմանէր:

— Այլ պատանի մը չ'եմ ես, կ'ըսէր երբեմն ինքնիքեն, ու ինչպէ՞ս յիմարութիւն մը գործելու չափ յառաջ գացի. իրաւ է ուրեմն որ մարդս իր անձին չի կրնար իշխել էղեր իմ բոլոր հաստատամտութիւնս այս կնոջ մէկ ժպտին առջև անհետացաւ ու առանց սնոր...

Իրիկուն մը Սուբրիկ Տիգրանի առաջարկեց միասին չրջան մ'ընել պարտէզին մէջ. վերջալոյսն իր բոլոր շքեղութեան մէջ և պարտէզն ամայի ու խորհրդաւոր էր:

— Վշտացար ինձի դէմ, այնպէս չէ՞, հարցուց յանկարծ Արամ Էֆէնտիի կինը:

— Ինչու, Տիկին, բնդհակառակն չնորհապարտ եմ ձեզ:

— Նախ և առաջ, Տիկին, ձեզ և առոր պէս պաշտօնական բառերը վերցուր ու պարզապէս Սուբրիկ Ընձի առաջաւան պէս, որպէս զի չի սրդողած լինիլդ հասկնամ:

Երիտասարդը քիչ մը վարանեցաւ.

— Միթէ չափազանց մտերմութեան հետեանք չէ՞ր իմ սխալմունքս, ըսաւ նա. դուք պէտք է ուղեք որ այս ձեակերպութիւնները մնան ու պատենէ՞ մ'ըլլան իմ տկարութեանս դէմ:

— Ո՛հ, Տիգրան, առաքինութիւնն արժէք չ'ունի թէ որ ճշման մը արդիւնք է. ես քեզմէ աղէկ դաղափար ունիմ քու սրտիդ ազնուութեանը վրայ ու քու մտերմութեանդ կորուստովը չ'եմ ուզեր իմ հանգստութիւնս փոխարինել, մոռցիր ալ այս ժամն ինչպէս որ ես ալ չ'եմ յիշեր բնաւ:

Տիգրան չի պատասխանեց:

— Մի՛ կարծեր որ չի մաքառեցայ սիրոյս դէմ, Սուբրիկ, աւելցուց նա քիչ մը վերջը. երէկուցնէ չէ որ անբացատրելի իշխանութիւն մ'ունեցար իմ վրաս դուն, որոյ հետ յաւիտեան անհաշտ ու սխերիմ թշնամի մնալ պարտէի. ես անոնցմէ չ'եմ որք իրենց հաճոյքին, թերեւ երջանկութեան համար ուրիշի երջանկութիւնը կը գողնան ու տունը կը կործանեն. ինքզինքս չ'եմ ուզեր արդարացնել վայրկեան մը սխալելուս. դուն ինձի չուտով ձանչցուցիր պարտականութիւնս որուն համար ալ աւելի կը... յարգեմ զքեզ. իսկ նաեւ, ո՛հ, բնաւ լսած մի ըլլար իմ դժբաղդ սիրոյս խոստովանութիւնը:

— Հաշտուեցանք ուրեմն ու տուն դառնանք: Այսպէս վերջացաւ այս խոռվութեան սկզբնաւորութիւնը. սակայն ուրիշ դժբաղդութիւն մը չ'ուշացաւ այս ընտանեաց զլխուն: Արամ Էֆէնտիի զլխի հիւանդութիւնը բոլորովին անհետացած չ'էր ու յանկարծ նոր ձեւով մը երեւան

եղնելով խիստ ծանր կերպարանք մ'առաւ քիչ օր-
ւան մէջ :

Խնամքները չի պակսեցան . Խոսքով հիւանդ-
տեա եկաւ ու Եէնի-Մահալլէ դառնալուն ծանօթ-
ները զինքը շրջապատեցին իրրե թէ տեղեկու-
թիւն մ'առնելու համար հիւանդին վրայօք . կեղ-
ծաւոր կարեկցութիւն որով քողարկուած էր հի-
ւանդին կնոջ վրայ տարածուած հետաքրքրութիւ-
նը , անշուշտ երեսի վրայ թողած էր իր ծերունի
ամուսինն , երիտասարդ տարիաւորին հետ զրոս-
նելու համար :

Կիներն ու յատկապէս պառաւները՝ նշանաւոր
էին իրենց հաւաքած տեղեկութիւններով :

Յիսուսնոց գերուկ կին մը որոյ երեսին խոր-
շոմներն անհետացնելու համար կատարուած ջանա-
քերն ապարդիւն մնացած էին , լրագրաց մէջ կար-
դացած խաբեւայ դեղերէն գանգատելէ վերջը կը
սնդէր որ Արամ էֆէնտի տունէն ելած սպասուհի
մը թանկագին մանրամասնութիւններ բերած էր
իրեն , մանրամասնութիւնք որք պարկեշտ ականջ-
ներէ չ'էին կրնար լսուիլ :

Բամբասող հետաքրքիրներուն սիրտն անհամ-
բերութենէ բարախց :

— Հոգի՛ս . կը զօչէր նա , կարգուած կիներն
աղջիկներէ աւելի կատղեր են հիմա . լսուած բան
է ասիկայ որ գիշերն ի լոյս ձգես հիւանդ էրիկդ
մինակը չարչարուի ու դուն պարտէղին դռնէն
դրացի երիտասարդին տունն երթաս :

Ունկնդիրներն իրրե թէ չի հաւատալու չարժուժ
մ'ըրբին չարլեզու պառաւը դայրացնելու ու ալ ա-

ւելի խօսեցնելու համար :

— Չէ՞ք հաւատար , կրկնեց գիրուկ կինն աչ-
խութիւ , չ'է՞ք հաւատար , կ'ուզէ՞ք որ Մարիամը
կանչեմ ու ձեր դիմացը խօսեցնեմ :

— Վրայէն չնորհքով կին մը կ'երեւայ , մե-
ղայ , ալ մարդ իր տեսածին ալ խտրուելու չ'է ,
վրայ բերաւ անդիէն սիկառի թուղթի պէս նիհար
ու թափանցիկ կին մը որ բուրդի ու բամպակի
անհրաժեշտ պաշարով մը բռնաւորած էր ամէն
առնն :

— Ատանկները չնորհքով կ'երեւան վրանուն :

— Ո՞վ կը սիրէ եղեր , հարցուց քառասունն
անցուկ աղջիկ մը որ ամուսնանալէ յուսակտուր ,
ալ պառաւներու կարգը բազմելու իրաւունք ու-
նէր :

— Փաստաբան է , ի՞նչ է , գիշեր ցերեկ իրա-
րու տունն են եղեր :

— Այս տեսակ եիները բոլոր իգական սեռին
ալ պատուոյն կը դաչին , աւելցուց արդար զայրու-
թիւ երիտասարդ ու գեղանի կին մը որոյ սիրա-
հարական արկածներն երեսին վրայ ներկուած գոյ-
ներուն չափ բազմաթիւ էին :

Ուրիշներ կը պնդէին թէ իր կնոջ մեղապար-
տութիւնն հաստատուելուն վրայ Արամ էֆէնտի
հիւանդացեր էր . թէ խեղճ մարդն ամէն անսու-
թենէ զրկուած , գրեթէ բանտարկուած էր . շատա-
խօս երիտասարդ մը՝ ականջէ ի վար փսփսալով
խորհրդաւոր ձեւերով կը պատմէր թէ իր բարե-
կամներէն մէկն Արամ էֆէնտի քէօշկին մօտէն
անցած ժամանակ գիշերային ժամադրութեանց
հանդպեր էր :

Այս կերպ էին ահա խօսակցութիւններն հասարակութեան մէջ. այս բամբաստողներէն զոնէ մին՝ բան մը գիտէր կամ թէ ինք կը հաւատա՞ր իր ըսածներուն. բնաւ: Նախանձը մէկ կողմէն, հետաքրքրութիւնը միւսէն միացեր էին զրպարտութիւնն ու քսութիւնը ծաւալելու աշխարհի անձերու գէժ զորս թերեւ չիտակէ շիտակ չ'էին ճանչնար:

Երիտասարդ կիներ մեծագոյն յանցաւորը թերեւ ոճրագործ մ'էր. ամէնքը ձերուսի ամբամտոյն կը գթային ու կը կարեկցէին միայն: Գուցէ հարկ էր ջառք մ'ընել զայն իր անհաւատարիմ կնոջ ձեռքէն փրկելու համար:

Այս տեսակ են ահա այն սարսափելի տարածայնութիւններն որք փոխանցիկ ու քսամանիկ հիւսնդութեանց պէս բերնէ բերան տարածուելով մարդուս պատուոյն կը զպէն, կը հալածեն ու շատ անգամ կը խորտակեն թաքուն, յամառ ու անողոք ամբաստանութիւններ որոյ գէժ ամբաստանեալն ինքզինքը արդարացելու միջոց չ'ունի: Մարդոց ներքին կենաց մասին հասարակաց կարծիք ըստած բանն՝ ի բացակայութեան տրուած վճիռ մ'է որ առանց դատապարտելոյն հաղորդուելու կը դործադրուի: Բաւ է որ զրպարտիչ բերան մը բացուի մէկուն եւէ՛մ ու դատապարտութիւնը ժամանակի խնդիր մ'է միայն և որոյ գէժ զրպարտեալը բողոքելու իրաւունք չ'ունի:

Այս կերպ էին ահա հասարակաց կարծիքը Սուրբիկի մասին: Պարկեշտութեան, մաքրութեան նշոյլ չ'ունեցող անառակուհիներ չ'էին կրնար ան-

տարակոյս անոր առաքինութեան հաւատալ. սեր ձերմակին գոյութեան չի կրնար հաւատ ընծայել. այս եղած է միշտ աշխարհիս օրէնքը:

Անդին՝ հիւանդը կը տառապէր ու կը դարմանուէր. խեղճ մարդուն հիւանդութիւնը մահատու ու սարսափելի կերպիւ փոխանցիկ օխտ մ'էր. խոհմութիւնը կը պահանջէր խիստ զգուշութիւններ ձեռք առնուլ անոր քովը մօտեցուած ատեն. բժշկաց պատուէրը խիստ ու բացորոշ էր. Սուրբիկ միայն չի ճանչցաւ այդ արգելքն զոր իր պարտականութեան հակառակ դատեց. իր մանկութենէն ի վեր զժրաջգ ու ճակատադրէն հալածեալ՝ քաջութեամբ, գրեթէ ուրախութեամբ նետուեցաւ այն վտանգին մէջ որ այնչափ զիւրաւ կրնար զինքն ալ ի միասին գերզգման տանիլ: Ո՛չ որ զիտցաւ երբէք ի միասին գերզգման տանիլ: Սուրբիկ զաղափարը. ալ մանկամարդ կիներն առաջնորդող զաղափարը. փոխանցման վտանգը տարաբաղդուէին հրապուրեց. աղղկան, բարեկամ ի զուր խրատեցին կամ սպառնացան. Սուրբիկ անդրդուելի մնաց. Տիգրան միայն բան մը չ'ըսաւ մինչդեռ բժիշկներն ապշած ու սքանչացած կը մեկնէին ամէն անգամ:

Միայն իր դաւաճներն հեռացուց ու ինքը գիշեր ու ցորեկ սպասուհւոյ մը օգնութեամբ հիւսնդին քովէն չը բամբասեցաւ:

Հիւանդութեան չորրորդ-հինգերորդ օրերն Արամ Լիֆէտին անճանաչելի էր. անհամար ուռոյց ու պալարներ, սև ու կապոյտ, անոր գէմքն ու ճապաղներն, աչքերը փոսն իջած ու երեսին ուռուցիկ կոյտերուն մէջ թաղուելով երկու փայլուն կէտերու փոխուեցան. չըթուենք իրարմէ հե-

ու. ու բոլոր գլուխն ահա որ ու քստմանը երեւոյթ մ'ստացաւ:

Սարսափելի ակտը մէկ քանի աւաւր մէջ այս աստիճանի կերպարանափոխ ըրած էր հիւանդը. սպառուհին վախցաւ ու առաւ քալեց ու Սուրբիկ մինակ մնաց հիւանդը դարմանելու և0 ակտիկու համար:

Մինակ. ոչ սակայն. քանի որ Տիգրան առտու ու իրիկուն հոն էր. բժիշկները կը հրաւիրէր, դեղերը կը պատրաստէր ու տունէն դուրս հիւանդին վերաբերեալ բոլոր հոգերը հոգալով կը մտածէր. նա մանաւանդ Արամ էֆէնտիի նեղութիւնը գուշակելով, առանց Սուրբիկի զգացնելու, Արամ էֆէնտիի մէկ պահանջը գանձած լինելու պատժուակաւ դրամական զգնութիւն մը կ'ընէր ու վերջապէս այդ մահու ու սարգափի օրերուն մէջ պահապան հրեշտակի մը պէս կը հսկէր այդ անօդանական քնտանեաց վրայ:

Բժշկիներն հետզհետէ ձեռք քաշեցին. հիւանդին վիճակը բոլորովին յուսահատական ու անոր աւերեալ դիմացի տեսլին արհաւիրացի դարձաւ:

Անտարակոյս նախախնամութեան անքննելի մէկ զաղանիքն էր որ այս դժնդակ ու դարհարելի ակտան աշտքան բարի ու պարկեշտ մարդու մը վիճակած էր. հիւանդին խելքը զլուին էր միշտ. վերջին օրերուն, երբոր խնքն ալ վերահասու եղաւ իր վտանգաւոր կացութեան, վարանում մը տեսնուեցաւ այս մարդուն վրայ. բոկիւր մը աւելք ու չէր կրնար կարծես մէկու մը յայտնել. Սուրբիկը միայն տեսնելով միշտ իր քովն, իր արդէն անհան-

գիտա խղճմտանքը բոլորովին վրդովեցաւ. ամէնքն, եղբայր, քոյր, կամ սղգական, քոյերայէ փախելու պէս, առանց ետեւին դառնալու, մի առ մի խոյս տուեր էին ու միայն այս երիտասարդ կինը մնացեր էր մինչեւ վերջն հաստատ իր սիրոյն ու հաստատարմութեան մէջ. այն ատեն մտածեց թէ որքան ծանր պարտքեր յառնձնած էր այս մատղաշ ու փափուկ արարածին զէմ զոր դեռ տղայ հասակէն աններելի անխոհմտութեամբ մը իր կենաց բոլոր ծերութեան ու տառապանացը մասնակից ըրած էր. մտածեց նա և թէ ուսկից կը ճարէր բժիշկներու ամենօրեայ տրուած գումարները, վասն զի իր չնչին խնայողութիւններն հիւանդութեան անջի մէկ երկու տար մէջ սպառած էին անշուշտ:

— Սուրբիկ, ըսաւ մանկամարդ կնոջն որ ակտի մը վրայ ու անկողնոյն մօտը նստեր էր, քնահաւտութենէ թալկանար ու տժգունած. սասկ մնացած չ'է քովդ. իմ սեղանաւորս կայ Պոլիս, պէտք է մէկ երկու ամսական կտորել տալ այս օրերու համար:

— Բայց ոտակի նեղութիւն է՞նինք, պատասխանեց նա, ատեն չ'եղաւ քեզի իմացնելու որ յոն վաճառականին վրայի տոնիկիքներդ Տիգրան էֆէնտին զոնձեց:

— Ո՞ր յոյն վաճառականն, հարցուց հիւանդը մտախոհ:

— Դուն գիտես անշուշտ, որուն վրայ հարիւր քսան տկի պահանջ ունիս:

Արամ էֆէնտի մէկու մը վրայ այս անտակ պահանջ մը չ'ունէր ու անմիջապէս դուշակեց այն

չափազանց փափկութեան զգացումն՝ որով Տիգրան
գրամական օգնութիւն մ'ընդունել տալու համար
այս ստախօսութեան դիմեր էր, բան մը չ'ըսաւ,
բայց աչուրները լեցունեցան:

— Եղբորմէ մը աւելի է մեզի համար Տիգրանը,
Սո՛ւրբիկ, գիտցած ըլլաւ, մրմնջեց այն:

Իրիկունը երիտասարդն եկաւ տրտում ու տխուր.
հետեւեալ օրուան համար բժիշկները նոր խորհրդա-
ծութեան մը հիաւերէր էր. շատերը մերժեցին էին
գալու. և ոչ մին ծածկեր էր հիւանդին մօտալուտ
վախճանն. ասով հանդերձ Տիգրան յամառեց էր
զանոնք կանչելու համար:

Հետեւեալ օր հիւանդը բոլորովին ծանրացաւ.
իրիկուան դէմ Տիգրանը տեսնել ուղեց. հինգ բոպէ
վերջ երիտագարդն անոր անկողնոյն մօտն էր. Սև
վարագոյներ կ'արգիլէին պատուհանէն եկող լոյսն
որում չ'էին կրնար այլ եւս դիմադրել հիւանդին
տկարացած աչքերը. գերեզմանի պէս մթին ու
սղաւոր սենեակ մ'էր. հիւանդը զլիսով նշան մ'ըրաւ
կնոջը զինքը մինակ թողլու համար ու Տիգրանին
դառնալով:

— Իմ վերջն մօտ է՝ ալ, Տի'գրան, ըսաւ հաղիւ-
լսելի ձայնիւ, ու տեսնելով որ երիտասարդն ընդ-
միջելու շարժում մը կ'ընէ. ո՛չ, ո՛չ, աւելցուց նա,
խաբուելու պէտք ունեցողներէն չ'եմ ես... շնոր-
հակալ եմ քեզմէ, ճշմարիտ որդի մ'եղար ինձի իմ
կարօտութեան օրերուս մէջ... քեզի պէսներ շատ
չ'են գտնուիր...

Հոս հիւանդին ձայնը մարելու մօտ երեւցաւ.

— Զաւակներուս սպաղան չ'ապահոված կը

թողում ու կը մեկնիմ. այս ցաւը շատ մեծ է հօր
մը համար... կ'ուզեմ որ զաւակներուս հսկես,
Տիգրան... կը հասկնաս, զաւակներս որբութիւն
չի տեսնան...

Տիգրան իր արցունքը չի կրցաւ բռնել ու հեծ-
կլտալով արտաստեւել սկսաւ:

— Վերջին ու գերագոյն խնդիրք մ'ալ, մրմնջեց
հիւանդը շնչահատ. կինս երեսէս չի խնդաց մինչև
այսօր, իմ մահուամբս այն ալ կարօտ ու... աղքատ
կը մնայ... քսան հինգ տարեկան այրի կը թողում
ահա զինքը... դուն պաշտպանէ անիկա... այս
քաղաքը մի' նստիք...

Ոգեվարին խօսքերն անհասկանալի դարձան,
բայց յանկարծ վերջին ճիգ մը ընելով.

— Մի' մոռնար, Տի'գրան, իմ զաւակներս քու
զաւակներդ թող ըլլան ու դուն երջանիկ ըրէ Սուրբիկը

Օրհասականին ձայնը կտրեցաւ ու անկից վերջը
խղիւղկ հոնդիւն մը միայն լսուեցաւ. քըչ մ'ատե-
նէն ամեն ինչ վերջացած էր:

Ութ օր վերջը բոլոր վոսփորի ու Պէօյիւքտէ-
րէի մէջ խօսակցութիւնն երկու դէպքի վրայ կը
կեդրոնանար. այն է Արամ էֆէնտիի մահուան ու
Խոսրովի կնոջ փախուստին վրայ:

Եւզինէ՝ ի վերջոյ Մարեմեանէ ձանձրացած,
խովաթ սպասաւորի մը հետ սիրահարած ու ամուս-
նական յարկէն չուած էր պարզապէս:

Խոսրովի յաջողութեան աստղը շատոնց ի վեր
խաւարեր էր. Եւզինէի փախուստը վերջին հար-
ուածն եղաւ անոր. իր ընտանեկան արկածները
բերնէ բերան դրուցուելով իր դիրքին ալ վնաս

տուն. ու անոր խոստացուած պաշտօնը չի տրուեցաւ : Պաշտօնէ ու տպրութեամբ զուրկ, տունը կործանած, ամենուն ծաղրին նշաւակ դարձած, կոստով օր մը մեկնեցաւ Պոլսէն առանց մէկու մը ձայն տալու ճիշտ ինչպէս որ Եւգինէ ալ իր տունէն մեկնած էր : Ոչ ոք կրցաւ անոր ուր երթալն իմանալ : Բմանք կը սնդէին թէ Ամերիկա կը գտնուինաւ այժմ ու բողոքական միսիոնար եղած է, անտանկի աղքատութեան ու տառապանաց մատնուելէ յետոյ, ուրիշներ կը յարեն թէ նա իր հայրենիքը Խարբերդ դարձած է :

Այսպէս հեռացաւ այս մայրաքաղաքէն այն երիտասարդն որ պարտէր գուցէ բնաւ ոտք չի կոխել հոս, բողոք վայրկեան մը մպտեցաւ անոր իր գաւառութիւնը վերջէն տուելի ստատկութեամբ զգացնելու համար :

Իսկ Տիգրան Արամ Էֆէնաթի մահուանէն մի քանի օր վերջն իր գոչքն ու կարասիքը վաճառելէ յետոյ, Սուրբիկի ու անոր զուակացը հեռ Ագրիանուպոլիս երթալու համար ճամբայ ելաւ : Վայրա՛հա՛ ըրաններ այս ուղեւորութիւնն իրենց առջի ամբաստանութեանց ազադոյց համարեցին :

— Չէի՞ բեր ձեզի, կ'ըսէր այս առթիւ յիսուենոց զիրուկ կիներ, խեղճ մարդուն մահուան պատճառ եղան ու քառասունքին չ'են սպասեր անկամ, այս տեսակ սէր տեսնուած չ'է դեռ, մարդ շատ բան ըրած է, բայց ամօթը մէկդի թողած չ'է աշխարհի սոճեւ :

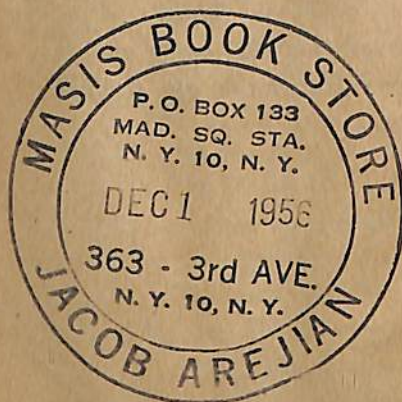
— Առաջուց ի վեր մարդ չ'էին սեպեր անոնք, ու երկուց դրացի խօսակից մը :

Երիտասարդ փառաբանն երբէք կարեւորութիւն տուած չ'էր այս թունաւոր լեզուներուն, նա՛ Ագրիանուպոլսոյ մէջ երկաթուղոյ կայարանին քով, Բարաղաճի գաւառին մէջ առանձին տան մը մէջ կը բնակի. ընդարձակ պարտէզ մը ունի զոր կը մշակէ և ուր կ'գրօսնու. երբեմն աղքատ ու կարօտ մարդոց գատերը կը վաճէ ճրիարար. այդ կողմերն ամէնքը կը ճանչնան հարուստ բառաբանն, ինչպէս կ'անուանեն զինքը բարեմիա զիւղացիք :

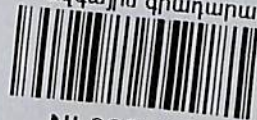
Եւ այդ առջի անգամ թողած է ու սպիտակ թելեր կանուխէն անոր մազերուն մէջ կը աւանդին : Խիստ քիչ անգամ անցելոյն վրայ խօսք կ'ընէ : Արամ Էֆէնաթի վերջին կամքն յարգած է. անոր գաւառներն իր գաւառներն եղած են, վասն զի Սուրբիկ իրեն կ'ենէ :

Վ Ե Ր Ջ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0332816

29759